fondată în 1895
bpt
serie nouă

fénelon

peripețiile lui telemah

★ ★

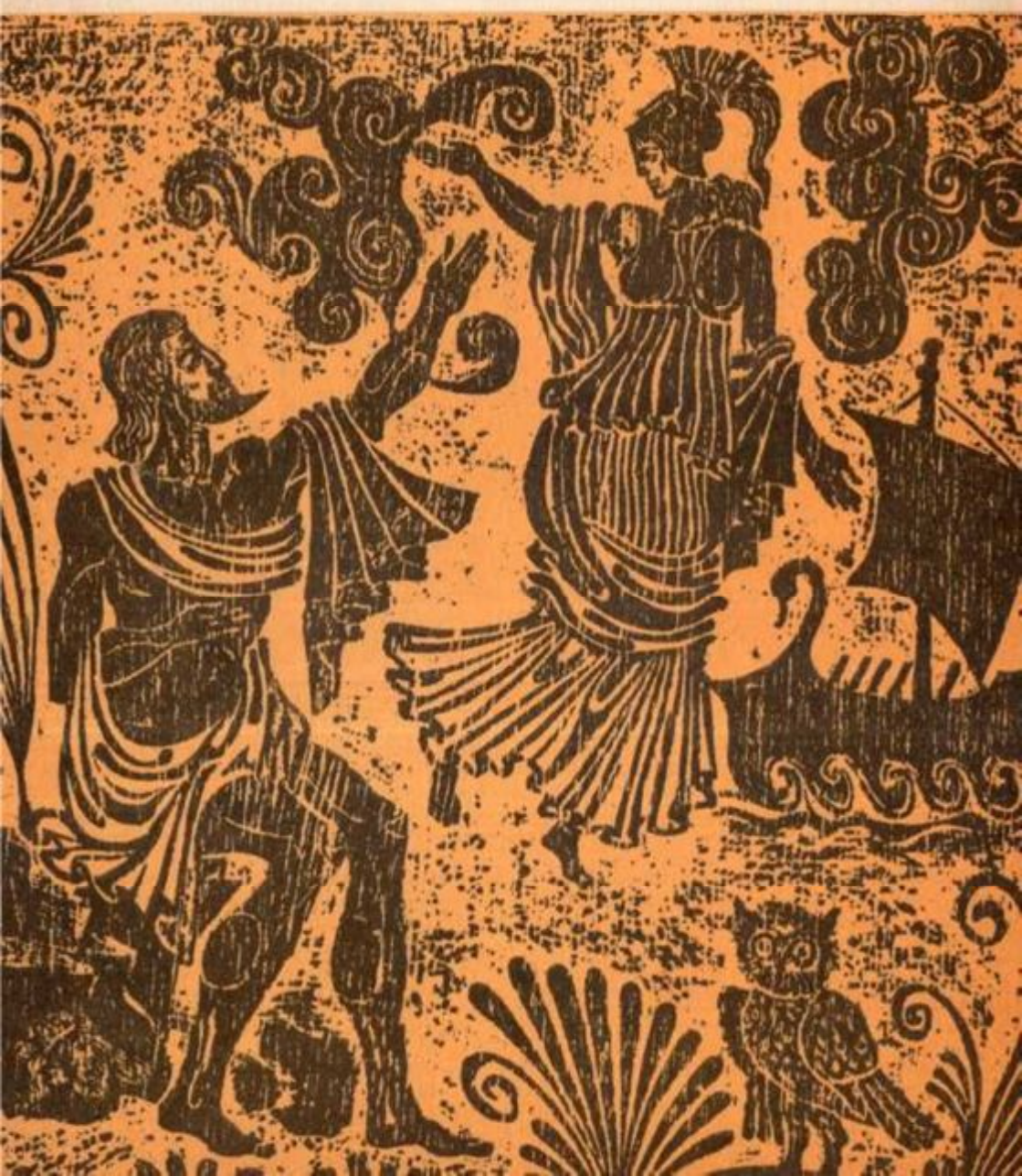

François Fénelon

Peripeţiile lui Telemah

Titlul Original:
Les Aventures de Télémaque
Gamler-Flammarion Paris, 1968

Traducere de Sanda Mihăescu-Boroianu
Prefaţă şi tabel cronologic de
Al. Călinescu
EDITURA MINERVA
1975

* *

Cartea a unsprezecea

Idomeneu îi povesteşte lui Mentor pricina tuturor nenorocirilor sale, încrederea oarbă în Protesilas şi vicleniile

folosite de acest favorit pentru a-l dezgusta de înţeleptul şi virtuosul Filocles; cum după ce s-a lăsat până într-atât înrâurit împotriva acestuia încât să-l creadă vinovat de o josnică uneltire, l-a trimis în taină pe Timocrate să-l ucidă, în timpul unei expediţii cu care Filocles fusese însărcinat. Timocrate dând greş, a fost arestat de Filocles, căruia i-a dezvăluit întreaga trădare a lui Protesilas. Filocles s-a retras pe dată în insula Samos, după ce a predat comanda flotei sale lui Polimene, potrivit poruncilor primite de la Idomeneu. Acest principe a descoperit până la urmă vicleniile lui Protesilas; dar nu s-a putut hotărî să-l piardă şi i-a arătat mai departe aceeaşi încredere oarbă, lăsându-l pe credinciosul Filocles sărac şi acoperit de ocară în locul unde-şi găsise adăpost. Mentor îi deschide lui Idomeneu ochii asupra acestei purtări nedrepte; îl sileşte să-i trimită pe Protesilas şi Timocrate în insula Samos şi să-l readucă pe Filocles, pentru a-l pune din nou la loc de cinste. Hegesip, care a primit această poruncă, o îndeplineşte bucuros. Ajunge cu cei doi trădători în Samos, unde îl revede pe prietenul său Filocles, mulţumit cu viaţa săracă şi singuratică pe care o duce acolo. Filocles nu se învoieşte decât cu mare greutate să se întoarcă printre ai săi; dar, după ce a recunoscut că aceasta este dorinţa zeilor, se îmbarcă împreună cu Hegesip şi ajunge la Salento, unde Idomeneu, cu desăvârşire schimbat datorită înţeleptelor sfaturi ale lui Mentor, îl primeşte cu cea mai mare cinste şi se sfătuieşte cu el asupra mijloacelor de a-şi

întări cârmuirea.

— Protesilas, ceva mai în vârstă decât mine, era, dintre toţi tinerii, cel pe care-l iubeam mai mult. Firea lui vioaie şi cutezătoare îmi plăcea. Îmi făcea toate gusturile; îmi încuraja patimile şi îmi trezea bănuieli faţă de alt tânăr, pe care de asemenea îl iubeam: Filocles. Acesta trăia cu frica de zei şi avea un suflet mare, dar cumpătat; pentru el măreţia însemna nu să se ridice, ci să se biruie pe sine şi să nu facă nimic josnic. Îmi vorbea deschis despre cusururile mele şi, chiar atunci când nu îndrăznea să-mi vorbească, tăcerea lui şi tristeţea ce i se vedea pe chip îmi dădeau îndeajuns a înţelege ce ar fi vrut să-mi impute.

La început această sinceritate îmi plăcea şi-i ziceam adeseori că l-aş asculta cu încredere toată viaţa, pentru a mă pune la adăpost de linguşitori. Îmi spunea tot ce trebuie să fac pentru a călca pe urmele bunicului meu Minos şi a aduce fericire regatului meu. Înţelepciunea lui nu era atât de profundă ca a ta, o, Mentor; dar sfaturile îi erau bune, acum îmi dau seama. Încetul cu încetul, vicleniile lui Protesilas, pizmuitor şi ros de ambiţie, mă făcură să mă scârbesc de Filocles. Acesta nu-mi arăta niciun fel de curtenie şi-l lăsa pe celălalt să se ridice în ochii mei; se mulţumea să-mi spună întotdeauna adevărul, când voiam să-l ascult. Ceea ce

urmărea era binele meu şi nu învăţătura lui.

Pe nesimţite, Protesilas îmi băgă în cap că Filocles este o fire sâcâitoare şi trufaşă, care critică toate faptele mele, care nu-mi cere nimic, căci are mândria de a nu voi să primească nimic de la mine şi de a tinde la faima unui om mai presus de toate onorurile. Mai adăugase că acest tânăr, care îmi vorbise atât de deschis despre cusururile mele, le aducea la cunoştinţă şi altora la fel de deschis, că lăsa să se înţeleagă că nu mă preţuieşte deloc şi că, prin terfelirea bunului meu nume, vroia, făcând paradă de o virtute severă, să-şi croiască drum spre domnie.

La început, nu am putut crede că Filocles ar vrea să mă răstoarne de pe tron: există în virtutea adevărată o curăţenie şi o nevinovăţie ce nu poate nicicum fi prefăcută şi asupra căreia nu te poţi înşela, dacă eşti cu luare-aminte. Dar neclintirea cu care Filocles lupta împotriva slăbiciunilor mele începea să mă obosească. Silinţa de a-mi fi pe plac pe care şi-o dădea Protesilas şi dibăcia lui nesecată de a-mi scorni noi plăceri mă făceau să simt şi mai mult asprimea celuilalt şi să-mi pierd răbdarea.

În vremea aceasta, Protesilas, întărâtat că nu credeam tot ce îmi spunea despre vrăjmaşul lui, se hotărî să nu-mi mai zică nimic despre el şi să mă convingă prin ceva mai puternic decât toate cuvintele. Şi iată cum a

izbutit să mă înşele. M-a sfătuit să-l trimit pe Filocles să comande corăbiile care urmau să le atace pe cele din Carpatia şi, pentru a mă hotărî să mă învoiesc, îmi spuse:

„Ştii că nu pot fi bănuit că aş vrea să-l laud: dar trebuie să mărturisesc că are curaj şi geniu în ceea ce priveşte războiul; te va sluji mai bine decât un altul, şi eu pun interesele tale mai presus de ura mea împotriva lui."

Am fost încântat descoperind această cinste şi acest simţământ de dreptate în sufletul lui Protesilas, căruia îi încredinţasem administrarea celor mai de seamă treburi ale mele. Într-un elan de bucurie, l-am îmbrăţişat şi m-am socotit preafericit de a fi dăruit încrederea mea unui om care-mi părea mai presus de orice patimă şi de orice interes. Dar, vai! cât de vrednici de milă sunt domnitorii! Acest om mă cunoştea mai bine decât mă cunoşteam eu însumi; ştia că regii sunt de obicei neîncrezători şi nepricepuţi: neîncrezători, din pricina învăţămintelor pe care le trag fără încetare din vicleşugurile oamenilor stricaţi din juru-le; nepricepuţi, fiindcă se lasă târâţi de plăceri şi sunt obişnuiţi să aibă oameni însărcinaţi să gândească pentru ei, fără să-şi mai dea singuri osteneala. Înţelese, aşadar, că nu-i va fi prea greu să-mi stârnească neîncrederea şi pizma împotriva unui om care ar

săvârşi fapte însemnate, cu atât mai mult cu cât lipsa acestuia i-ar fi dat deplină libertate să-i întindă capcane.

Filocles, când a plecat, a prevăzut ceea ce i se putea întâmpla.

„Adu-ţi aminte, îmi spuse, că nu voi mai avea cum să mă apăr, că nu-l vei mai asculta decât pe vrăjmaşul meu şi că, punându-mi viaţa în primejdie pentru a te sluji, s-ar putea să nu primesc altă răsplată decât mânia ta."

„Te înşeli, i-am spus, Protesilas nu vorbeşte despre tine aşa cum vorbeşti tu despre el; te laudă, te preţuieşte, te crede vrednic de cele mai de seamă slujbe; dacă ar începe să mi te vorbească de rău, şi-ar pierde încrederea mea. Nu te teme de nimic, du-te. Şi nu te gândi decât să mă sluje şti cum trebuie."

A plecat şi m-a lăsat într-o stare ciudată.

Trebuie să-ţi mărturisesc, Mentor: vedeam limpede cât de trebuincios îmi era să am mai mulţi oameni cu care să mă sfătuiesc, precum şi că nimic nu e mai rău nici pentru bunul meu nume, nici pentru ducerea cu bine la capăt a treburilor, decât să mă las în seama unuia singur. Îmi dădeam seama că sfaturile înţelepte ale lui Filocles m-au ferit de multe greşeli primejdioase, în care m-ar fi împins trufia lui Protesilas. Simţeam eu bine că la Filocles există un fond de cinste şi judecăţi

drepte de care Protesilas nu dădea dovadă, dar îi îngăduisem lui Protesilas să folosească un anumit ton hotărât căruia aproape că nu mă mai puteam împotrivi. Mă obosea să fiu mereu între doi oameni pe care nu-i puteam face să se înţeleagă şi, din pricina acestei oboseli, mi-am zis, din slăbiciune, că e mai bine să înfrunt primejdia unei pierderi pentru treburile mele, dar să răsuflu în libertate. N-aş fi îndrăznit să-mi mărturisesc nici mie însumi că am avut un asemenea temei ruşinos pentru hotărârea luată; dar acest temei ruşinos, pe care nu îndrăzneam să-l dezvălui, nu înceta să lucreze pe ascuns în străfundul inimii mele şi să fie adevărata pricină a tot ceea ce făceam.

Filocles i-a luat pe duşmani pe nepregătite, a dobândit o victorie strălucită şi s-a grăbit să se întoarcă pentru a preîntâmpina răuvoitoarele servicii ce bănuia că i-ar putea fi aduse; dar Protesilas, care n-avusese încă vreme să mă înşele, i-a scris că eu aş dori să coboare în insula Carpatia, pentru a trage foloase de pe urma victoriei. El m-a încredinţat că, într-adevăr, aş putea cuceri cu uşurinţă această insulă. Dar a făcut în aşa fel, încât lui Filocles să-i lipsească mai multe lucruri trebuincioase în această acţiune şi l-a silit să se supună anumitor porunci, care au dus la felurite nepotriviri în îndeplinirea planului.

În ăstimp Protesilas se folosi de o slugă foarte

netrebnică pe care o aveam în preajmă-mi şi care urmărea până şi cele mai neînsemnate lucruri pentru a i le aduce la cunoştinţă, deşi se părea că nu se văd deloc şi că nu se înţeleg în nicio privinţă. Acest slujitor, pe nume Timocrate, a venit într-o zi să-mi spună, în mare taină, că a descoperit o treabă foarte primejdioasă.

„Filocles, mi-a spus el, vrea să se slujească de oastea ta de pe mare pentru a se face rege în insula Carpatia: căpeteniile trupelor ţin cu el; toţi oştenii au fost câştigaţi de darurile lui şi, în şi mai mare măsură, de îngăduinţa dăunătoare în care lasă trupele să trăiască. Se umflă în pene cu victoria câştigată. Iată o scrisoare trimisă unuia dintre prietenii săi, în legătură cu planul de a ajunge rege: după o dovadă atât de făţişă, nu mai poate încăpea nicio îndoială."

Am citit scrisoarea ce-mi păru a fi scrisă de mâna lui Filocles. Dar scrisul îi fusese imitat în chip desăvârşit, şi acest lucru îl făcuse Protesilas împreună cu Timocrate.

Scrisoarea aceasta m-a pus într-o stare de neînchipuită uluire: o citeam luând-o într-una de la cap şi nu-mi venea a crede că este a lui Filocles, căci prin mintea-mi descumpănită se perindau mereu toate dovezile mişcătoare de nepăsare faţă de sine şi de bună-credinţă faţă de mine. Dar ce puteam face? Cum să mă împotrivesc unei scrisori în care credeam că sunt sigur a recunoaşte scrisul lui Filocles?

Când Timocrate văzu că nu mă mai pot împotrivi vicleşugului său merse şi mai departe.

„Să mă încumet, oare, îmi spuse el şovăind, să-ţi atrag luarea-aminte asupra unui cuvânt ce se află în această scrisoare? Filocles îi spune prietenului său că-i poate vorbi cu toată încrederea lui Protesilas despre un lucru însemnat de el doar printr-o cifră: cu siguranţă că Protesilas este vârât în planul lui Filocles şi că s-au înţeles amândoi pe socoteala ta. Ştii că Protesilas a stăruit să-l trimiţi pe Filocles împotriva carpatienilor. De câtva timp a încetat să ţi-l mai vorbească de rău, aşa cum făcea deseori înainte. Dimpotrivă, îl laudă, îl acoperă cu orice prilej: de la o vreme se priveau cu destulă bunăvoinţă. Fără îndoială că Protesilas a luat împreună cu Filocles unele măsuri pentru a împărţi cu el cucerirea Carpatiei. Vezi bine că a vrut ca treaba asta să fie făcută cu încălcarea tuturor regulilor şi că este gata să ducă la pieire oastea ce o ai pe mare ca să-şi potolească ambiţia. Crezi că ar fi vrut să slujească în felul acesta ambiţia lui Filocles, dacă s-ar mai fi avut rău între ei? Nu, nu încape nicio îndoială că aceşti doi oameni s-au unit pentru a se ridica împreună la o mare putere şi poate pentru a te răsturna de pe tronul unde domneşti. Vorbindu-ţi astfel ştiu că înfrunt ura lor, dacă, în ciuda sfaturilor mele sincere, le mai laşi puterea pe mână: dar ce însemnătate are, de vreme ce

îţi spun adevărul?”

Aceste din urmă cuvinte ale lui Timocrate au avut o puternică înrâurire asupra mea: nu mă mai îndoiam de trădarea lui Filocles, şi Protesilas îmi stârnea aceeaşi neîncredere ca şi prietenul său.

În vremea aceasta, Timocrate îmi spunea într-una:

„Dacă vei aştepta ca Filocles să cucerească insula Carpatia, nu vei mai avea timp să le zădărniceşti planurile; grăbeşte-te să te pui în siguranţă câtă vreme o mai poţi face.”

Mi-era silă de marea prefăcătorie a oamenilor; nu ştiam în cine să mă mai încred. După ce am descoperit trădarea lui Filocles, nu mai vedeam niciun om pe pământ în a cărui virtute să-mi pot pune nădejdea. Eram hotărât să îl dau cât mai curând pieirii pe acest prefăcut; dar de Protesilas mă temeam şi nu ştiam ce trebuie să fac în privinţa lui. Mă temeam să-l socot vinovat, dar mă temeam şi să mă încred în el. În sfârşit, în descumpănirea mea, nu m-am putut împiedica să nu-i spun că Filocles îmi stârnea bănuieli. El păru mirat şi-mi înfăţişă purtarea acestuia ca fiind dreaptă şi cumpătată; lăudă peste măsură serviciile ce mi le adusese; într-un cuvânt, făcu tot ce se cuvenea pentru a mă încredinţa că se are cum nu se poate mai bine cu el. Pe de altă parte, Timocrate nu pierdea nicio clipă pentru a-mi atrage luarea-aminte asupra acestei

înţelegeri dintre ei şi pentru a mă sili să-l pierd pe Filocles, câtă vreme mai puteam pune mâna pe el. Iată, scumpul meu Mentor, cât de nefericiţi sunt regii, ce lesne pot deveni o jucărie în mâna celorlalţi oameni, chiar atunci când ceilalţi oameni par că tremură la picioarele lor.

Am crezut că dau dovadă de un înalt simţ politic şi că îl voi descumpăni pe Protesilas dacă voi trimite în taină pe Timocrate la oastea de pe mare pentru a-l ucide pe Filocles. Protesilas îşi duse până la capăt prefăcătoria şi mă înşelă cu atât mai mult cu cât se purta mai firesc, ca un om ce se lasă înşelat.

Aşadar, Timocrate plecă şi-l găsi pe Filocles destul de stingherit în locul unde coborâse: n-avea de nici unele; căci Protesilas, neştiind dacă scrisoarea cu pricina va izbuti să-l piardă pe vrăjmaşul său, a vrut să aibă totodată şi un alt mijloc gata pregătit şi anume năruirea unei acţiuni de la care mă făcuse să nădăjduiesc atâta, ceea ce, fără îndoială, m-ar fi înfuriat împotriva lui Filocles. El susţinea acest război atât de anevoios datorită curajului, geniului său şi dragostei ce i-o purtau trupele: deşi toţi cei ce alcătuiau oastea îşi dădeau seama că această coborâre pe insulă a fost cutezătoare şi funestă pentru cretani, fiecare se străduia s-o facă să izbândească, ca şi cum de izbânda ei ar fi fost legată viaţa şi fericirea lui; fiecare era mulţumit

să-şi pună ceas de ceas viaţa în primejdie sub conducerea unui comandant atât de înţelept şi care se pricepea atât de bine să se facă iubit.

Vrând să-l dea pieirii pe acest comandant aflat în mijlocul unei oştiri care-l iubea cu atâta înflăcărare, Timocrate avea de ce să se teamă; dar ambiţia furioasă este oarbă; lui Timocrate i se părea că nimic nu este greu pentru a-i face pe plac lui Protesilas, alături de care îşi închipuia că mă va putea conduce nestingherit după moartea lui Filocles; Protesilas nu putea suferi niciun om de bine, căci simpla lui vedere era o mustrare tainică pentru fărădelegile lui şi ar fi putut, deschizându-mi ochii, să-i răstoarne planurile.

Timocrate s-a înţeles cu doi căpitani ce se aflau întotdeauna în preajma lui Filocles le-a făgăduit în numele meu o mare răsplată şi apoi i-a spus lui Filocles că a venit să-i împărtăşească din parte-mi nişte lucruri tainice, pe care nu i le poate încredinţa decât în prezenţa celor doi căpitani. Filocles se închise cu ei şi cu Timocrate. Atunci Timocrate îl lovi pe Filocles cu pumnalul. Dar pumnalul alunecă şi nu se înfipse prea adânc; Filocles, fără a se descumpăni, îi smulse pumnalul şi se sluji de el împotriva lui şi a celorlalţi doi. În acelaşi timp strigă; oştenii veniră în goană; sparseră uşa; Filocles fu scos din mâinile celor trei oameni, care, din pricina tulburării, nu-l atacaseră cu

putere. Ei fură prinşi şi, la început, oamenii i-ar fi sfâşiat, atât de mare era mânia oştirii, dacă Filocles n-ar fi oprit mulţimea. Apoi îl luă pe Timocrate deoparte şi-l întrebă cu blândeţe ce l-a silit să săvârşească o faptă atât de urâtă. Timocrate, temându-se să nu fie omorât, se grăbi să-i arate porunca de a-l ucide pe Filocles, pe care eu i-o dădusem în scris: şi, fiindcă trădătorii sunt întotdeauna laşi *[nu],* se gândi decât să-şi scape viaţa, dezvăluindu-i lui Filocles toată trădarea lui Protesilas.

Filocles se îngrozi când văzu atâta răutate la oameni şi luă o hotărâre plină de chibzuinţă: spuse întregii oştiri că Timocrate este nevinovat; îl duse într-un loc sigur şi de acolo îl trimise în Creta; apoi lăsă comanda oastei lui Polimene, pe care, în ordinul scris de mâna mea, îl numeam comandant după ce Filocles avea să fie ucis. În sfârşit, îndemnă trupele să-mi păstreze credinţa ce mi-o datorau şi în timpul nopţii se urcă într-o barcă uşoară, care-l duse în insula Samos, unde trăieşte liniştit în sărăcie şi singurătate, cioplind statui pentru a-şi câştiga traiul şi nemaivrând să audă de oameni înşelători şi nedrepţi, dar mai ales de regi, pe care-i socoate cei mai nefericiţi şi mai orbi dintre toţi oamenii.

În acest loc, Mentor îl opri pe Idomeneu:

— Ei bine? spuse el, a durat mult până când ai descoperit adevărul?

— Nu, răspunse Idomeneu, încetul cu încetul mi-am

dat seama de viclenia lui Protesilas şi a lui Timocrate: s-au certat chiar între ei, căci celor răi le e greu să rămână uniţi. Dezbinarea lor a sfârşit prin a-mi arăta fundul prăpastiei în care m-au azvârlit.

— Ei bine, spuse iarăşi Mentor, nu te-ai hotărât să te descotoroseşti şi de unul şi de celălalt?

— Vai! zise mai departe Idomeneu, scumpul meu Mentor, cât de puţin cunoşti slăbiciunea şi necazurile domnitorilor. Când au încăput o dată pe mâna unor oameni stricaţi şi îndrăzneţi, ce se pricep să se facă trebuincioşi, nu mai pot nădăjdui la niciun fel de libertate. Cei care îi dispreţuiesc mai mult sunt tocmai cei cu care se poartă mai bine şi pe care îi copleşesc cu binefacerile lor. Mi-era silă de Protesilas, şi îi lăsam întreaga putere. Ciudată iluzie! Eram bucuros că ştiu cum e şi nu aveam forţa să-i iau înapoi puterea pe care i-o lăsasem în mână. De altfel, îl găseam plăcut, binevoitor, dibaci în a-mi încuraja patimile şi plin de zel în apărarea intereselor mele. În sfârşit, aveam un motiv pentru a-mi îndreptăţi faţă de mine însumi slăbiciunea: nu cunoşteam de fapt adevărata virtute: fiindcă nu am ştiut să aleg oameni de bine să-mi conducă treburile, credeam că nu există asemenea oameni pe pământ şi că cinstea este o nălucă frumoasă. „La ce bun, spuneam eu, să fac mare tărăboi ca să scap de mâna unui om stricat şi să cad pe mâna altuia, care

nu va fi nici mai puţin lacom de foloase, nici mai sincer decât el?" În vremea aceasta, oştirea de pe mare comandată de Polimene s-a întors. Nu mă mai gândeam la cucerirea insulei Carpatia, şi Protesilas nu a izbutit să se prefacă atât de bine încă să nu descopăr cât de mult îl supăra să-l ştie pe Filocles în siguranţă în Samos.

Mentor îi curmă din nou vorba lui Idomeneu, pentru a-l întreba dacă, după o trădare atât de mârşavă, i-a încredinţat mai departe toate treburile sale lui Protesilas.

— Sunt nepriceput la treburi, îi răspunse Idomeneu, şi prea nedescurcăreţ pentru a mă descotorosi de el: ar fi trebuit să răstorn rânduiala pe care o statornicisem spre a-mi fi viaţa uşoară şi să instruiesc un om nou; n-am avut niciodată puterea să fac acest lucru. Îmi era mai lesne să închid ochii pentru a nu vedea vicleşugurile lui Protesilas. Mă mângâiam numai dându-le de înţeles anumitor oameni de încredere că reaua lui credinţă nu-mi este necunoscută. Astfel îmi închipuiam că nu sunt înşelat decât pe jumătate, deoarece ştiu că sunt înşelat. Şi, din când în când, îl lăsam chiar pe Protesilas să simtă că m-am săturat să-i rabd jugul. Adeseori, îmi făcea plăcere să mă împotrivesc spuselor lui, să-l osândesc în public pentru vreun lucru făcut de el, să iau hotărâri potrivnice vrerii

lui; dar, cum el îmi cunoştea trufia şi lenea, nu era deloc stingherit de toate supărările mele. Îşi relua cu încăpăţânare atacul: când încercând, prin felurite mijloace, să mă sileaască, când devenind supus şi linguşitor; mai ales dacă băga de seamă că eram amărât, ca şi el, îşi îndoia strădania de a-mi găsi noi distracţii, care să mă moleşească, sau de a mă vârî în vreun bucluc, ca să aibă prilejul să se facă trebuincios şi să-şi vădească zelul cu care apără bunul meu nume.

Deşi ştiam la ce să mă aştept din partea lui, mă lăsam întotdeauna dus de acest obicei de a-mi măguli patimile; îmi uşura greutăţile; făcea să tremure toată lumea, folosindu-se de autoritatea mea. În sfârşit, nu mă puteam hotărî să-l dau pieirii. Dar, lăsându-l pe locul lui, i-am pus pe toţi oamenii de bine în neputinţa de a-mi mai înfăţişa adevăratele mele interese. Din acea clipă, la sfaturile ţinute nu se mai auzi niciun cuvânt liber; adevărul se îndepărtă de mine; greşeala, care pregăteşte căderea regilor, m-a pedepsit pentru că l-am jertfit pe Filocles ambiţiei necruţătoare a lui Protesilas: chiar cei care vădeau cel mai mult zel în dorinţa de a sluji statul şi persoana mea socotiră că, după o pildă atât de cumplită, nu mai au datoria să-mi deschidă ochii. Eu însumi, dragul meu Mentor, mă temeam ca nu cumva adevărul să răzbată prin nor şi să ajungă până la mine, în ciuda linguşitorilor; căci, neavând

puterea de a-l urma, lumina lui mă stingherea. Simţeam în sinea mea că mi-ar fi pricinuit remuşcări dureroase, fără a mă putea scoate dintr-o legătură atât de funestă. Moleşeala mea şi puterea dobândită pe nesimţite de Protesilas asupră-mi mă cufundară într-un fel de deznădejde că nu-mi voi mai recăpăta niciodată libertatea. Nu vroiam nici să văd o stare atât de ruşinoasă, nici să-i las pe ceilalţi s-o vadă. Cunoşti, dragă Mentor, trufia deşartă şi gloria amăgitoare în care sunt crescuţi regii: ei nu vor să recunoască niciodată că au greşit. Ca să acoperi o greşeală, trebuie să faci o sută altele. Decât să mărturiseşti că te-ai înşelat şi să-ţi dai osteneala să-ţi îndrepţi greşeala, mai bine să te laşi înşelat toată viaţa. Iată starea în care se află domnitorii slabi şi nepricepuţi: aceasta era şi starea mea atunci când a trebuit să plec la asediul Troiei.

Când am plecat, l-am lăsat pe Protesilas conducător al tuturor treburilor: le-a diriguit, în lipsa mea, cu trufie şi necruţare. Regatul Cretei gemea sub tirania lui; dar nimeni nu îndrăznea să-mi aducă la cunoştinţă cum erau asupriţi oamenii; se ştia că mi-e teamă să privesc adevărul în faţă şi că îi las la bunul-plac al crudului Protesilas pe toţi cei ce se încumetă să vorbească împotriva lui. Dar cu cât oamenii îndrăzneau mai puţin să-şi arate nemulţumirea, cu atât răul era mai mare. După un timp, m-a silit să-l izgonesc pe viteazul

Merion, care mă însoţise, acoperindu-se de atâta glorie, la asediul Troiei. Protesilas începuse să-l pizmuiască, aşa cum îi pizmuia pe toţi cei ce-mi erau apropiaţi şi vădeau vreo virtute.

Trebuie să ştii, scumpul meu Mentor, că toate nenorocirile de aici mi s-au tras. Nu atât moartea fiului meu a fost cea care a pricinuit răzvrătirea cretanilor, cât răzbunarea zeilor, mâniaţi de slăbiciunile mele, şi ura oamenilor, pe care a atras-o asupra mea Protesilas. Când am vărsat sângele fiului meu, cretanii, sătui de o cârmuire aspră, ajunseseră la capătul răbdării şi grozăvia acestei ultime fapte n-a făcut decât să dea la iveală ceea ce era de multă vreme în fundul sufletelor lor.

Timocrate mă urmă la asediul Troiei şi, în taină, îi dădea socoteală lui Protesilas, prin scrisorile sale, de tot ce putea descoperi. Simţeam prea bine că sunt captiv; dar încercam să nu mă gândesc la acest lucru, deoarece pierdusem nădejdea să mai pot îndrepta ceva. Când, la sosirea mea, cretanii s-au răzvrătit, Protesilas şi Timocrate au fost primii care au luat-o la fugă. M-ar fi părăsit, fără îndoială, dacă n-aş fi fost nevoit să fug aproape în acelaşi timp cu ei. Ţine seama, dragul meu Mentor, că oamenii neobrăzaţi în vreme de prosperitate sunt întotdeauna slabi şi fricoşi în nenorocire. Îşi pierd capul de îndată ce puterea absolută le scapă. Şi atunci,

pe cât au fost de trufaşi, pe atât îi vezi cum se târâie şi într-o clipită trec de la o stare la alta.

Mentor îi spuse lui Idomeneu:

— Dar cum se face că, deşi îi cunoşti până-n străfunduri pe aceşti doi oameni răi, i-ai mai păstrat, după cum văd, în preajma ta? Nu mă mir că te-au urmat, căci nu aveau altceva de făcut pentru folosul lor; înţeleg chiar că ai săvârşit o faptă mărinimoasă dându-le adăpost în noua ta aşezare: dar de ce să te mai laşi pe mâna lor, după ce-ai tras atâtea învăţăminte crude?

— Nu ştii, răspunse Idomeneu, cât de zadarnice sunt toate învăţămintele trase de domnitorii moleşiţi şi nepricepuţi, care trăiesc fără chibzuială. Toate îi nemulţumesc, dar nu au curajul să îndrepte nimic. Atâţia ani de deprindere sunt ca nişte lanţuri ce mă leagă de aceşti doi oameni, şi ei se ţin clipă de clipă de capul meu. De când mă aflu aici, m-au împins la toate cheltuielile nebuneşti pe care le-ai văzut; au secătuit acest stat pe cale de a se naşte; au adus asupra mea războiul, care, fără tine, m-ar fi zdrobit. Nu după mult timp, aş fi trecut la Salento prin aceleaşi nenorociri prin care am trecut în Creta; dar tu mi-ai deschis, în sfârşit, ochii şi mi-ai dat curajul ce-mi lipsea ca să ies din starea de robie. Nu ştiu ce mi-ai făcut, dar de când eşti aici mă simt alt om.

Mentor îl întrebă apoi pe Idomeneu cum se poartă Protesilas acum, când lucrurile s-au schimbat.

— Nu există ceva mai prefăcut, răspunse Idomeneu, decât purtarea lui de la sosirea ta. În primul rând, nu s-a dat în lături de la nimic pentru a-mi sădi pe ocolite neîncrederea în suflet. N-a spus nimic împotriva ta; dar întâlneam feluriţi oameni care veneau să-mi atragă luarea aminte că aceşti doi străini sunt foarte de temut. „Unul, spuneau ei, este fiul înşelătorului Ulise; altul este un om ascuns şi cu o minte cuprinzătoare: s-au deprins să rătăcească din regat în regat; cine ştie dacă nu şi-au făcut vreun plan cu privire la regatul tău? Aceşti aventurieri povestesc chiar ei că au stârnit mari tulburări în toate ţările pe unde au trecut: acesta e un stat care abia ia naştere şi nu s-a întărit încă bine; cele mai slabe mişcări ar putea să-l răstoarne." Protesilas nu spune nimic, dar caută să mă facă să întrevăd că toate aceste schimbări, pe care m-ai îndemnat să le întreprind, sunt primejdioase şi întrec măsura. Îmi cere să mă gândesc la propriul meu interes:

„Dacă vei da oamenilor putinţa să trăiască în belşug, îmi spune el, nu vor mai munci; vor deveni mândri, nesupuşi şi vor fi întotdeauna gata să se răzvrătească: numai slăbiciunea şi sărăcia îi fac supuşi şi-i împiedică să se împotrivească autorităţii." Adeseori încearcă să-şi redobândească vechea lui putere, pentru a mă trage

după el şi înfăţişează întotdeauna lucrurile ca şi cum ar fi mânat de zelul de a mă sluji:

„Vrând să-i uşurezi pe oameni, îmi zice, micşorezi puterea regală, şi prin aceasta faci chiar poporului un rău de neîndreptat; căci el are nevoie să fie ţinut jos spre propria lui tihnă."

La toate acestea am răspuns că voi şti să-i hotărăsc pe oameni să-şi îndeplinească datoria făcându-mă iubit de ei, nelăsând să mi se scadă cu nimic autoritatea, cu toate că le uşurez starea pedepsindu-i aspru pe toţi cei vinovaţi, în sfârşit, dând copiilor o creştere bună şi întregului popor o disciplină desăvârşită ca să ducă şi mai departe o viaţă simplă şi cumpătată, o viaţă de muncă. „Ce! am spus eu, nu poţi ţine în supunere un popor dacă nu-l laşi să moară de foame? Ce lipsă de omenie! Ce politică de silnicie! Câte popoare nu vedem că sunt tratate cu blândeţe şi rămân totuşi foarte credincioase faţă de domnitorii lor! Ceea ce duce la răzvrătiri este ambiţia şi neliniştea mai marilor unui stat, când acestora li se dă prea multă libertate şi când patimile lor sunt lăsate să se întindă la nesfârşit; este mulţimea celor mari şi a celor mici care trăiesc în uşurătate, lux şi trândăvie; este prea marele număr de oameni care şi-au închinat viaţa războiului şi nesocotesc toate îndeletnicirile folositoare ce se cuvin încurajate în vreme de pace; în sfârşit, este deznădejdea

popoarelor a căror viaţă e chinuită; este asprimea, trufia regilor şi uşurătatea lor, care-i face neputincioşi să vegheze asupra tuturor membrilor statului, pentru a preîntâmpina tulburările. Iată ce duce la răzvrătiri, şi nu pâinea pe care plugarul este lăsat să o mănânce în pace, după ce a dobândit-o cu sudoarea frunţii lui."

Când Protesilas a văzut că eram de neclintit în aceste precepte ale mele, a luat o hotărâre cu totul deosebită de purtarea lui din trecut: să urmeze aceste precepte pe care nu le putuse nimici; s-a prefăcut că-i sunt pe plac, că e încredinţat de adevărul lor, că-mi este îndatorat că l-am luminat în această privinţă. Vine în întâmpinarea tuturor dorinţelor pe care le-aş putea avea pentru uşurarea celor săraci; este primul care-mi înfăţişează nevoile lor şi ţipă împotriva cheltuielilor nebuneşti. Să ştii chiar că te şi laudă, spune că are încredere în tine şi nu uită nimic pentru a-ţi fi pe plac. Cât despre Timocrate, începe să nu se mai aibă atât de bine cu Protesilas: s-a gândit să devină neatârnat; Protesilas îl pizmuieşte şi, în parte, tocmai datorită neînţelegerilor dintre ei, le-am descoperit prefăcătoria.

Mentor, zâmbind, îi răspunse astfel lui Idomeneu:

— Ei! dar ai fost atât de slab încât te-ai lăsat tiranizat atâţia ani de zile de doi trădători a căror trădare o cunoşteai!

— Ah! nu ştii, răspunse Idomeneu, ce putere au

oamenii vicleni asupra unui rege slab şi nepriceput, care a lăsat în seama lor toate treburile. De altfel, ţi-am spus adineauri că Protesilas împărtăşeşte acum toate vederile tale în privinţa binelui obştesc.

Mentor îşi continuă cuvântarea, cu aer grav:

— Văd prea bine câtă întâietate au cei răi asupra celor buni în faţa regilor; tu eşti o pildă cumplită în această privinţă. Spui că ţi-am deschis ochii asupra lui Protesilas, dar ei sunt încă închişi, de vreme ce-i laşi la conducerea treburilor tale pe acest om care nu e vrednic să trăiască. Află că cei răi nu sunt neputincioşi să facă binele; îl fac cu nepăsare, aşa cum fac şi răul, când poate sluji ambiţiei lor. Nu-i costă nimic să facă răul, fiindcă nu-i opreşte niciun simţământ de bunătate şi nici vreun principiu de virtute; dar fac şi binele fără greutate, pentru că stricăciunea lor îi împinge să-l facă pentru a părea buni şi pentru a-i înşela pe ceilalţi oameni. De fapt, ei nu sunt în stare de virtute, deşi se prefac că o practică; dar sunt în stare ca la toate celelalte vicii ale lor să-l adauge pe cel mai hâd dintre ele, care este făţărnicia. Atâta vreme cât vei vrea neapărat să faci binele, Protesilas va fi gata să-l facă împreună cu tine, pentru a-şi păstra puterea; dar, de cum va simţi cât de cât că eşti înclinat s-o laşi mai încet, nu se va da în lături de la nimic pentru *a* te face să cazi din nou în rătăcire şi pentru a-şi arăta iarăşi nestingherit firea lui înşelătoare

şi crudă. Te poţi oare bucura de cinstire şi poţi duce o viaţă tihnită câtă vreme un asemenea om se ţine de capul tău clipă de clipă şi când îl ştii pe înţeleptul şi credinciosul Filocles sărac şi acoperit de ocară în insula Samos?

Tu recunoşti, o, Idomeneu, că oamenii înşelători şi îndrăzneţi care sunt de faţă îi trag după ei pe domnitorii slabi; dar ar trebui să adaugi că domnitorii mai au şi o altă nenorocire, care nu este mai mică, şi anume aceea de a uita cu uşurinţă virtutea şi serviciile aduse de un om aflat departe. Din pricină că domnitorii sunt înconjuraţi de o mare mulţime de oameni, nu există niciunul care să le facă o impresie puternică: ei nu-i bagă în seamă decât pe cei ce sunt de faţă şi îi linguşesc; toţi ceilalţi se şterg curând din mintea lor. Mai ales virtutea nu prea o bagă în seamă, fiindcă virtutea nu numai că nu-i linguşeşte, dar le întoarce vorba şi le osândeşte slăbiciunile. Este oare de mirare că nu sunt iubiţi, de vreme ce nu se fac vrednici de iubire şi nu iubesc altceva decât mărirea şi plăcerea lor?

După ce spuse aceste cuvinte, Mentor îl făcu pe Idomeneu să înţeleagă că trebuie să-i izgonească cât mai curând pe Protesilas şi pe Timocrate şi să-l aducă înapoi pe Filocles. Singurul lucru ce-l oprea pe rege era asprimea lui Filocles, de care se temea.

— Mărturisesc, spunea el, că nu mă pot împiedica să

nu mă cam tem de întoarcerea lui, deşi îl îndrăgesc şi-l preţuiesc. Sunt obişnuit, din cea mai fragedă vârstă, cu laudele, curtenia şi îngăduinţa, pe care nu pot nădăjdui să le găsesc la acest om. De cum făceam lucrul pe care nu-l încuviinţa, aerul lui trist mă lăsa îndeajuns să văd că mă osândeşte. Când era singur cu mine, purtarea îi era respectuoasă şi cumpătată, dar rece.

— Nu vezi, îi răspunse Mentor, că domnitorii stricaţi de linguşitori îi găsesc reci şi aspri pe toţi cei neatârnaţi şi neprefăcuţi? Merg chiar până acolo, încât îşi închipuie că nu dai dovadă de zel în a-i sluji şi că nu-ţi este pe plac autoritatea lor, dacă nu ai un suflet slugarnic şi nu te arăţi gata să-i linguşeşti, atunci când se folosesc în modul cel mai nedrept de puterea lor. Orice cuvânt liber şi mărinimos li se pare semeţ, dojenitor şi aţâţător la răzvrătire. Au devenit atât de lesne supărăcioşi, încât tot ceea ce nu-i linguşeşte îi răneşte şi îi mânie. Dar să mergem mai departe. Sunt gata să cred că Filocles este, într-adevăr, rece şi aspru: asprimea lui nu este oare mai bună decât linguşeala dăunătoare a sfetnicilor tăi? Unde o să găseşti un om fără cusururi, iar cusurul de a-ţi spune cu prea multă îndrăzneală adevărul nu este oare cel de care trebuie să te temi cel mai puţin? Dar ce spun eu? Nu este oare un cusur trebuincios pentru a-ţi îndrepta cusururile tale şi pentru a birui sila de adevăr, la care te-a împins

linguşeala? Ai nevoie de un om care să nu iubească decât adevărul şi pe tine, şi să te iubească mai mult decât ştii să te iubeşti tu însuţi, să-ţi spună adevărul în pofida voinţei tale, să-ţi înfrângă toate rezervele, şi acest om trebuincios este Filocles. Ţine minte că un domnitor trebuie să se socoată preafericit dacă în timpul domniei lui se naşte fie şi un singur om cu aceste daruri acest om este comoara cea mai de preţ a statului, şi domnitorul trebuie să se teamă, ca de cea mai mare pedeapsă din partea zeilor, să nu-l piardă, fiindcă s-a dovedit nevrednic de a-l avea, neştiind să se slujească de el.

Cât despre cusururile oamenilor de bine, trebuie să cauţi să le afli şi să nu-i laşi să se slujească de ele. Îndreaptă-le; nu te lăsa niciodată în voia zelului lor nestăpânit; dar ascultă-i cu bunăvoinţă, cinsteşte-le virtutea; arată obştii că ştii să o descoperi şi, mai ales, fereşte-te să mai fii multă vreme aşa cum ai fost până acum. Domnitorii răzgâiaţi, ca tine, se mulţumesc să-i dispreţuiască pe oamenii stricaţi, dar nu se dau în lături să-i folosească mai departe, arătându-le încredere şi să-i copleşească cu binefacerile; pe de altă parte, se fălesc că-i recunosc şi pe oamenii virtuoşi: dar nu le aduc decât laude deşarte, neîncumetându-se nici să le încredinţeze slujba, nici să-i primească în preajma lor, nici să-şi răspândească binefacerile asupra lor.

Atunci Idomeneu spuse că-i este ruşine că a întârziat atât de mult cu punerea în libertate a nevinovăţiei asuprite şi cu pedepsirea celor care l-au înşelat. Mentor nici măcar nu mai întâmpină vreo greutate în a-l hotărî pe rege să-l piardă pe favoritul său; căci, de îndată ce ai izbutit să-i faci pe favoriţi suspecţi şi nedoriţi de stăpânii lor, domnitorii, sătui şi stingheriţi de ei, nu mai caută decât să se descotorosească de aceşti oameni; prietenia lor se spulberă, serviciile aduse sunt uitate, căderea favoriţilor nu-i costă nimic, numai să nu-i mai vadă.

De îndată, regele îi porunci în taină lui Hegesip, unul din cei mai de seamă dregători ai casei sale, să-i ia pe Protesilas şi pe Timocrate, să-i ducă la loc sigur în insula Samos, să-i lase acolo şi să-l aducă înapoi pe Filocles din acel loc de surghiun. Hegesip, uluit de această poruncă, nu se putu opri să nu plângă de bucurie.

— Abia acum, spuse el regelui, ai să stârneşti încântare în rândurile supuşilor tăi. Aceşti doi oameni au fost pricina tuturor nenorocirilor tale şi ale poporului tău: au trecut douăzeci de ani de când îi fac să geamă pe toţi oamenii de bine, şi nici măcar să geamă nu îndrăznesc, atât de cruntă este tirania lor; i-au doborât pe toţi cei ce se încumetă să ajungă la tine în alt chip decât prin mijlocirea lor.

Apoi Hegesip îi dezvălui regelui numeroase ticăloşii şi cruzimi săvârşite de aceşti doi oameni, fapte de care regele nu auzise niciodată vorbindu-se fiindcă nimeni nu se încumeta să-i învinuiască. Îi povesti chiar că a descoperit o uneltire secretă, care urmărea să-l ucidă pe Mentor. Regele se îngrozi de tot ce i se înfăţişa.

Hegesip se grăbi să meargă să-l ia pe Protesilas de la el de acasă[1]; casa lui era mai puţin mare, dar mai plăcută şi mai veselă decât cea a regelui; arhitectura se vădea de cel mai bun gust; Protesilas o împodobise, cheltuind bani storşi din sângele oamenilor sărmani. În acea clipă, se afla într-un salon de marmoră din apropierea băilor sale, întins cu nepăsare pe un pat aşternut cu purpură şi broderie de aur; părea obosit şi sleit de discuţii; ochii şi sprâncenele lăsau să se vadă un fel de nelinişte, un om întunecat şi crud. Mai marii statului se aflau în juru-i, aşezaţi pe covoare, potrivindu-şi chipurile după chipul lui Protesilas, căruia îi urmăreau şi cea mai mică clipire din ochi. De abia deschidea el gura, că toată lumea izbucnea în strigăte de admiraţie pentru ceea ce avea de gând să

[1] S-ar putea ca Fénelon să se fi gândit la dizgraţia supraintendentului de finanţe Nicolas Fouquet (1615—1680). Averea pe care o adunase, datorită funcţiilor lui, a folosit-o protejând oamenii de litere (Molière, La Fontaine, Pellisson) şi construind castelul de Vaux. Denunţat de Colbert că nu a vărsat regelui sumele de bani încasate, acesta dădu ordin să fie arestat (1661) şi condamnat ca delapidator (1664), Fouquet moare în 1680 în fortăreaţa Pinerolo (Piemont).

spună. Unul din cei mai de seamă din ceată îi povestea, întrecând în chip caraghios măsura, ceea ce făcuse Protesilas însuşi pentru rege. Un altul îl încredinţa că Iupiter, păcălind-o pe mama lui, îi dăduse viaţă şi că era fiu al părintelui zeilor.[2] Un poet veni să-i cânte versuri, în care spunea că Protesilas, învăţat de muze, era deopotrivă cu Apolo în toate lucrările spiritului. Un alt poet, mai laş şi mai neruşinat, îl numea în versurile sale născocitorul artelor frumoase şi părintele poporului, pe care-l făcea fericit; îl zugrăvea ţinând în mână cornul abundenţei[3].

Protesilas asculta toate aceste laude cu un aer înţepat, cu gândul aiurea şi plin de dispreţ, ca un om care ştie prea bine că merită laude şi mai grozave şi că le face prea mare hatâr lăsându-se lăudat. Era acolo un linguşitor ce-şi îngădui să-i vorbească la ureche, pentru a-i spune un lucru şugubăţ despre administraţia pe care Mentor încerca s-o statornicească. Protesilas zâmbi; întreaga adunare se porni pe râs, deşi cea mai mare parte nici nu putea şti ce i se spusese. Dar, cum Protesilas îşi reluă de îndată aerul aspru şi semeţ, toţi

---

[2] Asemenea lui Hercule, care era fiul lui Iupiter şi al Alcmenei cu care Iupiter se unise, luând înfăţişarea soţului ei, Amphitrion.

[3] Cornul caprei Amalteea, care l-a hrănit în copilărie cu laptele ei pe Zeus în Creta. Acest corn, denumit şi cornul abundenţei, putea oferi celui ce-i poseda orice şi-ar fi dorit.

deveniră din nou temători şi tăcuţi. Mai mulţi nobili aşteptau clipa când Protesilas ar fi putut să se întoarcă spre ei şi să-i asculte; păreau tulburaţi şi stingheriţi: aceasta pentru că voiau să-i ceară nişte hatâruri. Atitudinea lor rugătoare grăia de la sine; păreau la fel de supuşi ca o mamă la picioarele altarului, când cere zeilor tămăduirea singurului ei fiu. Toţi păreau mulţumiţi, plini de duioşie şi de admiraţie pentru Protesilas, cu toate că, în inima lor, toţi nutreau împotriva lui o furie neîmblânzită.

În clipa aceasta intră Hegesip, puse mâna pe sabia lui Protesilas şi-i spuse, din partea regelui, că îl va duce în insula Samos. La auzul acestor cuvinte toată trufia favoritului se prăbuşi ca o stâncă ce se desprinde din creştetul unui munte abrupt. Şi iată-l că se aruncă, tremurând şi tulburat, la picioarele lui Hegesip: plânge, şovăie, se bâlbâie, tremură; cuprinde genunchii acestui om, pe care, cu un ceas mai înainte, nu binevoia să-l cinstească nici măcar cu o privire. Toţi cei care-l tămâiau, văzând că e pierdut fără scăpare, îşi preschimbară linguşirile în ocări nemiloase.

Hegesip nu voia să-i dea răgaz nici să-şi ia rămas bun de la familie, nici să ia cu el anumite hârtii secrete. Totul fu ridicat şi dus regelui. Timocrate a fost arestat în acelaşi timp, şi uimirea lui era fără margini; căci credea că, fiind certat cu Protesilas, nu putea să fie târât

în prăbuşirea acestuia. Au plecat cu o corabie ce le fusese pregătită. Au ajuns în Samos. Hegesip îi lăsă acolo pe cei doi nenorociţi şi, pentru a pune vârf nenorocirilor lor, îi lăsă împreună. Acolo, îşi aruncau cu furie în obraz unul altuia nelegiuirile pe care le săvârşiseră şi care erau pricina căderii lor: s-au trezit fără nicio nădejde de a mai revedea Salento, osândiţi să trăiască departe de soţiile şi copiii lor, nu spun departe de prietenii lor, căci nu aveau prieteni. Erau duşi într-un ţinut necunoscut, unde nu urmau să aibă alt mijloc de trai decât munca lor, ei care o duseseră atâţia ani în huzur şi fast. Ca două fiare dezlănţuite, erau oricând gata să se sfâşie unul pe altul.

În vremea aceasta, Hegesip întrebă în ce loc de pe insulă locuieşte Filocles. I se spuse că locuieşte destul de departe de oraş, pe un munte, unde o peşteră îi sluje şte drept casă. Toată lumea îi vorbi cu admiraţie despre acest străin. „De când se află în insula aceasta, i se spuse, n-a supărat pe nimeni: toţi sunt mişcaţi de răbdarea lui, de munca şi de firea lui potolită; deşi nu are nimic, pare întotdeauna mulţumit. Cu toate că stă aici, departe de treburile ţării, lipsit de bunuri şi de putere, nu încetează să facă bine celor care o merită şi se pricepe să înjghebeze mii de lucruri pentru plăcerea tuturor vecinilor săi.”

Hegesip se duse spre această peşteră: o găsi pustie şi

deschisă; căci, datorită sărăciei şi simplităţii moravurilor lui, Filocles nu avea de ce s-o zăvorească atunci când pleca. O rogojină de stuf, lucrată grosolan, îi slujea drept pat. Arareori aprindea focul, fiindcă nu mânca nimic fiert: hrana era alcătuită, în timpul verii, din fructe proaspăt culese şi, în timpul iernii, din curmale şi smochine uscate. Un izvor limpede, care în căderea lui de pe stâncă dădea naştere unui ochi de apă, îi potolea setea. N-avea în peşteră decât uneltele trebuincioase pentru cioplit statui şi câteva cărţi, pe care le citea la anumite ceasuri, nu pentru a-şi îmbogăţi spiritul, nici pentru a-şi potoli curiozitatea, ci pentru a-şi spori cunoştinţele, odihnindu-se după muncă, şi pentru a învăţa să fie bun. Cât despre cioplitul statuilor, nu se îndeletnicea cu aceasta decât pentru a-şi căli trupul, a nu trândăvi şi a-şi câştiga traiul fără să aibă nevoie de nimeni.

Când intră în peşteră, Hegesip admiră lucrările începute. Zări un Iupiter al cărui chip senin era atât de plin de măreţie, încât îţi dădeai cu uşurinţă seama că el este părintele zeilor şi al oamenilor. În alt ungher apărea Marte, eu. O mândrie aspră şi ameninţătoare. Dar cel mai mult atrăgea privirile o statuie a Minervei care însufleţeşte artele.: chipul său era nobil şi blând, boiul înalt şi mândru; avea atâta mişcare, încât ai fi crezut că e gata să păşească.

După ce şi-a bucurat ochii cu aceste statui, Hegesip a ieşit din peşteră şi l-a văzut în depărtare, sub un copac înalt, pe Filocles, care citea aşezat pe iarbă: se îndreptă spre el şi Filocles, zărindu-l, nu ştiu ce să creadă.

„Nu este oare, îşi spuse în sinea lui, Hegesip, alături de care am trăit atâta vreme în Creta? Dar de ce să fi venit într-o insulă atât de îndepărtată? Oare n-o fi umbra lui, care, după moarte, vine de pe malurile Stixului?”

În timp ce-l încercau aceste îndoieli, Hegesip sosi atât de aproape de el, încât nu putu să nu-l recunoască şi îl îmbrăţişă.

— Aşadar, tu eşti, spuse el, scumpul şi vechiul meu prieten? Ce întâmplare, ce furtună te-a azvârlit pe acest ţărm? De ce ai părăsit insula Creta? O dizgraţie asemănătoare cu cea în care am căzut eu te-a izgonit din patrie?

Hegesip îi răspunse:

— Nu este nicidecum o dizgraţie; dimpotrivă, bunăvoinţa zeilor mă aduce aici.

De îndată, începu să-i povestească despre lunga tiranie a lui Protesilas, intrigile ţesute de el împreună cu Timocrate, nefericirile în care l-au azvârlit pe Idomeneu, prăbuşirea acestui principe, fuga lui pe coastele Italiei, întemeierea regatului Salento, sosirea lui Mentor şi a lui Telemah, preceptele înţelepte pe care

Mentor le vârâse în mintea regelui şi dizgraţia celor doi trădători. Mai adăugase că i-a adus în Samos, ca să sufere acolo surghiunul pe care l-a suferit Filocles din vina lor şi, la sfârşit, îi spuse că are poruncă să-l ducă la Salento, unde regele, cunoscându-i nevinovăţia, voieşte să-i încredinţeze treburile sale şi să-l covârşească cu bunuri.

— Priveşte, îi spuse Filocles, această peşteră, mai potrivită să adăpostească animale sălbatice decât să fie locuită de un om. Aici, vreme de atâţia ani, m-am bucurat de mai multă desfătare şi tihnă decât în palatele aurite din insula Creta. Oamenii nu mă mai înşală, căci nu mai văd oameni; nu le mai ascult vorbele linguşitoare şi veninoase; nu mai am nevoie de ei; mâinile mele, asprite de muncă, îmi dau cu uşurinţă hrana simplă ce-mi este de trebuinţă; nu am nevoie, după cum vezi, decât de o ţesătură uşoară ca să-mi acopăr trupul. Nemaiavând nevoi, bucurându-mă de o linişte netulburată şi de o dulce libertate, pe care înţelepciunea din cărţile mele mă învaţă s-o folosesc bine, ce aş putea să caut printre oamenii pizmaşi, înşelători şi nestatornici? Nu, nu, scumpul meu Hegesip, nu-mi răpi fericirea. Protesilas s-a trădat pe sine însuşi vrând să-l trădeze pe rege şi să mă piardă; dar nu mi-a făcut niciun rău. Dimpotrivă, mi-a făcut cel mai mare bine; m-a scăpat de frământările şi robia

treburilor; lui îi datorez preţioasa mea singurătate şi toate plăcerile nevinovate de care mă bucur aici.

Întoarce-te, o, Hegesip, întoarce-te la rege, ajută-l să îndure necazurile măririi şi săvârşeşte pe lângă el ceea ce voiai să săvârşesc eu. De vreme ce ochii lui, atâta timp închişi în faţa adevărului, i-au fost deschişi, în sfârşit, de acest om înţelept căruia îi spui Mentor, să-l oprească pe lângă el. În ce mă priveşte, după naufragiul suferit, nu doresc să părăsesc portul unde, din fericire, m-a azvârlit furtuna, pentru a înfrunta din nou vânturile. O, ce vrednici de plâns sunt regii! O, cât sunt de vrednici de milă cei care-i slujesc! Dacă sunt răi, cât de mult îi fac să sufere pe oameni şi ce chinuri le sunt pregătite în întunecatul Tartar! Dacă sunt buni, câte greutăţi n-au de biruit, câte capcane de ocolit, câte nenorociri de îndurat! încă o dată, Hegesip, lasă-mă în fericita mea sărăcie.

În vreme ce Filocles vorbea astfel cu multă înfocare, Hegesip îi privea uimit. Îl văzuse odinioară în Creta, când conducea cele mai de seamă treburi, slab, sleit de puteri şi istovit: căci, din pricina firii lui aprinse şi aspre, munca îl secătuia. Nu putea să vadă, fără să nu se mânie, viciul nepedepsit; ar fi vrut ca în treburi să fie respectată o anumită cinste pe care n-o întâlnea niciodată: astfel încât slujba îi zdruncina sănătatea şubredă. Dar, la Samos, Hegesip îl vedea gras şi

puternic; în ciuda anilor, o tinereţe în floare strălucea din nou pe chipu-i; o viaţă de muncă, dar cumpătată şi liniştită îi făurise parcă o nouă fire.

— Te miră că mă vezi atât de schimbat, îi spuse atunci Filocles zâmbind. Singurătatea mi-a dat această prospeţime şi sănătate desăvârşită; vrăjmaşilor mei le datorez ceea ce n-aş fi putut găsi vreodată nici în soarta cea mai fericită. Vrei oare să pierd nişte bunuri adevărate ca să alerg după unele amăgitoare şi să mă cufund din nou în vechile mele necazuri? Nu fi mai crud decât Protesilas: cel puţin nu-mi răpi fericirea pe care i-o datorez lui.

Atunci Hegesip îi înfăţişă, dar în zadar, tot ceea ce credea el că ar putea să-l mişte.

— Te lasă oare rece, îi spuse el, plăcerea de a-ţi revedea rudele şi prietenii, care oftează după întoarcerea ta şi pe care numai nădejdea de a te îmbrăţişa îi umple de bucurie? Dar tu, care te temi de zei şi-ţi cinsteşti datoria, socoţi că-i un lucru de nimic să-ţi slujeşti regele, să-l ajuţi în toate lucrurile bune pe care vrea să le facă şi să fericeşti atâta norod? Este oare îngăduit să te laşi în voia unei filosofii sălbatice, să te pui mai presus de tot restul neamului omenesc şi să preţuieşti mai mult odihna ta decât fericirea semenilor tăi? De altfel, se va crede că din ură nu vrei să vii să-l mai vezi pe rege. Dacă a dorit să-ţi facă rău este că nu

te-a cunoscut: nu pe adevăratul, pe bunul, pe dreptul Filocles a vrut să-l dea pieirii; cel pe care a vrut să-l pedepsească era un om cu totul deosebit de tine. Dar acum, când te cunoaşte şi nu te mai ia drept un altul, simte reînviindu-i întreagă în inimă vechea lui prietenie: te aşteaptă; îţi şi întinde braţele pentru a te strânge la piept; în nerăbdarea lui, numără zilele şi ceasurile. Îţi este oare inima atât de înăsprită, încât să fii neiertător cu regele tău şi cu cei mai dragi prieteni?

Filocles, care la început fusese cuprins de duioşie când îl recunoscuse pe Hegesip, îşi reluă aerul lui aspru la auzul acest or cuvinte. Asemenea unei stânci de care se lovesc vânturile în zadar şi se sparg valurile mugind, rămase neclintit şi nici rugăminţile, nici cuvintele chibzuite nu au găsit vreo spărtură ca să poată pătrunde în inima lui. Dar, în clipa în care Hegesip începuse să-şi piardă nădejdea de a-i înfrânge voinţa, Filocles, cercetând voinţa zeilor, descoperi, după zborul păsărilor, după măruntaiele jertfelor şi după diferite alte semne, că trebuia să-l urmeze pe Hegesip. Atunci nu se mai împotrivi. Se pregăti de plecare, dar nu fără a încerca o părere de rău după pustiul unde petrecuse atâţia ani.

— Vai! spunea el, trebuie să te părăsesc, o, plăcută peşteră, unde somnul tihnit venea în toate nopţile să-mi aducă odihna după truda zilei! Aici, în mijlocul

sărăciei mele, Parcele îmi torceau zile de aur şi de mătase.

Se plecă până la pământ pentru a adora naiada ce-i potolise o vreme atât de îndelungată setea cu unda ei limpede şi nimfele care populau munţii învecinaţi. Echo[4] îi auzi părerile de rău şi, cu glas trist, le repetă tuturor zeităţilor câmpeneşti.

Apoi Filocles veni la oraş cu Hegesip, pentru a se îmbarca. Îşi închipuia că nefericitul Protesilas, copleşit de ruşine şi ură, nu va vrea să-l vadă: dar se înşela; căci oamenii stricaţi n-au niciun fel de ruşine şi sunt întotdeauna gata de orice josnicii. Plin de modestie, Filocles se ascundea de frică să nu fie văzut de acest ticălos: se temea să nu-i sporească amărăciunea, atunci, când acesta avea să vadă bunăstarea unui vrăjmaş ce urma să fie înălţat pe ruinele lui. Dar Protesilas îl căuta de zor pe Filocles: voia să-i trezească mila şi să-l hotărască să-i ceară regelui îngăduinţa de a se întoarce la Salento. Filocles era prea sincer pentru a-i făgădui că s e va strădui să-l hotărască pe rege să-l cheme înapoi, căci ştia mai bine ca oricine cât de dăunătoare ar fi fost

---

[4] În legătură cu numele acestei nimfe circulă două versiuni. Potrivit primei, o ţinea de vorbă pe Hera, în timp ce Zeus alerga după nimfe, drept care zeiţa, mânioasă, a prefăcut-o în ecou. Potrivit altei versiuni, s-ar fi îndrăgostit de Narcis, dar cum acesta nu i-a împărtăşit dragostea, s-a retras în singurătate şi s-a stins de durere, rămânându-i numai vocea – ecoul.

întoarcerea lui: dar îi vorbi cu multă blândeţe, îi arătă milă, încercă să-l mângâie, îl povăţui să caute să-i îmblânzească pe zei ducând o viaţă curată şi vădind o mare răbdare în nenorocirile sale. Şi, cum aflase că regele îi luase lui Protesilas toate bunurile dobândite pe nedrept, îi făgădui două lucruri, pe care mai târziu le aduse întocmai la îndeplinire: unul – să aibă grijă de soţia şi de copiii lui, rămaşi la Salento într-o sărăcie cumplită şi nevoiţi să înfrunte mânia obştească; celălalt – să-i trimită lui Protesilas, în această insulă îndepărtată, un oarecare ajutor bănesc pentru a-i îndulci nefericirea.

În vremea aceasta, un vânt prielnic umflă pânzele. Hegesip, nerăbdător, încerca să-l silească pe Filocles să plece. Protesilas îi privea cum se îmbarcau. Rămase pe ţărm cu ochii pironiţi la corabia care despica valurile şi pe care vântul o ducea din ce în ce mai departe. Chiar şi când nu o mai putu vedea, imaginea îi stăruia în minte. În sfârşit, tulburat, furios, pradă deznădejdii începu, să-şi smulgă părul din cap, să se tăvălească în nisip, să le impute zeilor asprimea lor, chemă în zadar să-i vină în ajutor moartea nemiloasă, care, surdă la rugăminţile lui, nu binevoi să-l izbăvească de atâtea rele, iar el nu avu curajul să şi-o dea singur.

În ăstimp, corabia, împinsă de bunăvoinţa lui Neptun şi a vânturilor, ajunse curând la Salento.

Oamenii veniră să-i spună regelui că a intrat în port: el alergă de grabă, împreună cu Mentor, în întâmpinarea lui Filocles; îl îmbrăţişă cu duioşie, îşi arătă în chip vădit părerea de rău de a-l fi prigonit atât de nedrept. Departe de a fi privită ca o slăbiciune din partea unui rege, această recunoaştere a fost socotită de salentini ca strădania unui suflet mare care, ridicându-se deasupra propriilor greşeli, le mărturiseşte cu curaj pentru a le îndrepta. Toată lumea plângea de bucurie când îl văzu pe omul de bine care iubise poporul şi când îl auzi pe rege vorbind cu atâta înţelepciune şi bunătate. Filocles, cu un aer respectuos şi modest, primea mângâierile regelui şi era nerăbdător să scape de aclamaţiile poporului; îl urmă pe rege la palat. Curând, el şi cu Mentor s-au înţeles atât de bine de parcă şi-ar fi petrecut toată viaţa împreună, deşi nu se văzuseră niciodată: aceasta fiindcă zeii, care nu au vrut să le dea celor răi ochi pentru a-i vedea pe cei buni, le dă în schimb celor buni darul de a se cunoaşte între ei. Cei ce îndrăgesc virtutea nu pot fi împreună fără a nu fi uniţi de virtutea pe care o îndrăgesc.

Curând, Filocles îi ceru regelui să-i îngăduie să se retragă în apropiere de Salento, într-o singurătate unde să trăiască mai departe în sărăcie, aşa cum trăise în Samos. Regele împreună cu Mentor se duceau aproape în fiecare zi în pustiul lui să-l vadă. Acolo cercetau

mijloacele de a întări legile şi de a da o formă solidă cârmuirii pentru binele obştesc.

Cele două lucruri mai de seamă pe care le-au cercetat au fost creşterea copiilor şi felul de trai în timp de pace.

În ce priveşte copiii, Mentor spunea:

— Ei sunt mai puţin ai părinţilor cât ai statului; sunt copiii poporului, nădejdea şi puterea lui; după ce au fost stricaţi, nu mai e timp pentru îndreptarea lor. Nu e destul să-i înlături din slujbe, când vezi că s-au dovedit nevrednici de ele; e mult mai bine să preîntâmpini răul decât să fii nevoit să-l pedepseşti. Regele, adăugă el. Care e părintele întregului popor, este cu deosebire părintele întregului tineret, floarea naţiunii. În floare trebuie pregătite fructele; aşa că regele să nu pregete să vegheze şi să-i pună şi pe alţii să vegheze la creşterea ce se dă copiilor. Să urmărească neabătut respectarea legilor lui Minos, ce poruncesc creşterea copiilor în dispreţ faţă de durere şi de moarte; să fie pusă la loc de cinste ocolirea desfătărilor şi a avuţiilor; nedreptatea, minciuna, nerecunoştinţa şi uşurătatea să fie socotite vicii josnice; să fie învăţaţi, încă din cea mai fragedă pruncie, să cânte imnuri de slavă eroilor care au fost iubiţi de zei, care au săvârşit fapte generoase pentru patria lor şi care şi-au dovedit în mod strălucit curajul în lupte. Farmecul muncii să le învăluie sufletele pentru a le face moravurile blânde şi curate; să fie

învăţaţi să se arate iubitori cu prietenii lor, credincioşi faţă de aliaţii lor, drepţi cu toţi oamenii şi chiar cu cei mai înrăiţi duşmani ai lor; să se teamă mai puţin de moarte şi de chinuri decât de cea mai neînsemnată mustrare de cuget. Dacă de timpuriu li se vâră copiilor în cap aceste precepte de seamă şi dacă le facem să pătrundă în inima lor prin dulceaţa cântecului, puţini vor fi aceia care nu se vor înflăcăra de dragoste pentru glorie şi pentru virtute.

Mentor adăugă că este de cea mai mare însemnătate să se înfiinţeze şcoli publice pentru a deprinde tineretul cu cele mai grele exerciţii ale trupului şi pentru a înlătura moleşeala şi trândăvia, care smintesc firile cele mai frumoase; ar fi vrut jocuri şi spectacole cât mai felurite care să însufleţească întregul popor, dar, mai ales, care să deprindă trupurile cu exerciţii, făcându-le astfel agile, sprintene şi viguroase: mai adăuga răsplăţi pentru încurajarea unor nobile întreceri. Ceea ce dorea însă cel mai mult pentru statornicirea bunelor moravuri, era ca tinerii să se căsătorească de timpuriu, iar părinţii lor, fără să urmărească niciun fel de foloase, să-i lase să-şi aleagă soţii plăcute la trup şi la minte, pe care ei să le poată îndrăgi.

Dar, în timp ce se pregăteau mijloacele pentru a păstra tineretul curat, nevinovat, harnic, supus şi iubitor de glorie, Filocles, care îndrăgea războiul, îi

spuse lui Mentor:

— În zadar îi vei pune pe tineri să se îndeletnicească cu toate aceste exerciţii, dacă-i vei lăsa să lâncezească într-o pace necurmată şi să nu aibă niciun fel de experienţă a războiului şi nicio nevoie de a-şi pune la încercare curajul. Prin aceasta vei slăbi pe nesimţite neamul; curajul se va moleşi; desfătările vor sminti moravurile; alte popoare, războinice, îl vor birui fără greutate şi, fiindcă vrei să înlături relele pe care le aduce după sine războiul, va cădea într-o robie cumplită.

Mentor îi răspunse:

— Relele aduse de război sunt şi mai îngrozitoare decât crezi. Războiul secătuieşte un stat şi-l aduce întotdeauna în primejdia de a pieri, chiar atunci când câştigă cele mai mari victorii. Chiar dacă, la început, sorţii de izbândă sunt de partea ta, nu poţi fi niciodată sigur că îl vei sfârşi fără a fi supus la cele mai triste răsturnări ale soartei. Chiar dacă oştile tale sunt mai puternice decât ale vrăjmaşului când porneşti la luptă, cea mai mică greşeală, o spaimă neîntemeiată, un lucru de nimic îţi smulge victoria pe care o aveai în mână şi o dă vrăjmaşilor tăi. Chiar dacă ai ţine în tabăra ta victoria parcă înlănţuită, te-ai nimici tu însuţi, nimicindu-ţi vrăjmaşii; îţi pustieşti ţara; laşi pământurile aproape nelucrate; tulburi negoţul; dar,

ceea ce este cu mult mai rău, îngădui slăbirea celor mai bune legi şi smintirea moravurilor: tineretul nu se mai îndeletniceşte cu literele; nevoia grabnică te face să te împaci cu o libertate dăunătoare în rândul trupelor; justiţia, administraţia, totul pătimeşte de pe urma acestei neorânduieli; un rege care varsă sângele atâtor oameni şi pricinuieşte atâtea nenorociri pentru a dobândi puţină glorie sau a lărgi hotarele regatului său este nevrednic de gloria pe care o caută şi merită să piardă ceea ce stăpâneşte, deoarece a vrut să pună mâna pe ceea ce nu este al lui.

Dar, iată mijlocul de a face un neam să deprindă curajul în timp de pace. Ai văzut exerciţiile pentru trup pe care le-am statornicit, răsplăţile ce vor stârni întrecerea, principiile de glorie şi de virtute care îşi vor găsi sălaş în sufletele copiilor, aproape din leagăn, prin cântarea marilor fapte ale eroilor; adaugă la aceste mijloace pe cel al unei vieţi cumpătate şi pline de hărnicie. Dar asta nu este totul: de îndată ce un popor aliat cu neamul tău va fi în război, trebuie să trimiţi acolo floarea tineretului tău, mai ales pe aceia la care se va întrezări geniul războiului şi vor fi cei mai în măsură să tragă foloase de pe urma acestei încercări. Prin aceasta, îţi vei păstra un nume bun printre aliaţii tăi: alianţa ta va fi căutată, oamenii se vor teme să n-o piardă; fără să ai război la tine în ţară şi pe cheltuiala ta,

te vei bucura întotdeauna de un tineret călit în războaie şi cutezător. Deşi în ţara ta vei avea pace, nu te vei da în lături să ţii la mare cinste pe cei ce au darul războiului: căci adevăratul mijloc de a îndepărta războiul şi de a păstra o pace îndelungată este de a cultiva meşteşugul armelor; de a-i cinsti pe oamenii ce se disting în acest meşteşug; de a avea întotdeauna oameni care să fi fost încercaţi în acest meşteşug în ţări străine şi să cunoască forţele, disciplina militară şi felurile de a face război ale popoarelor învecinate; de a nu fi în stare, deopotrivă, nici să faci război din ambiţie, nici să te temi de el din slăbiciune. Atunci, fiind întotdeauna gata să-l faci de nevoie, izbuteşti să nu-l faci aproape niciodată.

Cât despre aliaţi, când sunt gata să pornească războiul unii împotriva altora, tu trebuie să fii mijlocitor între ei. În felul acesta vei dobândi o glorie mai trainică şi mai sigură decât cea a cuceritorilor; vei câştiga dragostea şi preţuirea străinilor; ei vor avea cu toţii nevoie de tine: vei domni asupra lor prin încredere, aşa cum domneşti asupra supuşilor tăi prin autoritate; vei rămâne păstrătorul tainelor, judecătorul tratatelor, stăpânul inimilor; faima ta va face înconjurul tuturor ţărilor, oricât de îndepărtate; numele tău va fi ca o mireasmă bine mirositoare ce se răspândeşte din ţară în ţară, ajungând până la popoarele cele mai îndepărtate. În această stare, dacă un popor învecinat te

atacă în pofida regulilor justiţiei, te găseşte călit în războaie, pregătit; dar, ceea ce este cu mult mai mult, te găseşte iubit şi ajutat; toţi vecinii tăi se îngrijorează pentru tine şi sunt încredinţaţi că menţinerea ta înseamnă siguranţă pentru toţi. Iată un meterez cu mult mai de nădejde decât toate zidurile cetăţilor şi decât toate locurile întărite; iată adevărata glorie. Dar cât de puţini regi ştiu să caute această glorie şi să nu se îndepărteze de ea! Ei aleargă după o umbră amăgitoare şi lasă în urma lor adevărata cinste, fiindcă nu o cunosc.

După ce Mentor a vorbit astfel, Filocles îl privi uluit; apoi îşi aruncă privirea spre rege şi văzu, încântat, cu cât nesaţ aduna Idomeneu în fundul inimii sale toate cuvintele care curgeau, ca un fluviu de înţelepciune, din gura acestui străin.

Sub înfăţişarea lui Mentor, Minerva statornicea astfel în Salento cele mai bune legi şi cele mai folositoare principii de cârmuire, nu atât pentru a face să înflorească regatul lui Idomeneu, cât pentru a-i da lui Telemah, când se va întoarce, o pildă grăitoare despre ceea ce poate face o cârmuire înţeleaptă pentru a aduce popoarelor fericirea şi a dărui unui rege bun o glorie trainică.

Cartea a douăsprezecea

Telemah, în timpul şederii sale la aliaţi, dobândeşte dragostea celor mai de seamă căpetenii ale lor, chiar şi pe cea a lui Filoctet, care la început nu-l vedea cu ochi buni, din pricina lui Ulise, tatăl lui. Filoctet îi povesteşte peripeţiile lui şi obârşia urii pe care o nutrea împotriva lui Ulise: îi arată ce urmări funeste are patima amorului, povestindu-i istoria tragică a morţii lui Hercule. Îi spune cum a obţinut de la acest erou săgeţile ucigaşe, fără de care oraşul Troia nu putea fi luat; cum a fost pedepsit, pentru că a dezvăluit taina morţii lui Hercule, prin toate suferinţele pe care le-a avut de îndurat în insula Lemnos; în sfârşit, cum Ulise s-a slujit de Neoptolem pentru a-l hotărî să ia parte la asediul Troiei, unde rana i-a fost tămăduită de către fiii lui Esculap[5]*.*

În vremea aceasta, Telemah îşi dovedea curajul înfruntând primejdiile războiului. Plecând din Salento, a căutat să câştige dragostea bătrânilor comandanţi, a căror faimă şi experienţă ajunseseră pe treapta cea mai înaltă. Nestor, care îl mai văzuse şi la Pilos şi îl preţuise dintotdeauna pe Ulise, se purta cu el ca şi cum ar fi fost propriul lui fiu. Îi dădea poveţe aducând în sprijinul lor felurite pilde; îi povestea toate isprăvile din tinereţea

---

[5] Zeul medicinii. A avut doi fii: Machaon şi Podalirius, vestiţi pentru priceperea lor în arta tămăduirii, şi patru fiice, printre care se număra şi Hygeea, zeiţa sănătăţii. Machaon şi Podalirius au participat la războiul troian, vindecându-i, printre alţii, pe Filoctet, Menelau şi Patrocle.

lui şi faptele mai deosebite ale eroilor de pe timpuri, la care fusese de faţă. Amintirea acestui bătrân înţelept, care a apucat în viaţa lui trei generaţii de oameni, era o istorie a timpurilor străvechi, săpată în marmoră sau în bronz.

La început Filoctet nu l-a privit pe Telemah cu acelaşi drag cu care îl privea Nestor: ura pe care o nutrise vreme atât de îndelungată în inima lui împotriva lui Ulise îl îndepărta de fiul acestuia, şi el nu putea vedea decât cu ciudă tot ceea ce i se părea că zeii pregătesc în folosul acestui tânăr, pentru a-l face egalul eroilor ce au dărâmat oraşul Troia. Dar, până la urmă, modestia lui Telemah a biruit pica ce i-o purta Filoctet; el nu s-a putut împiedeca să nu îndrăgească această virtute blândă şi modestă. Adeseori îl lua pe Telemah şi-i spunea:

— Fiul meu (căci nu mă mai tem să te numesc astfel), tatăl tău şi cu mine, mărturisesc, am fost multă vreme vrăjmaşi: mărturisesc chiar că, după ce am făcut să cadă mândrul oraş al Troiei, inima mea nu s-a molcomit şi, când te-am văzut, mi-a fost greu să îndrăgesc virtutea în fiul lui Ulise. Mi-am făcut adeseori mustrări, dar până la urmă, virtutea, când este blândă, simplă, nevinovată şi modestă, biruie totul.

Apoi Filoctet se porni pe nesimţite să-i povestească întâmplările care i-au aprins în inimă atâta ură

împotriva lui Ulise.

— Trebuie să iau firul povestirii mele de mai departe, spuse el. Îl urmam pretutindeni pe marele Hercule, care a izbăvit pământul de atâţia monştri şi în faţa căruia ceilalţi eroi erau asemenea unor trestii plăpânde pe lângă un stejar puternic, sau asemenea unor păsărele micuţe în faţa unui vultur. Şi nenorocirile lui şi ale mele ni s-au tras de la o patimă ce aduce cele mai cumplite năpaste; această patimă e amorul. Hercule, care a biruit atâţia monştri, nu putea birui această patimă ruşinoasă, şi crudul copil Cupidon îşi bătea joc de el. Nu-şi putea aminti fără să nu roşească de ruşinea că odinioară şi-a uitat până într-atât de gloria sa, încât a ajuns să toarcă stând în preajma Omfalei[6], regina Lidiei, precum cel mai laş şi mai lipsit de bărbăţie dintre toţi bărbaţii, atât de jos. A fost târât de amorul lui orb. De o sută de ori mi-a mărturisit că acest răstimp din viaţa lui i-a terfelit virtutea şi a şters aproape gloria dobândită prin toate muncile lui.

Totuşi, o, zei! aceasta este slăbiciunea şi nestatornicia bărbaţilor: ei se prind că vor fi. În stare să facă orice şi nu se pot împotrivi la nimic. Vai! marele Hercule căzu din nou în capcanele amorului de care de atâtea ori s-a

---

[6] Fiica lui Iardanus şi soţia regelui Tmolus, regină a Lidiei. Hercule a stat trei ani la curtea ei ca sclav pentru a împlini o poruncă a oracolului din Delfi. Înrobit şi iubit de regină, Hercule are cu Omfala un fiu, pe nume Lamus.

arătat scârbit: a îndrăgit-o pe Dejanira[7]. Ar fi fost foarte fericit dacă ar fi rămas statornic în patima lui pentru femeia ce i-a fost soţie! Dar, curând, tinereţea Iolei[8], pe chipul căreia erau zugrăvite Graţiile, îi vrăji inima. Dejanira se aprinse de gelozie; îşi aminti de acea tunică ucigaşă pe care centaurul Nessus i-o lăsase când murise, ca un mijloc sigur de a-i redeştepta dragostea lui Hercule, ori de câte ori acesta părea c-o uită pentru a iubi pe alta. Tunica, îmbibată cu sângele veninos al centaurului, păstra în ea otrava săgeţilor cu care acest monstru fusese străpuns. Săgeţile lui Hercule, care l-au ucis pe vicleanul centaur, fuseseră înmuiate în sângele hidrei din Lerna[9] iar acest sânge otrăvea săgeţile în aşa fel, încât toate rănile pe care le pricinuiau erau de netămăduit.

Hercule, îmbrăcând această tunică, simţi deodată văpaia mistuitoare ce-i pătrundea până în măduva oaselor; izbucni în strigăte înfiorătoare, făcând să

---

[7] Fiica regelui Oeneus şi sora lui Meleager. Hercule se căsătoreşte cu ea la rugămintea lui Meleager şi au împreună un fiu, Hyllus.

[8] Fiica lui Eurytus, regele Oechaliei. Iubită de Hercule, ea se căsătoreşte, după moartea eroului, cu. fiul acestuia, Hyllus.

[9] Şarpe legendar şi monstruos, cu şapte capete care creşteau pe dată dacă nu erau retezate toate dintr-o lovitură. Uciderea lui a fost una din cele douăsprezece „munci" ale lui Hercule.

răsune muntele Oeta[10] şi toate văile adânci; chiar şi marea părea a fi mişcată; nici mugetele scoase de taurii cei mai furioşi în timpul luptelor dintre ei n-ar fi făcut un zgomot atât de înspăimântător. Nefericitul Lichas[11], care îi adusese această tunică din partea Dejanirei, îndrăzni să se apropie de el. Hercule, înnebunit de durere, îl apucă şi-l învârti prin văzduh aşa cum un trăgător cu praştia roteşte sfoara a cărei piatră vrea s-o arunce departe de el. Astfel, Lichas, azvârlit din înaltul muntelui de puternica mână a lui Hercule, căzu în valurile mării, unde fu pe dată prefăcut într-o stâncă cu o înfăţişare omenească şi care, fiind întotdeauna bătută de valuri mânioase, îi înspăimântă de departe pe cârmacii cuminţi.

După nenorocirea întâmplată lui Lichas, am crezut că nu mă mai pot încrede în Hercule; mă gândeam să mă ascund în peşterile cele mai adânci. Îl vedeam scoţând fără nicio greutate din rădăcini, cu o mână, brazii înalţi şi stejarii bătrâni, care au înfruntat veacuri de-a rândul vânturile şi furtunile. Cu cealaltă mână încerca zadarnic să-şi smulgă din spinare tunica ucigaşă: ea i se lipise de piele şi părea c-a devenit una cu mădularele sale. Pe măsură ce o sfâşia, îşi sfâşia şi pielea, şi carnea;

---

[10] Munte din vechea Grecie, în Tesalia, unde, potrivit legendei, s-ar fi urcat pe rug Hercule.

[11] Unul dintre slujitorii lui Hercule.

sângele îi curgea şiroaie şi uda pământul. În sfârşit, după ce virtutea îi birui durerea, exclamă:

„Vezi, o, scumpul meu Filoctet, câte suferinţe mă fac să îndur zeii; ei sunt drepţi; eu sunt cel care i-am jignit: am nesocotit iubirea ce şi-o datorează soţii unul altuia. După ce am biruit atâţia duşmani, m-am lăsat cu laşitate copleşit de amorul pentru o frumuseţe străină; pier, şi sunt mulţumit că pier pentru a-i îmblânzi pe zei. Dar, vai! scump prieten, unde fugi? Prea marea mea durere m-a făcut, e adevărat, să săvârşesc faţă de sărmanul Lichas o cruzime pentru care mă căiesc! El n-a ştiut ce otravă-mi dă; n-a meritat ceea ce l-am făcut să sufere, dar crezi oare că pot uita prietenia ce ţi-o datorez şi că vreau să-ţi iau viaţa? Nu, nu voi înceta să-l preţuiesc pe Filoctet. Filoctet va primi la sinul lui sufletul meu, gata să-şi ia zborul: el este cel care îmi va aduna cenuşa. Dar unde eşti, o, scumpul meu Filoctet, Filoctet, singura nădejde ce mi-a mai rămas pe lumea aceasta?”

Auzind aceste cuvinte, mă grăbii să alerg spre el; îmi întinse braţele şi vru să mă îmbrăţişeze: dar se dădu înapoi de teamă să nu aprindă şi în mine văpaia cumplită care-l mistuia.

„Vai! spuse el, nici măcar această mângâiere nu mai îmi este îngăduită.”

Vorbind astfel, adună toţi copacii pe care îi doborâse;

făcu din ei un rug pe vârful muntelui şi urcă liniştit pe rug; întinse pielea leului din Nemeea, care îi acoperise vreme atât de îndelungată umerii, pe când străbătea pământul de la un capăt la altul ca să doboare monştrii şi să-i scape pe cei năpăstuiţi, se sprijini de măciuca lui şi îmi porunci să aprind focul rugului. Mâinile mele tremurânde şi cuprinse de groază nu puteau să se împotrivească la împlinirea acestui crud serviciu; căci viaţa nu mai era pentru el un dar al zeilor, atât îi era de funestă! Mă temeam chiar ca prea marile lui dureri să nu-l împingă să săvârşească ceva nevrednic de virtutea care a uluit întreaga lume. Când văzu că flacăra începe să cuprindă rugul, zise:

„Acum, scumpul meu Filoctet, îmi dau seama de prietenia ta adevărată; căci îţi este mai dragă cinstea decât viaţa mea. Fie ca zeii să te răsplătească pentru acest lucru! Îţi las ceea ce am mai de preţ pe lume, aceste săgeţi înmuiate în sângele hidrei din Lerna. Tu ştii că rănile pricinuite de ele sunt fără leac; cu ajutorul lor vei fi de neînvins, aşa cum am fost şi eu, şi niciun muritor nu se va încumeta să lupte împotriva ta. Ţine minte că până în clipa morţii am păstrat credinţă prieteniei noastre şi nu uita niciodată cât mi-ai fost de drag. Dar, dacă este adevărat că suferinţele mele te mişcă, îmi poţi aduce o ultimă mângâiere: făgăduieşte-mi că nu vei dezvălui niciodată vreunui

muritor nici moartea mea, nici locul unde îmi vei ascunde cenuşa!”

I-am făgăduit, vai! ba chiar i-am jurat, stropindu-i rugul cu lacrimile mele. O licărire de bucurie îi apăru în ochi; dar deodată vâlvătaia flăcărilor îl învălui, înăbuşindu-i glasul şi ascunzându-l aproape privirilor mele. Totuşi îl mai zăream puţin printre flăcări, cu un chip la fel de senin de parcă, încununat cu flori şi scăldat în parfumuri, ar fi gustat bucuria unui ospăţ minunat, în mijlocul tuturor prietenilor săi.

Focul a mistuit curând tot ce era pământesc şi muritor în el. Curând nu mai rămase nimic din tot ce primise la naştere de la mama sa, Alemena; dar păstră, din porunca lui Iupiter, acea fire subtilă şi nemuritoare, acea flacără cerească, adevăratul principiu al vieţii, pe care-l primise de la părintele zeilor. Şi se duse să soarbă nectarul împreună cu ei, sub bolţile aurite ale strălucitului Olimp, unde zeii i-o dădură de soţie pe plăcuta Hebe[12], zeiţa tinereţii, care umplea cu nectar cupa marelui Iupiter, înainte ca Ganimede[13] să fi primit această cinste.

În ce mă priveşte, săgeţile acestea, pe care mi le-a dat

---

[12] Zeiţa veşnicei tinereţi, fiica lui Zeus şi a Herei.

[13] Tânăr de o neînchipuită frumuseţe, originar din Phrygia. A fost răpit de Iupiter de pe muntele unde păştea oile tatălui său şi adus în Olimp unde l-a făcut paharnicul zeilor, în locul lui Hebe.

pentru a mă ridica mai presus de toţi eroii, au fost un izvor nesecat de suferinţe. Curând regii uniţi între ei au pornit să-l răzbune pe Menelau împotriva josnicului Paris, care o răpise pe Elena, şi să răstoarne împărăţia lui Priam. Oracolul lui Apolo le dădu de înţeles că nu pot nădăjdui să ducă acest război la un sfârşit fericit, dacă nu vor avea săgeţile lui Hercule.

Ulise, tatăl tău, întotdeauna cel mai luminat la minte şi cel mai iscusit la sfat, luă asupră-i sarcina de a mă face să primesc să merg cu ei la asediul Troiei şi să aduc cu mine aceste săgeţi pe care socotea că le am. Trecuse multă vreme de când Hercule nu mai fusese văzut pe pământ: nu se mai auzea vorbindu-se despre nicio nouă ispravă a acestui erou, monştrii şi nelegiuiţii începură din nou să apară, fără a fi pedepsiţi. Grecii nu ştiau ce să creadă despre el: unii spuneau că a murit; alţii îşi dădeau cu părerea că a plecat până sub Ursa îngheţată, pentru a-i îmblânzi pe sciţi. Dar Ulise spunea cu tărie că a murit şi hotărî să mă facă să mărturisesc acest lucru.

Veni să mă caute într-o vreme când nu mă puteam încă mângâia de pierderea marelui Alcide. Întâmpină greutăţi cum nu se poate mai mari pentru a ajunge la mine; căci nu mai puteam să văd oameni: nu puteam suferi să fiu smuls din acele pustiuri ale muntelui Oeta, unde îl văzusem pierind pe prietenul meu; nu mă

gândeam decât să chem mereu în minte imaginea eroului şi să plâng la vederea acestor triste meleaguri. Dar pe buzele tatălui tău sălăşluia o dulce şi puternică forţă de a te face să spui ca el: părea că e la fel de îndurerat ca şi mine, vărsa lacrimi; ştiu să-mi câştige pe nesimţite inima şi să-mi dobândească încrederea; îmi stârni înduioşarea pentru regii greci, care plecau să lupte pentru o cauză dreaptă şi nu puteau izbândi fără mine. Cu toate acestea, nu reuşi să-mi smulgă taina morţii lui Hercule, pe care jurasem să n-o dezvălui niciodată; dar el nu se îndoia de moartea lui şi stăruia să-i spun locul unde i-am ascuns cenuşa.

Vai! mi-era groază să-mi calc jurământul, dezvăluindu-i taina pe care le făgăduisem zeilor să n-o spun niciodată; dar am avut slăbiciunea să i-o dezvălui pe ocolite, fără a mă încumeta să nu-mi ţin jurământul; zeii m-au pedepsit pentru aceasta: am lovit cu piciorul pământul în locul unde pusesem cenuşa lui Hercule. Apoi am plecat să mă alătur regilor uniţi, care m-au primit cu aceeaşi bucurie cu care l-ar fi primit pe Hercule însuşi. Cum treceam prin insula Lemnos, vrui să arăt tuturor grecilor de ce sunt în stare săgeţile mele. În timp ce mă pregăteam să străpung un căprior care alerga într-o pădure, din nebăgare de seamă am lăsat să-mi cadă pe picior o săgeată din arc şi ea îmi făcu o rană pe care o mai simt şi acum. Curând am fost

cuprins de durerile îndurate şi de Hercule; zi şi noapte umpleam insula cu vaietele mele: sângele negru şi stricat care-mi curgea din rană otrăvea aerul şi răspândea în tabăra grecilor o duhoare în stare să-i înăbuşe şi pe cei mai voinici oameni. Întreaga oaste era îngrozită văzându-mă în această stare nenorocită; fiecare se gândea că este un chin ce mi-a fost trimis de zeii cei drepţi.

Ulise, care m-a făcut să pornesc la acest război, a fost cel dintâi care m-a părăsit. După aceea, mi-am dat seama că a făcut-o pentru că punea interesul întregii Grecii şi victoria mai presus de motivele de prietenie şi de bună-cuviinţă ale unuia sau altuia: nu se mai puteau aduce jertfe în tabără, într-atât hidoşenia rănii, duhoarea şi strigătele mele sfâşietoare tulburau întreaga oştire. Dar, în clipa când m-am văzut părăsit de toţi grecii în urma sfatului lui Ulise, această purtare mi s-a părut plină de cea mai cumplită lipsă de omenie şi de cea mai mârşavă trădare. Vai! eram orb; şi nu vedeam că era drept ca şi cei mai înţelepţi oameni să fie împotriva mea, aşa cum erau zeii pe care îi mâniasem.

Aproape tot timpul cât a durat asediul Troiei am rămas singur, fără ajutor, fără nicio nădejde, fără nicio uşurare, pradă unor dureri îngrozitoare, în acea insulă pustie şi sălbatică, unde nu auzeam decât zgomotul valurilor mării care se spărgeau lovindu-se de stânci. În

mijlocul acestei singurătăţi, am găsit o peşteră goală, săpată într-o stâncă ce înălţa spre cer două vârfuri ca două capete: din această stâncă izvora o apă limpede. Peştera era bârlogul unor animale sălbatice, a căror furie o înfruntam zi şi noapte. Am strâns câteva frunze pentru a-mi face un culcuş. Singurul bun ce-mi mai rămăsese era o oală de lemn cioplită grosolan şi câteva veşminte sfâşiate cu care mi-am legat rana pentru a opri sângele şi a o curăţa. Acolo, părăsit de oameni şi lăsat pradă mâniei zeilor, îmi petreceam timpul străpungând cu săgeţile porumbeii şi alte păsări ce zburau în jurul stâncii. Când ucideam vreo pasăre pentru a mă hrăni, trebuia să mă târâi pe pământ, înfrângându-mi durerea, şi să-mi culeg prada: astfel, cu mâinile mele dobândeam ceea ce trebuia să-mi slujească drept hrană.

E drept că, la plecare, grecii mi-au lăsat câte ceva de-ale gurii; dar n-a ţinut mult. Aprindeam focul cu ajutorul pietrelor. Această viaţă, oricât de cumplită era, mi s-ar fi părut dulce, departe de oamenii nerecunoscători şi înşelători, dacă durerea nu m-ar fi covârşit şi dacă n-aş fi retrăit mereu trista mea păţanie.

„Ce! îmi spuneam, smulgi un om din patria lui, socotind că este singurul care poate răzbuna Grecia, şi apoi, în timpul somnului, îl părăseşti în această insulă pustie!”

Căci grecii au plecat în timp ce dormeam. Gândeşte-te cât de uimit am fost şi câte lacrimi am vărsat când m-am trezit şi am văzut corăbiile despicând valurile. Vai! ori-încotro mă îndreptam în această insulă sălbatică şi cumplită, nu găseam decât durere. Nu exista nici port, nici negoţ, nici ospitalitate, nici oameni care să tragă de bunăvoie la ţărm. Nu puteai vedea aici decât nefericiţi azvârliţi de furtună şi nu puteai nădăjdui să găseşti tovărăşie decât datorită naufragiilor: şi chiar atunci, cei ce veneau în acest loc nu îndrăzneau să mă ia cu ei pentru a mă duce înapoi; se temeau de mânia zeilor şi de cea a grecilor.

De zece ani de zile înduram ruşinea, durerea şi foamea; hrăneam o rană care mă mistuia; nădejdea însăşi se stinsese în inima mea. Odată, pe când mă întorceam de la culesul unor ierburi de leac pentru rană, zării în văgăuna mea un tânăr frumos şi gingaş, dar mândru, şi de statul unui erou. Mi se păru că-l văd pe Ahile, până într-atât semăna cu el la trăsături, la privire şi la umblet; numai vârsta tânărului mă făcu să înţeleg că nu putea fi el. Chipul lui, din câte băgai de seamă, arăta deopotrivă milă şi stânjeneală: era mişcat când vedea cu câtă greutate şi încetineală mă târam; ţipetele mele ascuţite şi dureroase, cărora le răspundeau ecourile de pe tot acest ţărm, îi umplură inima de duioşie.

„O, străine! i-am spus de la o depărtare destul de mare, ce nenorocire te-a adus în această insulă nelocuită? Recunosc veşmântul grecesc, acest veşmânt care-mi este încă atât de drag. O, ce nerăbdător sunt să-ţi aud glasul şi să sorb de pe buzele tale cuvintele limbii pe care am învăţat-o din pruncie şi pe care n-o mai pot vorbi cu nimeni de atâta vreme de când mă aflu în această pustietate! Să nu te înspăimânţi la vederea unui om atât de nenorocit: se cuvine să-ţi stârnească milă."

Abia rosti Neoptolem[14]: „Sunt grec", că am strigat:

„O, dulce cuvânt, după atâţia ani de tăcere şi de suferinţe fără mângâiere. O, fiul meu, ce nenorocire, ce furtună, sau mai degrabă ce vânt prielnic te-a adus aici pentru a pune capăt nenorocirilor mele?"

El îmi răspunse:

„Sunt din insula Scyros[15], şi mă întorc acolo; se spune că sunt fiul lui Ahile: acum ştii totul".

Cuvintele acestea, prea puţine, nu-mi potoleau curiozitatea; i-am spus:

„O, fiu al unui tată pe care l-am iubit atât, scump

---

[14] Neoptolem (Pyrrhus), fiul lui Ahile şi al Deidamiei, rege al Epirului. A fost adus la asediul Troiei de către Ulise şi Diomede de la curtea lui Licomede, întrucât prorocul Helenus le spusese grecilor că nu vor cuceri Troia până când Neoptolem nu va lua locul tatălui său în luptă.

[15] Insulă grecească din Marea Egee.

vlăstar al lui Licomede[16] cum de ai ajuns aici? De unde vii?”

Mi-a răspuns că vine de la asediul Troiei.

„N-ai făcut parte, i-am spus eu, din prima expediţie?”

„Dar tu, mi-a spus el, ai făcut?”

Atunci i-am răspuns:

„Nu cunoşti, văd bine, numele lui Filoctet, nici nenorocirile lui. Vai! cât sunt de năpăstuit! Prigonitorii mei mă jignesc în năpasta în care mă aflu: Grecia nu ştie ce sufăr; durerea este şi mai mare. Atrizii[17] m-au adus în starea aceasta; fie ca zeii să le-o plătească!”

Apoi i-am povestit cum m-au părăsit grecii.

De îndată ce ascultă plângerile mele, începu şi el să mi se plângă.

„După moartea lui Ahile”, spuse el...

De la început i-am tăiat vorba, spunându-i:

„Ce! Ahile a murit! Iartă-mă, fiule, dacă-ţi tulbur povestirea prin lacrimile pe care le datorez tatălui tău.”

Neoptolem mi-a răspuns, tăindu-mi vorba:

„Mă mângâi; ce dulce e pentru mine să-l văd pe Filoctet plângându-mi tatăl!”

---

[16] Regele dolopilor. Îl primeşte la curtea sa pe Ahile, care are cu una din fiicele lui, Deidamia, un fiu, pe Neoptolem.

[17] Nume al urmaşilor lui Atreu, folosit îndeosebi pentru desemnarea lui Menelau şi Agamemnon.

Reluându-şi istorisirea, Neoptolem mi-a zis:

„După moartea lui Ahile, Ulise şi Phoenix[18] au venit să mă caute şi să-mi spună că fără mine nu pot nimici oraşul Troiei. Nu au întâmpinat nicio greutate pentru a mă lua cu ei; căci durerea morţii lui Ahile şi dorinţa de a moşteni gloria lui în acest faimos război erau îndeajuns pentru a mă hotărî să-i urmez. Am ajuns la Sigeea[19]; oştirea se adună în jurul meu: fiecare jură că-l revede pe Ahile; dar vai! el nu mai era. Tânăr şi fără a fi trecut prin multe încercări, credeam că pot nădăjdui totul din partea celor ce-mi aduceau atâtea laude. Mai întâi le-am cerut Atrizilor armele tatălui meu; mi-au răspuns cu cruzime: «Vei primi celelalte lucruri ale lui; dar în ce priveşte armele, ele sunt hărăzite lui Ulise». De îndată, m-am simţit tulburat, am plâns, m-am mâniat; dar Ulise, fără a fi mişcat, mi-a spus: «Tinere, tu n-ai fost alături de noi în primejdiile acestui îndelungat asediu, n-ai meritat aceste arme şi ai şi început să vorbeşti cu prea multă semeţie: nu le vei avea niciodată». Jefuit pe nedrept de Ulise, mă întorc în insula Scyros, mai puţin pornit împotriva lui Ulise, cât împotriva Atrizilor. Fie ca oricine este vrăjmaşul lor să poată fi prietenul zeilor! O, Filoctet, am spus totul.”

---

[18] Fiul lui Amyntor, dascăl şi prieten al lui Ahile.

[19] În vechime, promontoriu din Asia Mică, la intrarea Mării Egee în Helespont. A slujit drept bază flotei greceşti.

Atunci l-am întrebat pe Neoptolem cum de n-a împiedicat Aiax Telamonianul[20] această nedreptate.

„A murit”, mi-a răspuns.

„A murit? am strigat, dar Ulise nu moare! Dimpotrivă, ajunge la mare cinste în rândurile oştirii!”

I-am cerut veşti despre Antiloh, fiul înţeleptului Nestor, şi despre Patrocle, atât de îndrăgit de Ahile.

„Au murit şi ei”, mi-a spus.

Din nou am strigat:

„Ce, au murit! Vai! Ce-mi tot spui? Crudul război îi seceră pe cei buni şi-i cruţă pe cei răi. Ulise este, aşadar, în viaţă? Tersit[21] de asemenea, fără îndoială? Iată ce fac zeii; şi noi îi mai lăudăm!”

În timp ce eram cuprins de furie împotriva tatălui tău, Neoptolem mă minţea mai departe; el adăugă aceste triste cuvinte:

„Plec departe de oştirea greacă, unde răul are întâietate asupra binelui, şi mă duc să trăiesc mulţumit în sălbatica insulă Scyros. Rămâi cu bine! Plec. Fie ca zeii să te tămăduiască.

I-am spus pe dată:

„O, fiule, te conjur pe manii tatălui tău, pe mama ta,

---

[20] Fiul lui Telamon, rege al Salaminei. în războiul troian a fost considerat cel mai viteaz dintre greci, după Ahile. îşi dispută cu Ulise, după moartea lui Ahile, armele acestuia şi nedobândindu-le, în cele din urmă se omoară.

[21] Fiul lui Agrius. Era vestit pentru caracterul său laş şi înfăţişarea-i hidoasă.

pe tot ce ai mai scump pe lume, nu mă lăsa singur în suferinţele pe care le vezi. Îmi dau seama ce povară voi fi pentru tine; dar ar fi ruşinos să mă părăseşti: aruncă-mă la proră, la pupă sau chiar în fundul calei, oriunde nu te-aş stânjeni prea mult. Numai inimile mari ştiu ce glorie este să fii bun. Nu mă lăsa într-un pustiu unde nu există nici picior de om. Du-mă în patria ta sau în Eubeea[22], care nu este departe de muntele Oeta, de Trachina[23] şi de malurile plăcute ale fluviului Spercheios[24]: du-mă la tatăl meu. Vai! mi-e teamă să nu fi murit! I-am cerut să-mi trimită o corabie; sau a murit, sau cei care mi-au făgăduit să-i spună nu s-au ţinut de cuvânt. Ţi-am cerut ajutor ţie, o, fiule! Aminteşte-ţi de nestatornicia lucrurilor omeneşti. Cel care se bucură de bunăstare trebuie să se teamă să n-o folosească greşit şi să-i ajute pe nenorociţi".

Iată ce m-a făcut prea marea mea durere să-i spun lui Neoptolem; îmi făgădui să mă ia cu el. Atunci am izbucnit din nou:

„O, zi fericită! O, drag Neoptolem, vrednic de gloria tatălui său! Dragi tovarăşi de drum, îngăduiţi-mi să-mi iau rămas bun de la acest trist sălaş. Iată unde am trăit, înţelegeţi ce-am suferit; nimeni altul n-ar fi putut

---

22 Insulă din Marea Egee.

23 Oraş în Tesalia.

24 Fluviu din Grecia.

îndura asta; dar nevoia m-a învăţat; şi ea îi învaţă pe oameni ceea ce altminteri n-ar fi putut şti niciodată; cei care n-au suferit nu ştiu nimic nu cunosc nici binele, nici răul: nu-i cunosc pe oameni şi nu se cunosc nici pe ei înşişi."

După ce am vorbit astfel, mi-am luat arcul şi săgeţile. Neoptolem mă rugă să-i îngădui să sărute aceste arme, atât de vestite, care, datorită nebiruitului Hercule, deveniseră sacre. I-am răspuns:

„Poţi face orice; tu, fiule, eşti cel care-mi redai astăzi lumina, patria, pe tatăl meu, împovărat de ani. Prietenii, pe mine însumi. Poţi să atingi aceste arme şi să te lauzi că ai fost singurul dintre greci care a meritat să le atingă."

Îndată după aceea Neoptolem intră în peşteră pentru a-mi admira armele.

În ăstimp, sunt cuprins de o durere sfâşietoare, care mă tulbură şi nu mai ştiu ce să fac; cer un paloş ascuţit pentru a-mi reteza piciorul; strig:

„O, moarte atât de dorită, de ce nu vii? O, tinere, arde-mă pe loc aşa cum l-am ars eu pe fiul lui Iupiter. O, pământ! O, pământ! primeşte un om pe moarte care nu se mai poate ridica."

După această izbucnire de durere, căzui deodată, ca de obicei, într-o toropeală profundă; o năduşeală îmbelşugată începu să mă uşureze; un sânge negru şi

stricat mi se scurse din rană. În timp ce dormeam, lui Neoptolem i-ar fi fost uşor să-mi ia armele şi să plece; dar el era fiul lui Ahile şi nu era născut pentru a înşela. Când m-am trezit, mi-am dat seama cât era de stânjenit: ofta ca un om care nu ştie să se prefacă şi trebuie să săvârşească unele fapte călcându-şi pe inimă.

„Vrei să mă iei pe nepregătite! i-am spus. Ce s-a întâmplat?"

„Trebuie, mi-a răspuns el, să vii cu mine la asediul Troiei."

Am răspuns de îndată:

„Ah! ce-ai spus, fiule? Dă-mi înapoi acest arc: sunt trădat. Nu-mi lua viaţa. Vai! el nu-mi răspunde nimic; mă priveşte liniştit; nimic nu-l mişcă. O, ţărmuri! O, promontorii ale acestei insule! O, fiare! O, stânci, colţuroase! Vouă mă plâng; căci nu vă am decât pe voi pentru a mă plânge: voi v-aţi obişnuit cu vaietele mele. Mi-a fost oare dat să fiu trădat de fiul lui Ahile? El îmi răpeşte arcul sacru al lui Hercule. Vrea să mă târască în tabăra grecilor pentru a mă birui; nu vede că asta înseamnă să biruie un mort, o umbră, o închipuire deşartă. O, dacă m-ar fi atacat când eram în putere!... Dar şi acum, n-o face decât luându-mă pe nepregătite. Ce să fac? Dă-mi-l înapoi, fiule, dă-mi-l; fii ca tatăl tău, fii ca tine însuţi. Ce spui?... Nu spui nimic? O, stâncă sălbatică! Mă întorc la tine gol, nenorocit, părăsit, fără

hrană; voi muri singur în această văgăună: nemaiavând arcul pentru a ucide fiarele, voi fi sfâşiat de fiare; n-are nicio însemnătate. Dar, fiul meu, nu pari să fii rău: eşti îmboldit de cineva; dă-mi înapoi armele şi du-te!"

Neoptolem, cu lacrimi în ochi, rosti cu glas şoptit:

„De ce n-au făcut zeii să nu plec niciodată din Scyros!" În vremea aceasta, am strigat:

„Ah! ce văd! Nu e oare Ulise?"

Îi auzii de îndată glasul, şi el îmi răspunse:

„Da, eu sunt!"

Dacă întunecatul regat al lui Pluton s-ar fi deschis şi aş fi văzut negrul Tartar, pe care zeii înşişi se tem să-l privească, n-aş fi fost cuprins, mărturisesc, de o mai mare groază. Am strigat iarăşi:

„O, pământ al Lemnosului, te iau martor! O, soare, îl vezi şi îl rabzi!"

Ulise îmi răspunse fără să se tulbure:

„E voinţa lui Iupiter şi eu o aduc la îndeplinire".

„Cutezi, i-am spus, să pomeneşti numele lui Iupiter? îl vezi pe acest tânăr, care n-a fost născut pentru înşelăciune şi suferă îndeplinind ceea ce-l sileşti să facă?"

„N-am venit nici să te înşelăm, îmi spuse Ulise, şi nici să-ţi facem vreun rău; ci să te izbăvim, să-ţi tămăduim rana, să-ţi dăm gloria de a nimici Troia şi să te ducem înapoi în patria ta. Tu, şi nu Ulise, eşti vrăjmaşul lui

Filoctet."

Atunci i-am spus tatălui tău tot ce furia m-a putut îndemna să-i spun.

„De vreme ce m-ai părăsit pe acest ţărm, îi spusei, de ce nu mă laşi în pace aici? Du-te şi caută gloria luptelor şi toate plăcerile; bucură-te de fericirea ta împreună cu Atrizii: pe mine lasă-mă în nenorocirea şi în durerea mea! De ce să mă iei de aici? Nu mai sunt nimic; sunt mort de pe acum. De ce nu mai crezi şi astăzi, cum ai crezut odinioară, că nu voi putea pleca, că strigătele mele şi duhoarea rănii vor împiedeca sacrificiile? O, Ulise, izvor al suferinţelor mele, fie ca zeii să te...! Dar zeii nu mă ascultă; dimpotrivă, îl întărâtă pe duşmanul meu. O, pământ al patriei mele, pe care n-o voi mai revedea niciodată!... O, zei, dacă mai există cineva destul de drept pentru a avea milă de mine, pedepsiţi-l, pedepsiţi-l pe Ulise; atunci voi socoti că sunt tămăduit."

În timp ce vorbeam astfel, tatăl tău, liniştit, mă privea cu un aer de milă, ca un om care, departe de a fi mânios, rabdă şi iartă tulburarea unui năpăstuit pe care soarta l-a mâniat. Îl vedeam asemenea unei stânci care, din vârful unui munte, îşi bate joc de furia vânturilor, le lasă să-şi irosească mânia, în timp ce ea rămâne neclintită. Aşa şi tatăl tău, păstrând tăcerea, aştepta să-mi irosesc mânia; căci el ştia că, pentru a-i face pe

oameni să judece, nu trebuie să le ataci patimile, decât atunci când ele încep să slăbească din pricina oboselii. Apoi îmi spuse aceste cuvinte:

„O, Filoctet, ce-ai făcut cu judecata şi curajul tău? Iată clipa când trebuie să te slujeşti de ele. Dacă nu primeşti să vii cu noi pentru a duce la îndeplinire marile planuri pe care Iupiter le are cu tine, rămâi cu bine: nu eşti vrednic să fii eliberatorul Greciei şi nimicitorul Troiei. Rămâi în Lemnos; aceste arme, pe care le iau cu mine, îmi vor aduce gloria ce-ţi era hărăzită ţie. Neoptolem, să mergem; n-are rost să mai vorbim cu el: mila pentru un singur om nu trebuie să ne facă să renunţăm la izbăvirea întregii Grecii."

Atunci mă simţii ca o leoaică ai cărei pui i-au fost smulşi din preajmă: ea umple pădurea cu urlete.

„O, peşteră, spuneam, nu te voi părăsi niciodată; vei fi mormântul meu. O, lăcaş al durerii mele, nu mai am hrană, nu mai am nicio nădejde! Cine-mi va da un paloş ca să mă înjunghii? Dacă păsările de pradă m-ar putea răpi!... N-am să le mai străpung cu săgeţile mele! O, arc de preţ, pe care fiul lui Iupiter l-a făcut sacru atingându-l cu mâinile lui. O, scumpul meu Hercule, dacă ţi-a mai rămas vreun simţământ, nu eşti oare furios? Acest arc nu se mai află în mâinile credinciosului tău prieten, ci în mâinile necurate şi înşelătoare ale lui Ulise. Păsări de pradă, animale

sălbatice, nu mai fugiţi de această peşteră: în mâinile mele nu mai sunt săgeţi. Nenorocitul de mine, nu vă mai pot face niciun rău: veniţi şi mă luaţi, sau mai degrabă trăsnetul neîndurătorului Iupiter să mă lovească!”.

Tatăl tău, după ce încercă toate celelalte mijloace pentru a mă face să-i dau ascultare, socoti până la urmă că cel mai bine e să-mi dea înapoi armele: îi făcu semn lui Neoptolem, care mi le înapoie de îndată. Atunci i-am spus:

„Vrednic fiu al lui Ahile, cum te-ai dovedit a fi. Lasă-mă să-mi străpung duşmanul.

Am vrut chiar atunci să trag o săgeată în tatăl tău; dar Neoptolem m-a oprit, spunându-mi:

„Mânia te tulbură şi te împiedică să vezi ce faptă josnică eşti pe cale să faci.”

Cât despre Ulise, părea la fel de liniştit în faţa săgeţilor, ca şi în faţa ocărilor. M-am simţit mişcat văzând atâta curaj şi atâta răbdare. Mi-a fost ruşine că, lăsându-mă dus de prima pornire, am vrut să mă slujesc de armele mele pentru a-l ucide pe cel care poruncise să-mi fie date înapoi; dar, cum ura nu mi se domolise încă, nu puteam să mă împac cu gândul că datorez armele unui om pe care-l urăsc atât de mult.

În vremea aceasta, Neoptolem îmi spuse:

„Află că divinul Helenus[25], fiul lui Priam, ieşind din oraşul Troia din porunca şi la inspiraţia zeilor, ne-a dezvăluit viitorul. Nefericita Troie va cădea, a spus el, dar nu poate cădea decât după ce va fi atacată de cel ce are săgeţile lui Hercule; acest om nu se poate tămădui decât atunci când se va afla în faţa zidurilor Troiei; copiii lui Esculap îl vor vindeca."

În acea clipă îmi simţeam inima împărţită: eram mişcat de simplitatea lui Neoptolem şi de buna-credinţă cu care îmi înapoiase arcul; dar nu mă puteam hotărî să revin la viaţă, dacă pentru aceasta trebuia să mă supun dorinţei lui Ulise, şi o ruşine nelalocul ei mă făcea să şovăi.

„Să mă vadă oamenii, îmi spuneam în sinea mea, cu Ulise şi cu Atrizii? Ce vor crede despre mine?"

În vreme ce mă frământam, fără să mă pot hotărî, aud deodată un glas mai mult decât omenesc: îl văd pe Hercule, într-un nor strălucitor, înconjurat de raze de glorie. Am recunoscut cu uşurinţă trăsăturile lui cam aspre, trupu-i viguros şi felul lui simplu de a fi; dar era de o înălţime şi de o măreţie pe care nu le avusese niciodată atunci când îmblânzea monştrii. Îmi spuse:

---

[25] Înzestrat, ca şi sora sa, Cassandra, de Apolo, cu darul profeţiei, Helenus dezvăluie grecilor condiţiile ce trebuie îndeplinite pentru cucerirea Troiei. După căderea Troiei, Helenus revine ea pradă de război lui Pyrrhus, căruia îi urmează la tron.

„Îl auzi şi îl vezi pe Hercule. Am părăsit înaltul Olimpului ca să-ţi dau de ştire care sunt poruncile lui Iupiter. Ştii prin ce munci am dobândit nemurirea: trebuie să pleci cu fiul lui Ahile ca să păşeşti pe urmele mele pe calea gloriei. Vei fi tămăduit; îl vei străpunge cu săgeţile mele pe Paris, pricina atâtor suferinţe. După luarea Troiei, vei trimite prăzi bogate lui Pean[26], tatăl tău, pe muntele Oeta; aceste prăzi vor fi puse pe mormântul meu ca un monument al victoriei datorate săgeţilor mele. Şi ţie, o, fiu al lui Ahile, îţi spun că nu poţi învinge fără Filoctet şi nici Filoctet fără tine. Duceţi-vă, aşadar, ca doi lei care caută împreună prada. Îl voi trimite pe Esculap la Troia pentru a-l tămădui pe Filoctet. Şi, mai ales, o, greci, iubiţi şi păziţi religia celelalte lucruri pier; ea nu piere niciodată."

După ce am auzit aceste cuvinte, am strigat:

„O, zi fericită, dulce lumină, te arăţi, în sfârşit, după atâţia ani. Îţi dau ascultare, plec, despărţindu-mă de aceste locuri. Rămas bun, scumpă văgăună. Rămas bun, nimfe ale acestor pajişti jilave. Nu voi mai auzi zgomotul surd al valurilor acestei mări. Rămas bun, ţărm unde am îndurat de atâtea ori asprimea vremii. Rămas bun, promontoriu, unde Echo a repetat de

---

[26] Zeu străvechi, priceput în arta tămăduirii. De la el au primit, mai târziu, Apolo şi Esculap denumirea de Pean.

atâtea ori gemetele mele. Rămas bun, dulci izvoare, care aţi fost atât de amare pentru mine. Rămas bun, pământ al Lemnosului: lasă-mă să plec fericit, căci mă duc acolo unde mă cheamă voinţa zeilor şi a prietenilor mei."

Aşa că am plecat şi am ajuns la asediul Troiei. Machaon şi Podalirius, datorită ştiinţei divine a tatălui lor, Esculap, m-au vindecat sau cel puţin m-au adus în starea în care mă vezi. Nu mai sufăr; mi-am regăsit toată vigoarea; dar şchiopătez puţin. L-am doborât pe Paris aşa cum străpunge un vânător cu săgeţile lui un pui plăpând de căprioară. Curând Ilionul[27] a fost prefăcut în cenuşă; restul îl ştii. Totuşi mai simţeam o oarecare pică pe înţeleptul Ulise, când îmi aminteam de suferinţele mele, şi virtutea lui nu putea să-mi îmblânzească ura; dar, la vederea fiului lui, care-i seamănă şi pe care nu mă pot împiedeca să nu-l îndrăgesc, inima mi se umple de duioşie şi pentru tată.

Cartea a treisprezecea

În timpul şederii sale la aliaţi, Telemah întâmpină mari greutăţi pentru a face faţă pizmei ce stăruia între regi. O neînţelegere se iscă între el şi Falante, căpetenia

---

[27] Nume dat Troiei.

lacedemonienilor, din pricina câtorva captivi din rândurile daunienilor, fiecare spunând că i se cuvin lui. În timp ce pricina lor e cercetată în adunarea regilor uniţi, Hippias, fratele lui Falante, încearcă să-i ia pe captivi pentru a-i duce la Tarent. Telemah, mâniat, îl atacă pe Hippias şi-l doboară într-o luptă corp la corp. Dar curând, ruşinat că s-a lăsat mânat de furie, nu se mai gândeşte decât să-şi îndrepte greşeala. În vremea aceasta, Adraste, regele daunienilor căruia i s-a dat de ştire despre tulburarea şi mâhnirea aduse în oştirea aliaţilor de neînţelegerea dintre Telemah şi Hippias, porneşte să-i atace pe nepregătite. Luându-i pe neaşteptate, pune mâna pe o sută de corăbii ale aliaţilor cu care îşi duce trupele în tabăra lor, le dă mai întâi foc, apoi atacă tabăra lui Falante, îl ucide pe fratele acestuia, Hippias, şi însuşi Falante cade străpuns de lovituri. De îndată ce aude despre aceste tulburări, Telemah, luând armele sale divine, se năpusteşte afară din tabără, strânge în juru-i oştirea aliaţilor şi porunceşte mişcările cu atâta înţelepciune, încât în scurtă vreme îl respinge pe duşmanul victorios. Ar fi dobândit chiar o victorie deplină, dacă n-ar fi izbucnit o furtună care a despărţit cele două oştiri. După luptă, Telemah se duce să-i vadă pe răniţi şi le dă toate îngrijirile de care au nevoie. Îndeosebi, se îngrijeşte de Falante şi de funeraliile lui Hippias, a cărui cenuşă i-o duce chiar el lui Falante, într-o urnă de aur.

În timp ce Filoctet îi povestea peripeţiile sale, Telemah asculta cu răsuflarea tăiată, fără să se clintească. Ochii lui nu se dezlipeau de acest mare om care-i vorbea. Pe măsură ce patimile care i-au frământat pe Hercule, Filoctet, Ulise, Neoptolem îi erau înfăţişate în povestire, ele se răsfrângeau una după alta pe chipul nevinovat al lui Telemah. Uneori striga şi îi curma vorba lui Filoctet, fără a o face cu dinadinsul; alteori părea visător, ca un om tare îngândurat de ceea ce avea să urmeze. Când Filoctet zugrăvi stingherealа lui Neoptolem, care nu ştia să se prefacă, Telemah păru la fel de stânjenit şi, în clipa aceea, l-ai fi putut lua drept Neoptolem.

În ăstimp, oastea aliaţilor mărşăluia în bună rânduială împotriva lui Adraste, regele daunienilor, care îi dispreţuia pe zei şi nu urmărea decât să-i înşele pe oameni. Telemah întâmpină mari greutăţi pentru a face faţă pizmei ce stăruia între regi. Nu trebuia să dai de bănuit nici unuia dintre ei şi să te faci iubit de toţi. Din fire, era bun şi sincer, dar nu tocmai blând[28]; nu se gândea niciodată la ceea ce ar putea face plăcere altora: nu ţinea la bogăţii, dar nici nu ştia să dăruiască. Astfel, cu toate că avea o inimă nobilă şi înclinată spre bine, nu

---

[28] Portretul făcut lui Telemah seamănă, potrivit lui Saint-Simon *(Memorii),* cu cel al ducelui de Bourgogne.

părea nici îndatoritor, nici simţitor la prietenie, nici darnic, nici recunoscător pentru grija ce i se arăta, nici grijuliu să deosebească meritul. Făcea ceea ce-i plăcea, fără să chibzuiască. Mama sa, Penelopa, în pofida lui Mentor, îi sădise în suflet o trufie şi o mândrie care puneau în umbră tot ce avea el mai plăcut. Se socotea făcut din altă plămadă decât restul oamenilor; i se părea că zeii i-au adus pe ceilalţi pe pământ numai pentru a-i fi lui pe plac, pentru a-l sluji, a-i ghici toate dorinţele, a se gândi în tot ce fac numai la el, ca şi când ar fi fost un zeu. Fericirea de a-l sluji era, după el, o răsplată destul de mare pentru cei ce-i slujeau. Nimic nu trebuia socotit vreodată cu neputinţă, dacă era vorba să-l mulţumească, şi cele mai mici întârzieri mâniau firea lui aprigă.

Cei ce l-ar fi văzut cum se poartă ar fi gândit că nu este în stare să iubească pe nimeni altul decât pe sine însuşi, că nu ţine decât la gloria şi la plăcerea lui; dar această nepăsare faţă de ceilalţi şi această neîncetată preocupare de sine nu se datorau decât acelei neîncetate dezlănţuiri la care-l împingea nestăpânirea patimilor lui. Fusese răsfăţat de maică-sa încă din leagăn şi era o pildă grăitoare de nefericirea celor ce se nasc cu rang mare. Asprimea soartei, pe care a simţit-o din prima tinereţe, nu a putut domoli această nestăpânire şi semeţie. Lipsit de toate, părăsit, silit să

înfrunte atâtea suferinţe, nu şi-a pierdut nimic din mândrie; ea se ridica întotdeauna din nou, ca un palmier mlădios ce neîncetat se ridică singur, oricât te-ai strădui să-l faci să se îndoaie.

Câtă vreme Telemah era cu Mentor, aceste cusururi nu se vedeau şi scădeau de la o zi la alta.[29] Asemenea unui bidiviu focos ce o ia la goană pe pajişti nesfârşite, pe care nici stâncile colţuroase, nici prăpăstiile, nici torentele nu-l opresc, şi care nu cunoaşte decât glasul şi mâna unui singur om în stare să-l îmblânzească, tot aşa şi Telemah, plin de o nobilă ardoare, nu putea fi ţinut în frâu decât de Mentor. Dar o singură privire a acestuia îl oprea deodată, oricât de dezlănţuit ar fi fost: el înţelegea pe dată ce însemna această privire; îşi readucea pe dată în inimă toate simţămintele virtuoase. Într-o clipă înţelepciunea îi făcea chipul blând şi senin. Neptun, când îşi înalţă tridentul şi ameninţă valurile ridicate, nu îmblânzeşte mai repede cumplitele furtuni.

Când Telemah rămase singur, toate aceste patimi zăgăzuite, ca un torent ţinut în loc de un stăvilar puternic, îşi reluară cursul: el nu putu suferi semeţia lacedemonienilor şi a lui Falante, aflat în fruntea lor. Colonia care venise să întemeieze Tarentul era alcătuită

---

[29] Se pare că şi influenţa exercitată de Fénelon asupra ducelui de Bourgogne era foarte mare.

din tineri născuţi în timpul asediului Troiei şi lipsiţi de orice bună creştere: naşterea lor în afara căsătoriei, desfrânarea mamelor lor şi libertatea deşănţată în care au fost crescuţi le dădeau un aer fioros şi barbar.. Semănau mai degrabă cu o ceată de tâlhari decât cu o colonie grecească.

Falante căuta cu orice prilej să-i stea împotrivă lui Telemah; adeseori în adunări îi curma vorba, dispreţuindu-i sfaturile, ca fiind ale unui tânăr ce nu cunoaşte viaţa: făcea tot felul de glume pe socoteala lui, îi spunea că e slab şi lipsit de bărbăţie; le atrăgea celorlalte căpetenii ale oştirii luarea-aminte asupra celor mai mici greşeli ale lui. Căuta să semene pretutindeni dihonia şi să-i facă pe aliaţi să urască mândria lui Telemah.

Într-o zi, când Telemah luase câţiva captivi din rândul daunienilor, Falante a pretins că i se cuvin lui, fiindcă, spunea, el era cel care, în fruntea lacedemonienilor, biruise această trupă a duşmanilor, şi că Telemah, găsindu-i pe daunieni învinşi şi puşi pe fugă, n-a făcut altceva decât să le cruţe viaţa şi să-i aducă în tabără. Telemah spunea, dimpotrivă, că el era cel care-l împiedicase pe Falante să fie biruit şi dobândise victoria asupra daunienilor. Urma să-şi apere amândoi pricina în adunarea regilor aliaţi. Telemah se mânie într-atât, încât îl ameninţă pe

Falante; şi s-ar fi încăierat pe loc dacă n-ar fi fost opriţi.

Falante avea un frate, pe nume Hippias, vestit în întreaga oştire prin curajul, forţa şi iscusinţa lui. Pollux, spuneau tarentinii, nu era mai bun decât el în lupta cu mănuşa; Castor[30] nu l-ar fi putut întrece la mânatul cailor; avea aproape statul şi puterea lui Hercule. Întreaga oştire se temea de el; căci pe cât era de puternic şi viteaz, pe atât era de certăreţ şi nestăpânit. Hippias, văzând cu câtă semeţie îl ameninţă Telemah pe fratele său, se porni în grabă să ia prizonierii pentru a-i duce la Tarent, fără să mai aştepte judecata adunării. Telemah, căruia cineva i-a spus în taină acest lucru, ieşi tremurând de furie. Asemenea unui mistreţ spumegând, care se năpusteşte pe urmele vânătorului ce l-a rănit, el fu văzut rătăcind prin tabără în căutarea vrăjmaşului său şi rotind în aer suliţa cu care voia să-l străpungă. În sfârşit, dădu de el şi, văzându-l, furia i se înteţi. Nu mai era înţeleptul Telemah care primise învăţăturile Minervei ascunsă sub înfăţişarea lui Mentor. Era un dezlănţuit sau un leu furios.

Îi strigă de îndată lui Hippias:

— Opreşte-te, o, tu, cel mai laş dintre toţi oamenii! Opreşte-te; o să vedem noi dacă mi-i poţi lua pe aceia

---

[30] Fiii lui Zeus şi ai Ledei, Castor şi Pollux erau numiţi şi Dioscurii. Simbolizau vitejia şi dragostea frăţească. După moarte au fost prefăcuţi de Zeus într-o constelaţie, constelaţia Gemenilor.

dintre vrăjmaşii biruiţi de mine care au mai rămas aici. Nu-i vei duce la Tarent; haide, coboară degrabă pe malurile întunecate ale Stixului.

Aşa grăi şi-şi azvârli suliţa; dar o azvârli cu atâta furie, încât nu-şi putu cântări lovitura; suliţa nu-l atinse pe Hippias. Atunci Telemah puse mâna pe sabie, a cărei gardă era din aur şi care-i fusese dată de Laerte, la plecarea din Itaca, drept chezăşie a dragostei lui. Laerte, pe când era tânăr, dobândise multă glorie slujindu-se de ea şi o stropise cu sângele mai multor comandanţi vestiţi ai epiroţilor[31], într-un război în care ieşise biruitor. De îndată ce Telemah scoase sabia, Hippias, vrând să tragă foloase de pe urma forţei lui precumpănitoare, se năpusti s-o smulgă din mâinile tânărului fiu al lui Ulise. Sabia se rupse în mâinile lor; se prinseră în braţe şi, se strânseră unul pe altul. Iată-i ca două fiare dezlănţuite pe cale să se sfâşie: ochii le sunt aprinşi; se ghemuiesc, se întind, se pleacă, se ridică din nou, se reped, însetaţi de sânge. Iată-i luptându-se picior lângă picior, braţ lângă braţ. Aceste trupuri încolăcite par a nu fi decât unul singur. Dar Hippias, ceva mai în vârstă, părea că are să-l doboare pe Telemah, prea tânăr încă şi mai puţin muşchiulos.

---

[31] Locuitori ai Epirului, ţinut muntos din Grecia antică, situat la sud-vest de Macedonia.

Telemah abia mai putea sufla şi-şi simţea genunchii tremurând. Hippias, văzându-l că se clatină, îşi spori sforţările. Fiul lui Ulise părea pierdut; şi-ar fi primit pedeapsa pentru cutezanţa şi nestăpânirea lui, dacă Minerva, care veghea de departe asupră-i şi care nu îngăduise să ajungă într-o stare atât de primejdioasă decât pentru a-i fi de învăţătură, n-ar fi hotărât ca victoria să fie de partea lui.

Ea nu părăsi palatul din Salento; dar o trimise pe Iris, mesagera iute de picior a zeilor. Aceasta, zburând cu aripă uşoară, despică întinderile uriaşe ale văzduhului, lăsând în urmă-i o lungă dâră de lumină, care desena un nor cu o mie de culori felurite[32]. Nu se opri decât pe ţărmul mării, unde avea tabăra oştirea fără număr a aliaţilor. Văzu de departe cearta, înflăcărarea şi sforţările celor doi luptători; o trecură fiorii când îşi dădu seama de primejdia în care se afla tânărul Telemah. Se apropie, învăluită într-un nor limpede, alcătuit din aburi diafani. În clipa în care Hippias, simţindu-şi întreaga forţă, se credea victorios, ea îl acoperi pe tânărul fiu spiritual al Minervei cu scutul pe care înţeleapta zeiţă i-l încredinţase. Pe dată Telemah, ale cărui puteri erau sleite, începu să se învioreze. Pe măsură ce el se înviora, Hippias era cuprins de o

---

[32] Curcubeul, denumit vălul lui Iris.

tulburare; simţi ceva divin care-l uimi şi-l doborî. Telemah îl încolţi şi-l atacă, când într-un fel, când într-altul; îl zgudui, nu-l lăsă nicio clipă să-şi vină în fire; în sfârşit, îl azvârli la pământ şi se aruncă asupra lui. Un stejar puternic de pe muntele Ida, pe care securea l-ar fi retezat cu o mie de lovituri făcând să răsune întreaga pădure, n-ar fi stârnit un zgomot mai îngrozitor în cădere: pământul gemu, totul în jur se clătină.

În vremea aceasta, odată cu forţa, lui Telemah îi reveni şi înţelepciunea. De îndată ce Hippias căzu sub el, fiul lui Ulise îşi dădu seama de greşeala ce-o săvârşise atacându-l astfel pe fratele unuia dintre regii aliaţi, căruia venise să-i dea ajutor; îşi rechemă în minte, simţindu-se încurcat, sfaturile înţelepte ale lui Mentor; îi fu ruşine de victoria sa şi înţelese ce mult ar fi meritat să fie biruit. Între timp, Falante, turbat de furie, venea în goană în ajutorul fratelui său: l-ar fi străpuns pe Telemah cu suliţa pe care o purta, dacă nu s-ar fi temut să nu-l străpungă şi pe Hippias, pe care Telemah îl ţinea sub el, doborât în praf. Fiul lui Ulise ar fi putut să-i ia viaţa vrăjmaşului său fără nicio greutate; dar mânia i se domolise şi nu se mai gândea decât cum să-şi îndrepte greşeala vădind cumpătare. Se ridică spunând:

— O, Hippias, mi-e de ajuns că te-am învăţat să

nu-mi dispreţuieşti niciodată tinereţea; îţi las viaţa; admir forţa şi curajul tău! Zeii m-au ocrotit, supune-te puterii lor: să nu ne mai gândim decât să luptăm împreună împotriva daunienilor.

Pe când Telemah vorbea astfel, Hippias se ridică acoperit de praf şi de sânge, covârşit de ruşine şi de furie. Falante nu îndrăznea să-i ia viaţa celui care i-o cruţase cu atâta mărinimie pe cea a fratelui său; rămase nehotărât şi descumpănit. Toţi regii aliaţi veniră în goană: îl duseră într-o parte pe Telemah, în alta pe Falante şi pe Hippias, care, pierzându-şi mândria; nu cuteza să ridice ochii din pământ. Întreaga oştire se mira, neputându-se de fel dumiri cum a izbutit Telemah la o vârstă atât de fragedă, la care oamenii nu-şi dobândesc încă întreaga lor forţă, să-l doboare pe Hippias ce semăna la vigoare şi la stat cu acei uriaşi, copiii Pământului, care au cutezat odinioară să-i izgonească pe nemuritori din Olimp.

Dar fiul lui Ulise era departe de a gusta bucuria acestei izbânzi. În timp ce oamenii nu mai conteneau cu admiraţia, el se retrăsese în cort, ruşinat de greşeala săvârşită, devenindu-şi nesuferit sie însuşi. Gemea la gândul nestăpânirii lui: îşi dădea seama cât era de nedrept şi lipsit de judecată în izbucnirile lui de mânie; găsea că în această trufie fără măsură şi nedreaptă este un fel de deşertăciune, de slăbiciune şi de josnicie. Îşi

dădea seama că adevărata măreţie nu constă decât în cumpătare, dreptate, modestie şi omenie: vedea acest lucru, dar nu îndrăznea să spere că se va îndrepta după ce căzuse de atâtea ori în greşeală; dădea o luptă cu el însuşi, şi oamenii îl auzeau cum rage ca un leu furios.

Două zile rămase închis în cortul lui, neputându-se hotărî să se întoarcă în mijlocul oamenilor şi pedepsindu-se singur.

„Vai! spunea el, o să îndrăznesc să mai dau ochii cu Mentor? Sunt eu oare fiul lui Ulise, cel mai înţelept şi mai răbdător dintre oameni? Am venit să aduc vrajba şi dezbinarea în oştirea aliaţilor? Oare sângele lor. Sau cel al daunienilor, vrăjmaşii lor, se cuvine să-l vărs? Am fost cutezător; nu m-am priceput nici măcar să-mi arunc suliţa; m-am azvârlit în primejdie într-o luptă cu Hippias, deşi forţele noastre nu erau deopotrivă; nu mă puteam aştepta decât la moarte şi, odată cu ea, la ruşinea de a fi biruit. Dar ce însemnătate mai are? Nu voi mai fi niciodată, nu, nu voi mai fi niciodată acel cutezător Telemah, acel tânăr nesăbuit care nu trage foloase de pe urma nici unui sfat: ruşinea mea nu va lua sfârşit decât o dată cu viaţa. Vai! dacă aş putea cel puţin nădăjdui că nu voi mai face ceea ce nu mă pot mângâia că am făcut! Aş fi prea fericit! Dar poate că, mai înainte ca această zi să se sfârşească, voi săvârşi şi voi vrea să săvârşesc din nou aceleaşi greşeli de care acum mi-e

atât de ruşine şi care-mi fac atâta silă. O, victorie funestă! O, laude pe care nu le mai pot îndura şi care nu sunt decât mustrări crude pentru sminteala mea!”

În timp ce era singur şi nemângâiat, Nestor şi Filoctet veniră să-l caute. Nestor vru să-i arate ce greşeală a făcut; dar înţeleptul bătrân, dându-şi pe dată seama de amărăciunea tânărului, îşi schimbă dojenelile grave în cuvinte de duioşie pentru a-i alunga deznădejdea.

Principii aliaţi, opriţi în loc din pricina acestei certe, nu se puteau îndrepta spre duşman decât după ce i-ar fi împăcat pe Telemah cu Falante şi Hippias. Se temeau în fiecare clipă că trupele tarentinilor ar putea să atace pe cei o sută de tineri cretani care-l urmaseră pe Telemah în acest război. Totul se încurcase numai din pricina lui Telemah. Iar el, văzând atâtea necazuri prezente şi atâtea primejdii viitoare pricinuite de el, fu cuprins de o durere amară. Toţi principii se aflau într-o încurcătură cum nu se poate mai mare; nu cutezau să pună oastea în mişcare, de teamă ca pe drum cretanii lui Telemah şi tarentinii lui Falante să nu se încaiere între ei. Aveau destule greutăţi să-i ţină înăuntrul taberei, unde erau păziţi îndeaproape. Nestor şi Filoctet se duceau şi veneau fără încetare de la cortul lui Telemah la cel al neînduplecatului Falante, care n-avea alt gând decât să se răzbune. Blânda iscusinţă la vorbă a lui Nestor şi autoritatea marelui Filoctet nu puteau să

îmblânzească această inimă sălbatică, aţâţată într-una şi de cuvintele pline de furie ale fratelui său, Hippias. Telemah se arătă cu mult mai blând; dar era copleşit de o durere pe care nimic n-o putea mângâia.

În timp ce principii se frământau astfel, trupele erau înmărmurite; întreaga tabără părea o casă părăsită, în care murise tatăl familiei, sprijinul tuturor rudelor şi dulcea nădejde a copilaşilor. În această neorânduială şi înmărmurire a oştirii, se auzi deodată un zgomot îngrozitor de care de luptă, arme, nechezat de cai, strigăte de oameni, unii învingători şi puşi pe măcel, alţii sau fugind, sau pe moarte, sau răniţi. Un vârtej de praf se ridica într-un nor des care acoperea cerut şi învăluia întreaga tabără. Curând praful se uni cu un fum gros ce îmbibă aerul şi împiedica răsuflarea. Se auzea un zgomot surd, precum acela făcut de vâlvătaia flăcărilor pe care muntele Etna le varsă din străfundul măruntaielor sale încinse, atunci când Vulcan, împreună cu ciclopii lui, făureşte trăsnete pentru părintele zeilor. Spaima puse stăpânire pe inimi.

Adraste, treaz şi neobosit, îi luase pe aliaţi pe nepregătite; le ascunsese marşul pe care-l punea el la cale şi era încunoştiinţat despre al lor. Timp de două nopţi, cu o strădanie neînchipuită, dădu ocol unui munte aproape cu neputinţă de urcat, ale cărui trecători se aflau toate în mâna aliaţilor. Întrucât aveau

strâmtorile în stăpânirea lor, aliaţii se credeau în plină siguranţă şi spuneau că, prin aceste trecători ocupate de ei, puteau să cadă asupra duşmanului pe la spatele muntelui, atunci când ar fi sosit cele câteva trupe pe care le aşteptau. Adraste, care arunca bani în dreapta şi în stânga pentru a afla taina duşmanilor săi, avea cunoştinţă de hotărârea lor: căci Nestor şi Filoctet, aceşti doi comandanţi, altminteri atât de înţelepţi şi de încercaţi, nu erau destul de ascunşi în acţiunile lor. Lui Nestor, care se afla la apusul vieţii, îi plăcea prea mult să povestească ceea ce putea să-i aducă vreo laudă. Filoctet vorbea, fireşte, mai puţin; dar era repezit şi, dacă îi stârneai cât de puţin vioiciunea, îl făceai să spună tot ce era hotărât să ţină ascuns. Oamenii prefăcuţi găsiseră cheia inimii lui, pentru a-i smulge cele mai de seamă taine. Era de ajuns să-l aţâţi: atunci, aprig şi ieşindu-şi din fire, izbucnea în ameninţări; se lăuda că are mijloace sigure de a ajunge la ceea ce voia. Şi, dacă arătai cea mai mică îndoială privitoare la aceste mijloace, se grăbea să te lămurească fără să stea pe gânduri, şi taina cea mai mare îi scăpa din fundul inimii. Ca un vas de preţ, dar crăpat, din care se scurg toate licorile, oricât de ales le-ar fi gustul, inima acestui mare comandant nu putea păstra nimic. Trădătorii cumpăraţi cu banii lui Adraste nu scăpau niciun prilej de a-şi bate joc de slăbiciunea acestor doi regi. Îl

linguşeau fără încetare pe Nestor, aducându-i laude deşarte; îi aminteau de victoriile trecute, se minunau de prevederea lui şi nu oboseau să-l aplaude. Pe de altă parte, întindeau într-una capcane firii nestăpânite a lui Filoctet; nu-i vorbeau decât de greutăţi, de clipe nepotrivite, de primejdii, de neajunsuri, de greşeli de neîndreptat. De îndată ce această fire repezită se înflăcăra, înţelepciunea îl părăsea şi nu mai era acelaşi om.

Telemah, în ciuda cusururilor pe care le-am văzut, era cu mult mai cuminte când avea de păstrat o taină: era deprins, din pricina nenorocirilor sale şi a nevoii în care fusese pus încă din copilărie de a se ascunde de peţitorii Penelopei. Ştia să păstreze o taină fără a spune nicio minciună. Nu avea nici măcar acel aer stăpânit şi misterios, pe care îl au de obicei oamenii ascunşi, nu părea deloc apăsat de greutatea tainei pe care trebuia s-o păstreze; era întotdeauna nestânjenit, firesc, deschis, ca un om ce n-are nimic de ascuns. Dar, deşi spunea tot ce se putea spune fără a avea urmări, ştia să se oprească la timp, fără a atinge lucrurile ce puteau trezi vreo bănuială şi trăda cât de cât taina: în această privinţă, inima lui era de nepătruns şi cu neputinţă de apropiat. Nici cei mai buni prieteni ai lui nu ştiau decât ceea ce socotea el de trebuinţă să le dezvăluie pentru a primi vreun sfat înţelept, şi numai faţă de Mentor nu

avea nicio reţinere. Se destăinuia şi altor prieteni, dar fiecăruia în măsură diferită, după cum se încredinţase de prietenia şi înţelepciunea lor.

Telemah şi-a dat adeseori seama că hotărârile sfatului se răspândeau cam prea repede prin tabără; le-a atras luarea-aminte asupra acestui lucru lui Nestor şi Filoctet, dar cei doi oameni atât de încercaţi n-au ţinut îndeajuns seama de o părere atât de izbăvitoare: bătrâneţea nu mai are nimic mlădios, o îndelungată deprindere o înlănţuie parcă, nu mai are aproape niciun mijloc de a lupta împotriva cusururilor ei. Ca şi copacii al căror trunchi aspru şi noduros s-a învârtoşat eu numărul anilor şi nu se mai poate îndrepta, şi oamenii, la o anumită vârstă, nu mai pot aproape deloc să dea singuri înapoi în faţa anumitor deprinderi care au îmbătrânit odată cu ei şi le-au pătruns până în măduva oaselor. Adeseori îşi dau seama, dar e prea târziu; zadarnic se văicăresc; dar frageda tinereţe este vârsta la care omul poate face totul pentru a se îndrepta.

Exista în oştire un dolop [33] pe nume Eurimah, linguşitor, băgăreţ, care ştia să se dea după toate gusturile şi după toate pornirile principilor, dibaci şi priceput în a găsi mereu alte mijloace pentru a le fi pe

---

[33] Individ făcând parte din neamul dolopilor, vechi popor din Tesalia.

plac. Dacă stăteai să-l asculţi, nimic nu era anevoios vreodată. I se cerea părerea. El ghicea care părere ar face cea mai mare plăcere. Era glumeţ, batjocoritor cu cei slabi, binevoitor cu cei de care se temea, priceput când trebuia să strecoare o laudă delicată, care să fie bine primită de oamenii cei mai cumpătaţi. Era serios cu cei serioşi, vesel cu cei care aveau o fire veselă; nu-i venea greu să ia tot felul de înfăţişări. Oamenii sinceri şi virtuoşi, care sunt întotdeauna aceiaşi şi se supun regulilor virtuţii, n-ar putea fi niciodată atât de plăcuţi domnitorilor, robi ai patimilor lor.

Eurimah era priceput la război; destoinic la treabă; un aventurier care se apropiase de Nestor şi îi câştigase încrederea. Scotea din străfundul sufletului bătrânului, cam înclinat spre deşertăciune şi cam simţitor la laude, tot ce voia. Cu toate că Filoctet nu i se destăinuia, mânia şi nestăpânirea făceau din el ceea ce făcea încrederea din Nestor. Eurimah n-avea decât să-i întoarcă vorba: mâniindu-l, afla totul. Acest dolop primise de la Adraste mari sume de bani pentru a-i aduce la cunoştinţă toate planurile aliaţilor. Regele daunienilor avea în oştire un anumit număr de fugari, care trebuiau să se furişeze din tabăra aliaţilor unul câte unul şi să se întoarcă la el. Ori de câte ori o treabă de seamă trebuia să-i fie adusă la cunoştinţă lui Adraste, Eurimah dădea drumul unuia dintre fugari. Înşelătoria nu era uşor de

descoperit deoarece aceşti fugari nu aveau scrisori asupra lor. Dacă erau prinşi, nu se găsea nimic care să dea de bănuit în privinţa lui Eurimah. Între timp, Adraste preîntâmpina toate acţiunile aliaţilor. De îndată ce se lua o hotărâre în sfat, daunienii făceau întocmai ceea ce era de trebuinţă pentru a împiedica izbânda celor hotărâte. Telemah nu înceta să caute pricina şi să-i îmboldească pe Nestor şi pe Filoctet să nu fie atât de lesne încrezători; dar această străduanie era zadarnică: erau orbiţi.

În sfat se luase hotărârea da a se aştepta trupele numeroase care urmau să vină şi, în timpul nopţii, au fost trimise în taină o sută de corăbii pentru a aduce mai repede aceste trupe de pe un ţărm foarte stâncos al mării, unde trebuiau să sosească, până la locul unde îşi avea tabăra oastea. Între timp, aliaţii se credeau în siguranţă, deoarece trupele ţineau în mâinile lor trecătorile din muntele învecinat, o coastă aproape cu neputinţă de urcat a Apeninului. Oştirea îşi avea tabăra pe malurile râului Galese[34], destul de aproape de mare. Această câmpie încântătoare este bogată în păşuni şi în tot felul de roade ce pot hrăni o oştire. Adraste se afla în spatele muntelui şi căpeteniile aliate socoteau că nu va putea să-l treacă: dar, cum el ştia că aliaţii sunt încă

[34] Râu ce se varsă în golful Tarent.

slabi, că aşteaptă un ajutor însemnat, iar corăbiile stau pregătite pentru sosirea trupelor care urmau să vină, precum şi că oştirea este dezbinată din pricina certei dintre Telemah şi Falante, se grăbi să facă un mare ocol. Neobosit, merse zi şi noapte pe ţărmul mării şi o luă pe drumuri despre care se crezuse dintotdeauna că nu pot fi folosite. Astfel, îndrăzneala şi munca îndârjită biruie cele mai mari piedici. Astfel, aproape nimic nu este cu neputinţă pentru cei care ştiu să îndrăznească şi să rabde; astfel, cei care se culcă pe o ureche, socotind că lucrurile grele sunt cu neputinţă de săvârşit, merită să fie luaţi pe nepregătite şi biruiţi.

Adraste dădu în faptul zorilor peste cele o sută de corăbii ale aliaţilor. Cum aceste corăbii erau prost străjuite şi nu se bănuia nimic, le captură fără nicio împotrivire şi se sluji de ele pentru a-şi duce trupele până la gura râului Galese; apoi o luă în grabă pe râu în sus. Cei care se aflau în posturile înaintate din jurul taberei, înspre râu, au crezut că aceste corăbii aduc trupele aşteptate; la început au scos strigăte puternice de bucurie. Adraste şi oştenii săi au coborât mai înainte de a putea fi recunoscuţi: s-au năpustit asupra aliaţilor, care nu bănuiau nimic şi se găseau într-o tabără complet deschisă, fără nicio rânduială, fără căpetenii, fără arme.

Partea taberei pe care o atacă mai întâi fu aceea unde

se aflau tarentinii, conduşi de Falante. Daunienii pătrunseră cu atâta forţă acolo, încât tineretul lacedemonian, luat pe neaşteptate, nu se putu împotrivi. În timp ce-şi căutau armele şi se încurcau unii pe alţii în această harababură, Adraste porunci să se dea foc taberei. De îndată, flăcările se ridicară din corturile de război şi se înălţară până la nori: zgomotul focului era asemenea unui torent care îneacă întreaga câmpie şi târăşte în iureşul său stejarii puternici cu rădăcinile lor adânci, recoltele, hambarele, staulele şi cirezile. Vântul mâna cu furie vâlvătaia de la un cort la altul şi, curând, întreaga tabără arăta ca o pădure bătrână, cuprinsă de flăcări din pricina unei scântei.

Falante, deşi vedea primejdia mai îndeaproape decât ceilalţi, nu putea îndrepta nimic. El înţelese că trupele vor pieri în acest pârjol, dacă nu se vor grăbi să părăsească tabăra; dar, înţelegând şi cât este de primejdioasă neorânduiala stârnită de această retragere în faţa unui duşman biruitor, începu să-i scoată din tabără pe tinerii lui lacedemonieni care erau încă pe jumătate dezarmaţi. Adraste însă nu-i lăsă să-şi tragă suflarea: într-o parte, o trupă de arcaşi dibaci îi străpungea cu săgeţi nenumărate pe oştenii lui Falante; în altă parte, trăgătorii cu praştia îi împroşcau cu o grindină de pietroaie. Adraste însuşi, cu sabia în mână, păşea în fruntea unei trupe alese dintre cei mai

neînfricaţi daunieni şi urmărea, la lumina focului, trupele puse pe fugă. Secera cu fierul lui ascuţit tot ce scăpa din flăcări. Înota în sânge şi nu-şi putea potoli setea de măcel: leii şi tigrii nu sunt atât de fioroşi ca el când îi sfâşie pe păstori împreună cu turmele lor. Trupele lui Falante se stingeau şi curajul le părăsea. Moartea cea palidă, călăuzită de o Furie din Infern, pe al cărei cap se încolăcesc şerpi, le îngheţă sângele în vine: mădularele lor îngreunate înţepeneau, şi genunchii tremurători le răpeau până şi nădejdea de a scăpa prin fugă.

Falante, căruia ruşinea şi deznădejdea îi mai dădeau o brumă de forţă şi de vlagă, înălţă mâinile şi ochii spre cer: îl văzu prăbuşindu-se la picioare pe fratele lui, Hippias, ucis de loviturile fulgerătoare ale mâinii lui Adraste. Hippias, căzut la pământ, se rostogoli în praf; un sânge negru şi clocotitor ţâşni ca un râu din rana adâncă ce-i străpungea coasta; ochii lui nu mai vedeau lumina; sufletul lui furios se ducea odată cu sângele ce i se scurgea până la ultima picătură. Falante însuşi, stropit tot cu sângele fratelui său şi neputând să-l ajute, se pomeni încercuit de o mulţime de duşmani care încercau să-l doboare; scutul său era străpuns de o mie de săgeţi; trupul îi fu rănit în mai multe locuri; nu-şi mai putea aduna trupele fugare; zeii îl vedeau, şi n-aveau nicio îndurare.

Iupiter, în mijlocul zeilor cerului, privea din înaltul Olimpiului această măcelărire a aliaţilor. În acelaşi timp, se sfătui cu ursitoarele necruţătoare şi văzu toate căpeteniile cărora foarfecele Parcei urma să le curme în acea zi firul vieţii. Fiecare zeu urmărea cu băgare de seamă chipul lui Iupiter spre a-i descoperi vrerea. Dar părintele zeilor şi al oamenilor le spuse cu glas blând şi plin de măreţie:

— Iată în ce situaţie fără scăpare se află aliaţii; îl vedeţi pe Adraste care-i doboară pe toţi vrăjmaşii săi; dar această privelişte este cu totul înşelătoare: gloria şi înflorirea celor răi este de scurtă durată; Adraste, nelegiuit şi mârşav datorită relei sale credinţe, nu va dobândi o biruinţă deplină. Această nenorocire nu se abate asupra aliaţilor decât pentru a-i învăţa să se îndrepte şi să păstreze mai bine taina acţiunilor lor. Aici înţeleaptă Minervă pregăteşte o nouă glorie tânărului Telemah. Pe care-l îndrăgeşte atât de mult.

Apoi Iupiter nu mai spuse nimic. Zeii. În tăcere, priveau mai departe lupta.

În vremea aceasta, Nestor şi Filoctet fură încunoştiinţaţi că o parte din tabără este arsă, că flacăra, minată de vânt, înaintează mereu, că trupele se află în neorânduială şi Falante nu mai poate face faţă forţei duşmanilor. De îndată ce aceste cuvinte funeste le-au ajuns la ureche, s-au grăbit să pună mâna pe arme, să

adune căpeteniile şi să poruncească oamenilor să iasă în grabă din tabără pentru a nu cădea pradă acestui pârjol.

Telemah, care era abătut şi nemângâiat, îşi uită durerea: îşi luă armele, daruri preţioase ale înţeleptei Minerva, care, apărând sub înfăţişarea lui Mentor, se prefăcu că le-a primit din partea unui lucrător neînfricat din Salento, deşi chiar ea i le dăduse la făcut lui Vulcan, în peşterile lui fumegânde din muntele Etna.

Armele erau lustruite ca o oglindă şi străluceau ca razele soarelui.[35] Pe ele erau înfăţişaţi Neptun şi Palas, care se luptau pentru gloria de a-şi da numele unui oraş ce urma să ia naştere. Neptun lovea cu tridentul în pământ, de unde se ivea un cal focos: pe ochi îi ieşeau flăcări. Din gură spume; coama îi flutura în vânt; picioarele-i sprintene şi muşchiuloase se îndoiau cu forţă şi uşurinţă. Nu mergea, sărea săltându-se din crupă, dar cu atâta supleţe. Încât paşii lui nu lăsau niciun fel de urme; ţi se părea că-l auzi nechezând.

De cealaltă parte, Minerva dădea locuitorilor noului

---

[35] *Adausul la cartea a XIII-a,* pe care îl publicăm la sfârşitul capitolului de faţă, reprezintă o variantă postumă – nefigurând în ediţiile franceze curente – a descrierii scutului lui Telemah (după modelul descrierii din *Iliada,* a scutului lui Ahile). Adaosul ar fi trebuit plasat în text începând de la această frază. Vezi şi nota 1 de la p. 80.

său oraş, măslina, fructul pomului sădit de ea: ramura de cane atârna fructul închipuia dulcea pace şi belşugul, cărora merită să li se dea întâietate faţă de tulburările războiului. Întruchipat de cal. Zeiţa a ieşit victorioasă, datorită darurilor ei simple şi folositoare, şi mândrul oraş Atena îi poartă numele.

Se vedea, de asemenea, Minerva adunând în jurul ei toate artele frumoase, sub chipul unor copii gingaşi şi înaripaţi; aceştia se strângeau în jurul ei, înspăimântaţi de furia nestăpânită a lui Marte, ce pustieşte totul, aşa cum mieii behăind se ascund sub trupul mamei lor la vederea unui lup înfometat, care, scoţând flăcări pe gura căscată, se repede să-i înghită. Minerva, cu o faţă dispreţuitoare şi mânioasă, dădea de ruşine, prin desăvârşirea lucrului ei, cutezanţa smintită a Arachnei[36], care îndrăznise să se ia la întrecere cu ea în măiestria ţesăturilor. Se vedea această nefericită, ale cărei mădulare ostenite se închirceau, preschimbându-se într-un păianjen.

În altă parte, apărea din nou Minerva, care, în războiul cu uriaşii, îi slujea de sfetnic lui Iupiter însuşi şi-i încuraja pe toţi ceilalţi zei descumpăniţi. În sfârşit, era reprezentată cu lancea şi cu scutul ei, pe malurile

---

[36] Fiica lui Idnon din Colophon, renumită pentru măiestria cu care-şi ţesea pânzele. Atena, cu care Arachne se ia la întrecere, era şi patroana ţesătoarelor şi a torcătoarelor.

râurilor Xanthus[37] şi Simois[38], ducându-l pe Ulise de mână, însufleţind trupele puse pe fugă ale grecilor, sprijinind străduniile celor mai vajnici comandanţi troieni şi chiar ale temutului Hector, în sfârşit, vârându-l pe Ulise în acea funestă maşinărie, care, într-o singură noapte, avea să doboare împărăţia lui Priam.

În altă parte, pe acest scut era înfăţişată Ceres în mănoasele câmpii ale Ennei[39], aflate în mijlocul Siciliei. Se vedea zeiţa care aduna oamenii risipiţi peste tot locul, căutându-şi hrana, vânând sau culegând roadele sălbatice ce cad din pomi. Ea le arăta acestor oameni neciopliţi meşteşugul de a îmblânzi pământul şi de a-şi scoate hrana din sinul lui rodnic. Le înfăţişa un plug la care erau înhămaţi boi. Se vedea pământul despicat în brazde de cuţitul plugului; apoi se zăreau recoltele de aur, acoperind aceste câmpii mănoase: secerătorul tăia cu coasa dulcile roade ale pământului, primindu-şi răsplata pentru toată osteneala sa. Fierul, sortit în alte părţi să nimicească, în acest loc nu părea să fie folosit decât pentru a pregăti belşugul şi a aduce cu sine toate plăcerile.

---

[37] Fluviu din apropierea Troiei, numit şi Scamander.

[38] În vechime, fluviu din Troada, ţinut din Asia Mică, având drept capitală Troia.

[39] Cu aceste cuvinte se sfârşeşte *Adausul la cartea a XIII-a;* deci el ar fi trebuit să înlocuiască textul descrierii până la acest punct.

Nimfele, încununate cu flori, dansau împreună pe o pajişte pe malul unui râu, în apropierea unei păduri: Pan cânta din fluier, faunii şi satirii ţopăiau nebunatici într-o parte. Bachus apărea şi el, purtând o cunună de iederă, sprijinit cu o mână în toiag şi ţinând în cealaltă o ramură de viţă de vie împodobită cu cârcei şi cu mai mulţi ciorchini de struguri. Era de o frumuseţe molatică, având ceva nobil, pătimaş şi galeş, aşa cum îi apăruse nefericitei Ariadna[40], când o găsise singură, părăsită şi doborâtă de durerea ei, pe un ţărm necunoscut.

În sfârşit, se vedea în toate părţile o mulţime de oameni; bătrâni care duceau primele roade ale pământului la temple; tineri bărbaţi care se întorceau la soţiile lor, osteniţi după munca de peste zi: femeile le ieşeau în întâmpinare, de mână cu copilaşii lor, pe care îi dezmierdau. Se vedeau, de asemenea, păstori ce păreau să cânte, iar unii dansau în sunetul fluierului. Totul înfăţişa pacea, belşugul, desfătările: totul părea vesel şi fericit. Se vedeau chiar, pe păşuni, lupi jucându-se în mijlocul oilor; leul şi tigrul, lepădându-şi cruzimea, păşteau împreună cu gingaşii mieluşei; un ciobănaş îi mâna împreună la păscut cu bâta; şi acest

---

[40] Fiica regelui Minos şi a Pasiphaei. După ce a fost părăsită în insula Naxos de Teseu, pe care îl ajutase să iasă din Labirint, a fost luată în căsătorie de Bachus.

tablou plăcut amintea toate farmecele vârstei de aur.

Telemah, care îşi pusese aceste arme divine în locul centironului lui obişnuit, luă cumplitul scut pe care Minerva i-l trimesese prin Iris, mesagera cea iute de picior a zeilor. Iris îi luase centironul fără ca el să bage de seamă şi-i dăduse în schimb acest scut, de care se temeau până şi zeii.

În această stare, Telemah se repezi afară din tabără pentru a nu fi cuprins de flăcări; chemă la el cu glas puternic pe toţi comandanţii oştirii, şi numai acest glas a fost de ajuns pentru a-i însufleţi pe toţi aliaţii descumpăniţi. O flacără divină strălucea în ochii tânărului războinic. Părea mereu blând, mereu nestânjenit şi liniştit, mereu preocupat să dea porunci, aşa cum ar putea face un bătrân înţelept îngrijindu-se să pună rânduială în familia lui şi să dea învăţături copiilor. Dar era iute şi nu pregeta să ducă lucrurile la îndeplinire, asemenea unui fluviu năvalnic care, nu numai că îşi rostogoleşte grăbit valurile înspumate, dar târăşte în drumul său şi cele mai grele corăbii ce plutesc pe apele lui.

Filoctet, Nestor, căpeteniile mandurienilor şi ale celorlalte neamuri simţeau în fiul lui Ulise un fel de autoritate în faţa căreia totul trebuia să se plece: nu se mai vedea învăţătura de viaţă a bătrânilor; sfatul şi înţelepciunea tuturor comandanţilor pieriseră; chiar şi

pizma, atât de firească oamenilor, se stinse în inimi; toţi tăceau, toţi îl admirau pe Telemah; toţi se aşezau în rânduri pentru a-i da ascultare, fără să stea pe gânduri şi ca şi cum ar fi fost deprinşi s-o facă. El înainta şi urcă pe o colină de unde vedea rânduirea forţelor vrăjmaşe; apoi, deodată, socoti că trebuie să se grăbească să-i ia pe nepregătite în neorânduiala în care se aflau după ce dăduseră foc taberei aliaţilor. Făcu în mare grabă un ocol şi comandanţii cei mai încercaţi îl urmară. Îi atacă pe daunieni pe la spate, într-o vreme când ei credeau că oastea aliaţilor este învăluită în flăcările pârjolului. Acest atac neaşteptat îi descumpăni: cădeau în mâna lui Telemah, aşa cum cad în pădure frunzele în ultimele zile ale toamnei, când asprul crivăţ care aduce iarna face să geamă trunchiurile bătrânilor copaci şi le scutură toate ramurile. Pământul era acoperit cu trupurile oamenilor doborâţi de Telemah. Cu suliţa sa străpunse inima lui Ificles, cel mai tânăr dintre copiii lui Adraste. Acesta se încumetase să se înfăţişeze în faţa lui Telemah ca să lupte pentru a izbăvi viaţa tatălui său, pe care-l credea luat pe nepregătite de Telemah. Fiul lui Ulise şi Ificles erau amândoi frumoşi, voinici, foarte iscusiţi şi plini de curaj, având aceeaşi înălţime, aceeaşi blândeţe, aceeaşi vârstă: amândoi erau foarte îndrăgiţi de părinţii lor: dar Ificles era ca o floare care înfloreşte pe câmp şi care trebuie să fie retezată de tăişul coasei

secerătorului. Apoi, Telemah îl doborî pe Euforion, cel mai vestit dintre toţi lidienii veniţi în Etruria. În sfârşit, paloşul său îl străpunse pe Cleomene, proaspăt căsătorit, care îi făgăduise soţiei sale să-i aducă o pradă bogată de la vrăjmaşi, dar pe care nu avea s-o mai revadă vreodată.

Adraste se cutremură de furie când văzu că moartea îi seceră pe scumpul său fiu şi mai mulţi comandanţi, iar victoria îi scapă din mână. Falante, aproape doborât la picioarele lui, era ca un animal adus la jertfire şi pe jumătate ucis, care scapă de cuţitul sacru şi fuge departe de altar; şi i-ar fi fost de ajuns lui Adraste o clipă pentru a-l da gata pe lacedemonian. Falante, scăldat în sângele său şi al oştenilor ce luptau alături de el, auzi strigătele lui Telemah, care îi venea în ajutor. În această clipă viaţa îi fu izbăvită; norul ce-i şi acoperea ochii se risipi. Daunienii, simţind acest atac neprevăzut, îl părăsiră pe Falante pentru a respinge un duşman mai primejdios. Adraste era ca un tigru căruia păstorii uniţi între ei îi smulg prada, pe care tocmai se pregătea s-o înghită. Telemah îl căută în învălmăşeală, vrând să pună pe loc capăt războiului şi să-i scape pe aliaţi de necruţătorul lor duşman.

Dar Iupiter nu voia să-i dea fiului lui Ulise o victorie atât de fulgerătoare şi de lesnicioasă; chiar şi Minerva dorea ca el să aibă de trecut prin suferinţe mai

îndelungate, pentru a învăţa mai bine să cârmuiască oamenii. Nelegiuitul Adraste a fost lăsat aşadar în viaţă de părintele zeilor, pentru ca Telemah să aibă răgazul de a dobândi mai multă glorie şi mai multă virtute. Un nor, pe care Iupiter îl adună în văzduh, îi scăpă pe daunieni; un tunet înfricoşător destăinui voinţa zeilor; ai fi zis că bolţile veşnice ale înaltului Olimp aveau să se prăbuşească peste capetele bieţilor muritori; fulgerele despicau norul de la un capăt la altul şi, chiar în clipa când îţi luau ochii cu lumina lor orbitoare, se aşternea din nou bezna înfricoşătoare a nopţii. O ploaie îmbelşugată ce se porni chiar atunci sluji de asemenea la despărţirea celor doua oşti.

Adraste se folosi de ajutorul zeilor, fără a fi tulburat de puterea lor, şi îşi atrase astfel, prin nerecunoştinţa lui, răzbunarea mai crudă ce-i era hărăzită. Se grăbi să-şi treacă trupele printre tabăra pe jumătate arsă şi o baltă care se întindea până la râu: o făcu cu atâta iscusinţă şi atât de repede, încât această retragere vădi ce mijloace şi prezenţă de spirit are. Aliaţii, însufleţiţi de Telemah, voiau să-l urmărească, dar el, folosindu-se de această fur tună, le scăpă, aşa cum scapă o pasăre cu aripa uşoară din laţul vânătorilor.

Aliaţii nu se mai gândeau decât să se întoarcă în tabăra lor şi să-şi repare pierderile. Când au ajuns în tabără, în faţa ochilor le-a apărut tot ce aduce războiul

mai dureros: bolnavii şi răniţii, neputându-se târî afară din corturi, n-au izbutit să se ferească de flăcări: pe jumătate arşi, înălţau spre cer, cu un glas jeluitor de om ce se stinge, strigăte de durere. Telemah îşi simţi inima sfâşiată: nu-şi putea stăpâni lacrimile; de mai multe ori îşi întoarse ochii, cuprins de groază şi de milă; nu putea să vadă, fără a se cutremura, aceste trupuri încă vii şi sortite unei morţi încete şi crude: erau asemenea cărnii jertfelor arse pe altare, al cărei miros se răspândeşte pretutindeni.

— Vai! striga Telemah, iată, aşadar, nenorocirile pe care le aduce cu sine războiul! Ce furie oarbă îi împinge pe nefericiţii muritori! Au atât de puţine zile de trăit pe pământ; aceste zile sunt atât de jalnice: de ce să grăbeşti o moarte care şi aşa este atât de apropiată? De ce să adaugi atâtea deznădejdi îngrozitoare la amărăciunea cu care zeii au umplut această viaţă atât de scurtă? Oamenii sunt toţi fraţi, şi se sfâşie între ei: animalele sălbatice sunt mai puţin crude. Leii nu se războiesc cu leii, nici tigrii cu tigrii; ei nu atacă decât animale de un soi deosebit: numai omul, în pofida judecăţii lui, face ceea ce animalele, lipsite de judecată, nu au făcut niciodată. Dar la ce bun aceste războaie? Nu sunt oare destule pământuri în lumea întreagă pentru a fi se da tuturor oamenilor mai mult decât pot ei lucra? Câte pământuri nu sunt pustii! Neamul omenesc nu le-ar

putea umple. Ce! Gloria amăgitoare, titlul van de cuceritor, pe care un domnitor vrea să-l dobândească, aprinde vâlvătaia războiului în ţări necuprinse. Astfel, un singur om, pe care zeii în mânia lor l-au adus pe lume, jertfeşte fără simţire atâţia alţi oameni pentru deşertăciunea lui; totul trebuie să piară, totul trebuie să fie înecat în sânge, totul trebuie să fie mistuit de flăcări, tot ceea ce scapă de fier şi de foc să nu poată scăpa de foamete, mai cruntă decât orice, pentru ca un singur om, care îşi bate joc de întreaga fire omenească, să-şi găsească în această nimicire deplină plăcerea şi gloria. Ce glorie hâdă! Oare îi urâm şi îi dispreţuim îndeajuns pe oamenii care au uitat până într-atât de omenie? Nu, nu; departe de a fi nişte semizei, nu sunt nici măcar oameni, şi trebuie să stârnească dezgustul tuturor veacurilor de care au crezut că vor fi admiraţi. O, cu câtă băgare de seamă trebuie să fie regii când pornesc războaie! Ele trebuie să fie drepte, dar asta nu este îndeajuns: ci trebuie să fie de folos pentru binele obştesc. Sângele unui popor nu trebuie vărsat decât pentru a izbăvi acest popor, când nevoia este de neînlăturat. Dar sfaturile linguşitoare, ideile greşite despre glorie, pizmele deşarte, lăcomia nedreaptă ce se ascunde în spatele unor motive frumoase, în sfârşit, legăminte făcute cu nepăsare îi târăsc aproape întotdeauna pe regi în războaie care-i fac nefericiţi, pun

totul în primejdie fără să fie nevoie şi aduc tot atâta rău supuşilor cât şi vrăjmaşilor lor.

Aşa judeca Telemah.

Dar el nu se mulţumea să deplângă nenorocirile războiului; încerca să le uşureze. Era văzut ducându-se el însuşi în corturi şi dând ajutor bolnavilor şi muribunzilor; le dădea bani şi leacuri; îi mângâia şi-i încuraja prin cuvinte pline de prietenie; trimitea pe alţii să meargă pe la cei la care nu se putea duce.

Printre cretanii aflaţi împreună cu el erau doi bătrâni, dintre care unul se numea Traumafil şi celălalt Nosofug. Traumafil luase parte împreună cu Idomeneu la asediul Troiei şi învăţase de la copiii lui Esculap meşteşugul divin al tămăduirii rănilor. Ungea rănile cele mai adânci şi cele mai înveninate cu, o licoare bine mirositoare, ce mistuia cărnurile moarte şi stricate fără a fi nevoie de vreo tăie tură şi forma foarte repede cărnuri noi, mai sănătoase şi mai frumoase decât cele dintâi.

Cât despre Nosofug, el nu-i văzuse niciodată pe copiii lui Esculap, dar avusese, prin mijlocirea lui Meriones[41] o carte sfântă şi plină de taine, pe care Esculap o dăduse copiilor săi. Dealtminteri, Nosofug

---

[41] Fiul lui Molus, originar din Creta. Pretendent la mâna Elenei şi participant la războiul troian, era prietenul şi vizitiul lui Idomeneu, regele Cretei.

era prietenul zeilor; alcătuise imnuri în cinstea copiilor Latonei[42] jertfea în fiecare zi o oaie albă şi fără pată lui Apolo, de care era adeseori inspirat. De îndată ce vedea un bolnav, cunoştea după ochi, după culoarea feţei, după conformaţia trupului şi după răsuflare pricina bolii lui. Uneori dădea leacuri ce-i făceau pe oameni să asude şi, după felul cum năduşeau, vedea în ce măsură sudoarea bogată sau scăzută şubrezeşte sau întremează întreaga maşinărie a trupului; alteori, pentru starea de slăbiciune, dădea anumite băuturi ce întăreau puţin câte puţin părţile nobile ale trupului şi îi întinereau pe oameni, potolindu-le sângele. Dar spunea că din pricina lipsei de virtute şi de curaj au oamenii atât de des nevoie de medicină.

— E o ruşine pentru oameni să aibă atâtea boli, spunea; căci moravurile bune aduc sănătate. Lipsa lor de cumpătare, mai spunea el, preschimbă în otrăvuri aducătoare de moarte bucatele sortite să păstreze viaţa. Plăcerile la care te dedai fără cumpătare scurtează zilele oamenilor mai mult decât le pot prelungi leacurile. Mai rar sunt bolnavi săracii, din lipsă de hrană, decât bogaţii, care se îmbolnăvesc fiindcă au prea multă. Bucatele ce desfată prea mult gustul şi te fac să

---

[42] Fiica titanului Coeus şi a titanidei Phoebe. Iubită de Zeus, naşte pe Artemis şi pe Apolo.

mănânci peste nevoie otrăvesc în loc să hrănească. Chiar leacurile sunt adevărate rele care vatămă trupul şi care nu. Trebuie folosite decât la mare nevoie. Leacul cel mai bun, care e întotdeauna ne vătămător şi folositor, este cumpătarea, păstrarea măsurii în toate plăcerile, liniştea spiritului, exerciţiul trupului. În felul acesta ne facem un sânge bun şi potolit şi dăm afară toate umorile de prisos.

Astfel. Înţeleptul Nosofug era vrednic de admiraţie mai puţin pentru leacurile sale, cât pentru regulile ce le dădea oamenilor ca să preîntâmpine bolile şi să facă leacurile de prisos.

Aceşti doi oameni erau trimişi de Telemah să-i vadă pe toţi bolnavii din oştire. Pe mulţi îi tămăduiau prin leacurile lor, dar pe şi mai mulţi prin grija pe care o aveau de a-i sluji la momentul potrivit; căci se îngrijeau să-i ţină curaţi, să împiedice, prin această curăţenie, stricarea aerului şi să-i facă să respecte reguli de mare cumpătare când erau pe cale de a se vindeca.

Oştenii, mişcaţi de aceste ajutoare, aduceau mulţumiri zeilor că l-au trimis pe Telemah în armata aliaţilor.

— Nu este un om, spuneau, fără îndoială că-i vreo divinitate binefăcătoare cu chip omenesc. Sau. Dacă este om, seamănă mai puţin cu ceilalţi oameni decât cu zeii; nu se află pe pământ decât pentru a săvârşi binele;

blândeţea şi bunătatea îl fac chiar mai plăcut decât vitejia lui. O, dacă am putea să-l avem rege! Dar zeii îl păstrează pentru vreun popor mai fericit, îndrăgit de ei, căruia vor să-i dea din nou vârsta de aur.

Când Telemah, din spirit de prevedere împotriva vicleniilor lui Adraste, se ducea noaptea prin tabără, auzea aceste laude ce nu puteau fi bănuite de linguşeală, ca cele aduse adeseori pe faţă domnitorilor de linguşitori, care-şi închipuie că aceştia nu sunt nici modeşti, nici prea scrupuloşi şi că numai prin laude peste măsură le pot câştiga favorurile. Fiului lui Ulise nu-i făcea plăcere decât ceea ce era adevărat; nu putea suferi alte laude decât cele ce-i erau aduse pe ascuns, când nu se afla de faţă şi pe care le meritase cu adevărat. La aceste laude inima lui nu rămânea nepăsătoare: simţea acea plăcere, atât de dulce şi de curată, legată de zei numai de virtute, pe care oamenii răi, din pricină că n-au încercat-o, nu pot nici să şi-o închipuie, nici s-o creadă; dar el nu se lăsa dus de această plăcere; de îndată îi reveneau grămadă în minte toate greşelile pe care le săvârşise; nu uita semeţia lui înnăscută şi nepăsarea faţă de oameni; încerca o ruşine ascunsa că, deşi era atât de aspru din naştere, părea atât de omenos. Punea pe seama înţeleptei Minerva întreaga glorie ce i se oferea şi pe care nu credea că o merită.

— Tu eşti aceea, spunea el, mărită zeiţă, ce mi l-ai dăruit pe Mentor pentru a-mi da învăţături şi a îndrepta firea mea rea; tu eşti aceea ce-mi dai înţelepciunea de a trage foloase de pe urma greşelilor mele, ca să ştiu să mă feresc de mine însumi; tu eşti cea care-mi stăvileşti patimile năvalnice; tu eşti cea care mă faci să simt plăcerea de a-i ajuta pe năpăstuiţi; fără tine aş fi urât şi vrednic să fiu urât; fără tine aş face greşeli de neîndreptat; aş fi ca un copil care, nedându-şi seama de slăbiciunea lui. Îşi părăseşte mama şi cade de cum face primul pas.

Nestor şi Filoctet erau uimiţi când îl vedeau pe Telemah atât de blând şi grijuliu să-i îndatoreze pe oameni, atât de săritor, de milos, de iscusit în prevederea nevoilor: nu ştiau ce să creadă; nu-l mai recunoşteau, parcă nu mai era acelaşi om. Ceea ce i-a uimit şi mai mult a fost grija arătată pentru înmormântarea lui Hippias. S-a dus chiar el să scoată trupul însângerat şi ciopârţit din locul unde era ascuns sub un morman de leşuri; a vărsat asupra lui lacrimi pioase; şi a rostit: „O, măreaţă umbră, tu ştii acum cât de mult ţi-am preţuit vitejia! E drept că mândria ta m-a înfuriat: dar cusururile tale se datorau unei tinereţi înfocate; ştiu câtă nevoie are această vârstă de iertare. După un timp, între noi s-ar fi legat o prietenie sinceră; şi eu am greşit. O, zei, de ce mi-l răpiţi înainte de a-l fi

putut sili să mă iubească?”

Apoi Telemah a pus oamenii să-i scalde trupul în licori înmiresmate; după aceea, din porunca lui, a fost pregătit un rug. Pini mari, gemând sub loviturile securii, cădeau rostogolindu-se din înaltul muntelui. Stejari, aceşti copii bătrâni ai pământului, care păreau că ameninţă cerul, plopi înalţi, ulmi, cu crestele atât de verzi şi împodobite cu un frunziş atât de des, fagi, care sunt fala pădurilor, cădeau pe malul râului Galeşe. Acolo a fost înălţat în rânduială un rug, semănând cu o construcţie solidă; flacăra începu să se vadă, vălătuci de fum se înălţau până la cer.

Lacedemonienii înaintau cu pas încet şi jalnic, ţinându-şi sulițele cu vârful în jos şi ochii în pământ. O durere amară era zugrăvită pe aceste chipuri sălbatice şi lacrimile curgeau şiroaie. Apoi se vedea venind Ferecyde, un bătrân doborât mai puţin de numărul anilor, cât de durerea de a-i supravieţui lui Hippias, pe care-l crescuse de mic copil. El ridică spre cer mâinile şi ochii înecaţi în lacrimi. De când murise Hippias nu mai voia să pună nimic în gură; somnul blând nu izbutea să-i îngreuneze pleoapele, nici să-i oprească pentru o clipă durerea sfâşietoare; mergea cu pas tremurător, urmând mulţimea şi fără să ştie încotro se îndreaptă. Din gură nu-i ieşea niciun cuvânt, căci era cu inima prea strânsă; domnea tăcerea deznădejdei şi a unei

adânci dureri; dar, când văzu rugul aprins, păru deodată cuprins de furie şi strigă:

— O, Hippias, Hippias, n-am să te mai văd niciodată! Hippias nu mai este, şi eu mai trăiesc! O, scumpul meu Hippias, eu, crudul, eu, necruţătorul, sunt cel care te-am învăţat să dispreţuieşti moartea! Credeam că mâinile tale îmi vor închide ochii şi că în braţele tale îmi voi da ultima suflare. O, zei cruzi, îmi prelungiţi viaţa ca să mă lăsaţi să văd moartea lui Hippias. O, copil scump, pe care l-am crescut şi care m-a costat atâtea griji, n-am să te mai văd vreodată; dar o voi vedea pe mama ta; ea va muri de tristeţe şi mă va dojeni pentru moartea ta; o voi revedea pe tânăra ta soţie, lovindu-se cu pumnii în piept, smulgându-şi părul din cap şi eu voi fi de vină. O, umbră iubită! Cheamă-mă pe malurile Stixului. Mi-e silă de lumină: numai pe tine, scumpul meu Hippias, vreau să te revăd. Hippias, o, scumpul meu. Hippias! Nu mai trăiesc decât pentru a-mi îndeplini ultima datorie faţă de cenuşa ta.

În vremea aceasta, trupul întins al tânărului Hippias era purtat într-un coşciug împodobit cu purpură, aur şi argint. Moartea, care îi închisese ochii, nu-i putuse şterge toată frumuseţea, şi pe chipu-i palid mai stăruia întrucâtva farmecul tinereţii. În jurul gâtului, mai alb ca zăpada, dar înclinat pe umăr, îi fluturau pletele negre şi

lungi, mai frumoase decât cele ale lui Atys[43] sau Ganimede, care aveau să fie prefăcute în cenuşă. Se zărea rana adâncă din coastă, pe unde se scursese tot sângele şi care-l făcuse să coboare în întunecatul regat ăl lui Pluton.

Telemah, trist şi abătut, urma îndeaproape trupul şi arunca flori asupra lui. Când ajunse la rug. La vederea flăcărilor care cuprinseră stofele ce învăluiau trupul, tânărul fiu al lui Ulise nu se putu opri să nu verse din nou lacrimi.

— Rămâi cu bine, spuse el, mărinimosule Hippias, căci nu îndrăznesc să te numesc prietenul meu: găseşte-ţi tihna, o, umbră, care ai meritat atâta glorie! Dacă nu te-aş iubi, ţi-aş pizmui norocul; tu ai scăpat de suferinţele în care noi ne mai zbatem şi ai scăpat păşind pe calea cea mai glorioasă. Vai! ce fericit aş fi să sfârşesc şi eu la fel. Fie ca Stixul să nu-ţi oprească umbra[44]; Câmpiile Elizee să-ţi fie deschise; faima să-ţi păstreze numele de-a lungul tuturor veacurilor şi cenuşa ta să odihnească în pace!

Nu sfârşi de rostit, printre suspine, aceste cuvinte, că întreaga oştire scoase un strigăt: era înduioşată de soarta lui Hippias, ale cărui fapte de vitejie erau

---

[43] Păstor frigian de care s-a îndrăgostit zeiţa Cibele.

[44] Numai umbrele morţilor cărora li se aduseseră onorurile funerare puteau trece Stixul.

povestite, iar durerea stârnită de moartea lui amintea toate însuşirile lui bune, lăsând în umbră cusururile datorate tinereţii lui înfocate şi proastei creşteri. Dar şi mai mişcată era de simţămintele duioase ale lui Telemah.

— Oare acesta să fie spuneau oamenii, tânărul grec atât de mândru. Atât de semeţ, atât de dispreţuitor, pe care nu-l puteai mulţumi! Iată-l că a devenit blând, omenos, plin de duioşie. Fără îndoială că Minerva, care l-a îndrăgit atât de mult pe tatăl lui, îl îndrăgeşte şi pe el; fără îndoială că ea i-a dăruit cel mai de preţ dintre darurile pe care zeii le pot face oamenilor, dându-i. Odată cu înţelepciunea, o inimă simţitoare la prietenie.

Trupul fu mistuit de flăcări; Telemah stropi chiar el cu licori înmiresmate cenuşa încă fumegândă; apoi o puse într-o urnă de aur, pe care o împodobi cu flori şi i-o duse lui Falante. Acesta zăcea întins, cu trupul plin de tot felul de răni, şi, din pricina stării de mare slăbiciune, întrezărea în apropierea lui porţile întunecate ale Infernului.

Traumafil şi Nosofug, trimişi de îndată de fiul lui Ulise, îi şi dăduseră toate îngrijirile cunoscute de meşteşugul lor: încetul cu încetul aduceau înapoi sufletul lut gata să-şi ia zborul; noi duhuri îl însufleţeau pe nesimţite; o putere blinda şi pătrunzătoare, un balsam de viaţă se strecura din vină în vină până în

străfundul inimii; o căldură plăcută îl smulgea din mâinile îngheţate ale morţii. În clipa aceea starea de slăbiciune încetă şi durerea îi luă locul: începu să simtă suferinţa pricinuită de pierderea fratelui său, pe care până atunci nu fusese în stare s-o simtă.

— Vai! spunea el, de ce vă daţi atâta ostenealâ să mă faceţi să trăiesc? Nu ar fi fost mai bine pentru mine să mor şi să mă duc după scumpul meu Hippias? L-am văzut pierind chiar lângă mine. O, Hippias, dulceaţa vieţii mele, fratele meu, scumpul meu frate, nu mai eşti! N-am să mai pot nici să te văd, nici să te aud, nici să le îmbrăţişez, nici să-ţi spun grijile mele, nici să te mingii pentru ale tale! O, zei vrăjmaşi ai oamenilor, nu-l mai am pe Hippias; este oare cu putinţă? Să nu fie oare un vis? Nu, e prea adevărat. O, Hippias, te-am pierdut; te-am văzut murind şi eu trebuie să mai trăiesc atât cât va fi nevoie pentru a te răzbuna: vreau să jertfesc manilor tăi pe crudul. Adraste, mânjit cu sângele tău.

În timp ce Falante vorbea astfel, cei doi oameni înzestraţi cu daruri divine încercau să-i domolească durerea, ca nu cumva ea să-i sporească răul şi să împiedice urmările leacurilor lor. Deodată îl zări pe Telemah care se înfăţişă înaintea lui. La început, în inima lui se dădu o luptă între două patimi potrivnice. Păstra un simţământ de ură pentru tot ce se petrecuse între Telemah şi Hippias: durerea pierderii lui Hippias

făcea acest simţământ şi mai puternic. Pe de altă parte, nu putea să nu ţină seama că viaţa şi-o datora lui Telemah, care-l scosese, plin de sânge şi pe jumătate mort, din mâinile lui Adraste. Dar, când văzu urna de aur în care se afla închisă cenuşa atât de scumpă a fratelui său, Hippias, vărsă şiroaie de lacrimi; la început îl îmbrăţişă pe Telemah, fără să poată scoate o vorbă, şi apoi, cu o voce pierită şi întretăiată de hohote de plâns, îi spuse:

— Vrednic fiu al lui Ulise, virtutea ta mă sileşte să te îndrăgesc; îţi datorez această rămăşiţă de viaţă care se va stinge, dar îţi datorez ceva ce-mi este cu mult mai scump. Fără tine, trupul fratelui meu ar fi fost lăsat pradă vulturilor; fără tine, umbra lui, lipsită de mormânt, ar fi rătăcit, covârşită de nenorocire, pe malurile Stixului, mereu alungată de nemilosul Caron. Trebuie să-i datorez atât de mult unui om pe care l-am urât atât! O, zei, răsplătiţi-l, şi izbăviţi-mă de o viaţă atât de nefericită! Iar tu, o, Telemah, să-mi aduci ultimul onor, aşa cum ai făcut cu fratele meu, pentru ca nimic să nu lipsească gloriei tale.

După ce rosti aceste cuvinte, Falante rămase istovit şi doborât de marea lui durere. Telemah se ţinea pe lângă el, fără să se încumete să-i vorbească şi aşteptându-l să-şi recapete puterile. Curând Falante, revenindu-şi din această slăbiciune, luă urna din mâinile lui

Telemah, o sărută de mai multe ori, o stropi eu lacrimi şi spuse:

— O, scumpă şi nepreţuită cenuşă, când oare va fi închisă şi a mea împreună cu tine în această urnă? O, umbră a lui Hippias, te urmez în Infern: Telemah ne va răzbuna pe amândoi.

Între timp, starea lui Falante se îmbunătăţea din zi în zi, datorită îngrijirilor celor doi oameni care stăpâneau ştiinţa lui Esculap. Telemah era mereu. Împreună cu ei lângă bolnav, ca să-i facă să se ostenească şi mai tare, grăbind vindecarea lui, şi întreaga oştire admira cu mult mai mult bunătatea inimii cu care îl ajuta pe cel mai mare vrăjmaş al său. Decât vitejia şi înţelepciunea pe care le dovedise izbăvind. În bătălie, oastea aliaţilor.

În acelaşi timp, Telemah se arăta neobosit în cele mai grele munci ale războiului: dormea puţin şi somnul îi era adeseori curmat ba de încunoştiinţările primite la toate ceasurile din zi şi din noapte, ba de trebuinţa de a se duce prin toată tabăra, lucru pe care nu-l făcea niciodată de două ori la rând la aceleaşi ceasuri, pentru a izbuti mai bine să-i ia pe nepregătite pe cei ce nu aveau spiritul îndeajuns de treaz. Adeseori se întorcea în cort năduşit şi plin de praf. Hrana îi era simplă; ducea acelaşi trai ca oştenii, spre a le da pildă de cumpătare şi de răbdare. Şi, cum oastea avea puţine bucate în această tabără, socoti că se cuvine să pună

capăt şuşotelilor oştenilor, pătimind el însuşi, de bună voie, aceleaşi neajunsuri ca ei. Trupul lui, departe de a slăbi din pricina unei vieţi atât de grele, se întărea şi se călea de la o zi la alta; începea să nu mai aibă acel farmec atât de dulce care este ca o floare a primei tinereţi; faţa lui prinse o culoare mai întunecată şi arăta mai puţin fragedă, mădularele mai puţin moi şi mai muşchiuloase.

Adaus la cartea a treisprezecea[45]

[...ca razele soarelui.] Pe scut era săpată faimoasa istorie a împresurării Tebei. Se vedea mai întâi nefericitul Laios, care, aflând din răspunsul oracolului lui Apolo că fiul său, născut chiar atunci, va fi ucigaşul tatălui său, dădu pe dată copilul unui păstor, pentru a-l lăsa pradă animalelor sălbatice şi păsărilor răpitoare. Apoi se zărea păstorul ducând copilul pe muntele Citheron[46], între Beoţia şi Focida. Copilul părea că ţipă şi simte jalnica lui ursită. Avea acel aer nevinovat, dulce şi gingaş ce face copilăria atât de drăgălaşă. Păstorul care-l ducea pe stâncile înfricoşătoare părea că o face cu părere de rău şi că e cuprins de milă: din ochi

---

[45] Vezi nota 39.

[46] În vechime, munte împădurit, situat la hotarul dintre Beoţia şi Atica, teatru a numeroase legende.

îi curgeau lacrimi; era şovăitor şi stingherit. Apoi îi străpunse copilului picioarele cu spada, trecu prin ele o nuia de răchită şi-l atârnă de un copac, neputându-se hotărî nici să-l scape, încălcând porunca stăpânului său, nici să-l lase în voia unei morţi neîndoioase. După care plecă, de teamă să nu-l vadă murind pe acest micuţ nevinovat pe care-l îndrăgise.

În vremea aceasta, din lipsă de hrană copilul...

Picioarele lui, de care atârna toată greutatea trupului, erau umflate şi vinete. Forbas, un păstor al lui Polib, regele Corintului, care păzea în acest pustiu marile turme ale regelui, auzi ţipetele copilaşului. Alergă într-acolo, îl dezlegă şi îl dădu altui păstor să-l ducă reginei Meropa, care nu avea copii. Ea fu înduioşată de frumuseţea lui, îi dădu numele de Oedip[47] din pricina picioarelor lui umflate, îl hrăni ca pe fiul ei, socotindu-l un copil trimis de zei. Toate aceste fapte felurite apăreau fiecare la locul ei.

În sfârşit, era înfăţişat Oedip ajuns băiat mare. Aflând că Polib nu este tatăl lui, porni din ţară în ţară pentru a-şi descoperi obârşia. Oracolul îi spuse că-şi va găsi tatăl în Focida. Se îndreptă într-acolo şi găsi poporul cuprins de o mare răzmeriţă. În timpul acestor tulburări, îl ucise pe Laios, tatăl său, fără să-l cunoască.

---

[47] Cuvânt format din cuvintele greceşti *oidein* – a fi umflat şi *pous* – picior.

Îndată după aceea, era înfăţişat din nou la Teba. Lămuri enigma sfinxului, ucise monstrul şi se căsători cu regina Iocasta, mama sa, pe care nu o cunoştea şi care îl credea pe Oedip fiul lui Polib. O ciumă cumplită, semn al mâniei zeilor, veni curând după această căsătorie hidoasă. Acolo, Vulcan a ţinut să înfăţişeze pruncii care-şi dădeau sufletul la sânul mamelor lor, un întreg popor sleit de puteri, purtând moartea şi suferinţa pe chipuri. Dar lucrul cel mai îngrozitor era să-l vezi pe Oedip, care, după ce căută vreme îndelungată să afle pricina mâniei zeilor, descoperi că el însuşi este pricina.

Pe chipul Iocastei se vedea ruşinea şi teama de a lămuri ceea ce nu voia să afle, iar pe cel al lui Oedip, durerea şi deznădejdea. Îşi scoase ochii şi apăru purtat de mână, ca un orb, de fiica sa, Antigona. Se vedea cum îi învinuieşte pe zei pentru nelegiuirile pe care l-au lăsat să le săvârşească. Apoi era văzut surghiunindu-se singur pentru a se pedepsi şi fiindcă nu mai putea trăi laolaltă cu alţi oameni.

La plecare, a lăsat regatul celor doi fii pe care i-a avut cu Iocasta, Eteocle şi Polinice, punându-le condiţia să domnească pe rând, fiecare câte un an. Dar dihonia dintre fraţi părea şi mai cumplită decât nenorocirile lui Oedip. Eteocle era înfăţişat pe tron, nevrând să se dea jos pentru a-l lăsa pe Polinice să urce, la rândul lui.

Acesta, după ce îl chemă în ajutor pe Adraste, regele Argosului, cu a cărui fiică, Argia, se căsători, se îndreptă spre Teba cu trupe nenumărate. Se vedeau pretutindeni lupte în jurul oraşului împresurat. Toţi eroii Greciei erau adunaţi în acest război, care nu părea mai puţin sângeros decât cel al Troiei.

Îl recunoşteai pe nefericitul soţ al Erifilei[48], vestitul prezicător Amfiaraus[49], care îşi prevăzuse nenorocirea şi nu ştiuse să se ferească de ea. Pentru a nu lua parte la împresurarea Tebei, se ascunsese, ştiind că nu poate nădăjdui să se mai întoarcă dacă porneşte la acest război. Erifila era singura căreia a îndrăznit să-i mărturisească taina, Erifila, soţia lui, mai scumpă decât viaţa, care, credea el, îl iubeşte cu duioşie. Ademenită de o salbă dată de Adraste[50], regele Argosului, ea îşi trăda soţul, pe Amfiaraus. Era înfăţişată arătând locul unde se ascunsese el. Adraste îl ducea, fără voia lui, la Teba. Curând, ajungând acolo, el apare înfundându-se în pământul ce se deschidea deodată ca să-l înghită.

Printre atâtea lupte în care Marte dădea frâu liber

---

[48] Fiica lui Talaus, regele Argosului.

[49] Prezicător vestit şi erou grec care a domnit în Argos. îi cere unuia din fiii săi, Alcmaeion, să-l răzbune, ucigând-o pe Erifila. După moarte, Amfiaraus a fost cinstit ca un zeu.

[50] Salba Harmoniei, primită de aceasta ca dar de nuntă de la Hefaistos. îmbibată cu o otravă ucigătoare, ea avea să aducă nenorocire urmaşilor Harmoniei şi să joace un rol hotărâtor în organizarea expediţiei împotriva Tebei.

furiei lui, vedeai eu groază lupta dintre cei doi fraţi, Eteocle şi Polinice. Pe chipurile lor apărea ceva dezgustător şi funest: nelegiuirea naşterii lor le era parcă scrisă pe frunte. Îţi dădeai cu uşurinţă seama că sunt sortiţi Furiilor din Infern şi răzbunării zeilor. Zeii îi jertfeau pentru a sluji drept pildă tuturor fraţilor din veacurile ce aveau să vină şi pentru a arăta ce face vrajba nelegiuită, atunci când desparte inimi ce trebuie să fie atât. De strâns legate. Se vedeau aceşti doi fraţi, cuprinşi, de furie, sfâşiindu-se între ei. Fiecare uita să-şi apere viaţa, pentru a o curma pe cea a fratelui său. Erau plini de sânge amândoi şi ciuruiţi de lovituri ucigătoare, amândoi. Pe moarte, dar furia lor nu se domolea; erau căzuţi la pământ, gata să-şi dea ultima suflare; dar se mai târau încă unul împotriva altuia, din plăcerea de a muri într-o ultimă sforţare de cruzime şi de răzbunare. Toate celelalte lupte păreau că s-au oprit în faţa acesteia. Cele două oşti erau înmărmurite şi cuprinse de groază la vederea acestor doi monştri. Marte însuşi îşi întorcea ochii cruzi, pentru a nu vedea o asemenea privelişte. În sfârşit, era înfăţişată flacăra rugului pe care fuseseră puse trupurile celor doi fraţi lipsiţi de simţăminte omeneşti; dar (ce lucru de necrezut!) flacăra se împărţea în două: nici chiar moartea nu putea pune capăt urii neîmpăcate dintre Eteocle şi Polinice; ei nu puteau arde împreună şi

cenuşa lor, încă simţitoare la relele pe care şi le făcuseră unul altuia, n-a putut niciodată să se amestece. Iată ce a săpat Vulcan, cu o artă divină, pe armele dăruite de Minerva lui Telemah.

[Scutul o înfăţişa pe Ceres în câmpiile Ennei...]

Cartea a patrusprezecea

Telemah, încredinţat după mai multe vise avute, că tatăl său, Ulise, nu se mai află pe pământ, îşi duce la îndeplinire planul, demult gândit, de a merge să-l caute în Infern. Fuge din tabără în timpul nopţii şi se duce la vestita peşteră din Acherontia. Plin de curaj, pătrunde înăuntru şi curând ajunge pe malul Stixului, unde Caron îl primeşte în barca sa. Se înfăţişează lui Pluton, care-i îngăduie să-şi caute tatăl în Infern. Străbate mai întâi Tartarul, unde vede chinurile la care sunt supuşi nerecunoscătorii, cei ce au jurat strâmb, nelegiuiţii, prefăcuţii şi, mai ales, regii cei răi. După aceea, pătrunde în Câmpiile Elizee unde priveşte cu înaintare fericirea de care se bucură oamenii drepţi şi, mai ales, regii cei buni, care, în timpul vieţii, i-au cârmuit pe oameni cu înţelepciune. Este recunoscut de Arcesius, străbunul său, care îl încredinţează că Ulise trăieşte şi că în curând va lua din nou cârma în Itaca, iar fiul său va avea să-i urmeze la domnie. Arcesius îi dă lui Telemah cele mai înţelepte poveţe privind arta de a domni. Îi atrage luarea-aminte că răsplata

regilor buni, ce s-au deosebit mai ales prin dreptate şi virtute, este mai mare decât a celor ce s-au deosebit prin vitejia lor. După această convorbire, Telemah părăseşte întunecata împărăţie a lui Pluton şi se întoarce degrabă în tabăra aliaţilor.

În ăstimp, Adraste, ale cărui trupe fuseseră simţitor slăbite în luptă, se retrase în spatele muntelui Aulon, aşteptând acolo ceva ajutoare şi încercând să-şi ia încă o dată pe nepregătite vrăjmaşul, ca un leu înfometat, care, fiind izgonit de la o stână, se întoarce în pădurile întunecoase şi se vâră din nou în peştera lui, unde-şi ascute colţii şi ghearele, în aşteptarea clipei potrivite când va avea să omoare toate turmele.

Telemah, care căutase să statornicească o disciplină desăvârşită în întreaga tabără, nu se mai gândea decât să-şi ducă la îndeplinire planul demult gândit şi pe care îl ţinea ascuns de toate căpeteniile oştirii. De multă vreme, noapte de noapte, era hărţuit de vise în care i se înfăţişa tatăl său, Ulise. Acest chip scump revenea mereu spre sfârşitul nopţii, mai înainte ca aurora să alunge de pe cer. Cu lumina ei născândă, stelele nestatornice şi somnul dulce care plutea peste pământ, urmat de visele ce zburau în jurul lui. Uneori i se părea că-l vede pe Ulise gol, într-o insulă fericită, pe malul unui fluviu, într-o pajişte împodobită cu flori şi

înconjurat de nimfe care-i azvârleau veşminte pentru a se acoperi; alteori i se părea că-l aude vorbind într-un palat scânteind de aur şi de fildeş, unde oameni purtând cununi de flori îl ascultau cu plăcere şi covârşiţi de admiraţie. Adeseori, Ulise îi apărea deodată la ospeţe, unde bucuria izbucnea în mijlocul desfătărilor şi unde se auzeau acordurile gingaşe ale unui glas însoţit de liră, mai dulci decât lira lui Apolo şi decât glasurile tuturor muzelor.

Când se trezea, Telemah se simţea trist din pricina acestor vise atât de plăcute.

— O, tatăl meu, o, scumpul meu tată, Ulise, striga el, visurile cele mai înfricoşătoare mi s-ar părea mai dulci! Aceste imagini de fericire îmi dau a înţelege că ai coborât în sălaşul sufletelor preafericite, cărora zeii, drept răsplată pentru virtutea lor, le dăruie linişţea veşnică: mi se pare că văd Câmpiile Elizee. O, cât este de crud să nu mai poţi nădăjdui! Dar, cum se poate! O, scumpul meu tată, n-am să te mai văd niciodată! Niciodată nu-l voi mai îmbrăţişa pe cel ce m-a iubit atât şi pe care îl caut cu atâta osârdie! Niciodată nu voi mai auzi vorbind acea gură, de pe buzele căreia picura înţelepciunea! Niciodată nu voi mai săruta acele mâini, acele scumpe mâini, acele mâini biruitoare, ce au doborât atâţia vrăjmaşi! Ele nu-i vor pedepsi pe smintiţii peţitori ai Penelopei şi Itaca nu se va mai

ridica niciodată din ruine! O, zei vrăjmaşi ai tatălui meu, îmi trimiteţi aceste vise funeste pentru a smulge orice nădejde din inima mea: e ca şi cum mi-aţi smulge viaţa. Nu, nu mai pot trăi în această nesiguranţă. Dar ce spun eu? Vai! Sunt prea sigur că tatăl meu nu mai este. Mă voi duce să-i caut umbra până în Infern: Teseu a coborât, Teseu nelegiuitul care voia să-i jignească pe zeii Infernului[51], pe când eu mă duc călăuzit de pioşenie. Hercule a coborât: eu nu sunt Hercule, dar e frumos să te încumeţi să-i urmezi pilda. Prin povestirea nenorocirilor sale, Orfeu a mişcat inima zeului despre care se spune că e neînduplecat: a izbutit să capete de la el învoirea ca Euridice să se întoarcă printre cei vii. Eu sunt mai vrednic de milă decât Orfeu; căci pierderea suferită de mine este mai mare: cine ar putea să pună alături o fată tânără, la fel cu alte o sută, cu înţeleptul Ulise, admirat de întreaga Grecie? Hai! Să murim dacă trebuie. De ce ne-am teme de moarte, când în viaţă suferim atât de mult? O, Pluton, o, Proserpina[52], voi vedea curând dacă sunteţi pe atât de neîndurători pe cât se spune. O, tată, după ce am colindat în zadar prin

---

[51] Teseu coborâse în Infern pentru a o răpi pe Proserpina, soţia lui Pluton. Întrucât n-a izbutit să-şi recapete domnia la întoarcere, se retrage în Eubeea, unde e ucis de regele Lycomede din Scyros.

[52] La romani fiica zeiţei Ceres şi soţia zeului Hades. În mitologia greacă a fost identificată cu Persefona, fiica lui Demeter şi soţia lui Pluton.

atâtea ţări şi pe atâtea mări ca să te găsesc, am să văd, în sfârşit, dacă te afli cumva în întunecatul sălaş al morţii. Dacă zeii nu-mi îngăduie să te am pe pământ şi la lumina soarelui, poate o să-mi îngăduie să văd cel puţin umbra ta în regatul nopţii.

În timp ce rostea aceste cuvinte, Telemah uda perna cu lacrimi: se scula pe dată, nădăjduind că dacă se va face lumină, va izbuti să-şi aline durerea sfâşietoare pricinuită de aceste vise; dar durerea era ca o săgeată ce-i străpungea inima şi pe care o purta pretutindeni cu el. Covârşit de această suferinţă, se hotărî să coboare în Infern printr-un loc vestit, aflat nu departe de tabără. Acestui loc i se spunea Acherontia, pentru că aici se afla o peşteră înspăimântătoare pe unde se cobora pe malurile Acheronului[53], pe care până şi zeii se temeau să jure. Oraşul era aşezat pe o stâncă, aşa cum e un cuib în vârful unui copac: la picioarele acestei stânci se afla peştera de care muritorii sfioşi nu cutezau să se apropie; ciobanii aveau grijă ca turmele lor s-o ocolească. Aburul de pucioasă al bălţii Stixului, care ieşea într-una prin această deschizătură, otrăvea aerul. De jur-împrejur, nu creştea nici iarbă, nici flori; acolo nu se simţeau niciodată nici adierea blândului zefir,

---

[53] Unul din fluviile Infernului, peste care Caron trecea, de cealaltă parte, sufletele morţilor.

nici farmecul născând al primăverii, nici bogatele daruri ale toamnei; pământul sterp zăcea în părăsire; nu se vedeau decât câţiva copăcei golaşi şi câţiva chiparoşi funeşti. În jur, până hăt departe, Ceres nu le dăruia plugarilor recoltele ei de aur; zadarnic părea Bachus că făgăduieşte dulcile lui fructe; ciorchinii de struguri se uscau în loc să se coacă. Tristele naiade nu lăsau să curgă nicio undă limpede: valurile lor erau întotdeauna amare şi tulburi. Păsările nu cântau niciodată pe acest pământ plin de mărăcini şi de spini şi nu găseau nicio pădurice pentru a se adăposti; plecau să-şi cânte dragostea sub un cer mai blând. Nu se auzea decât croncănitul corbilor şi vaietul dătător de spaime al bufniţelor; până şi iarba era amară şi turmele ce o păşteau nu simţeau dulcea bucurie care le îndeamnă să zburde. Taurul fugea de juncă, iar păstorul, abătut, uita de cimpoiul şi de fluierul său.

Din această peşteră ieşea, din vreme în vreme, un fum negru şi des, aducând un fel de noapte în toiul zilei. Atunci oamenii din vecinătate sporeau numărul jertfelor pentru a-i îmblânzi pe zeii Infernului; dar, adeseori, bărbaţi în floarea vârstei, şi chiar în cea mai fragedă tinereţe, erau singurele jertfe pe care aceste zeităţi crude le primeau, răspândind o molimă funestă.

Acolo se hotărî Telemah să caute drumul spre lăcaşul întunecat al lui Pluton. Minerva, care veghea fără

încetare asupră-i şi îl ocrotea cu scutul ei, l-a făcut pe Pluton să-i fie binevoitor. Iupiter însuşi, la rugămintea Minervei, dădu poruncă lui Mercur, ce coboară în fiecare zi în Infern pentru a-i aduce lui Caron un anumit număr de morţi, să spună regelui umbrelor să-i îngăduie fiului lui Ulise să pătrundă în împărăţia lui.

Telemah se furişă din tabără în timpul nopţii, mergând la lumina lunii şi invocând puternica zeitate care se arată pe cer sub chipul strălucitorului astru al nopţii, şi pe pământ sub cel al neprihănitei Diana şi care în Infern este temuta Hecate[54]. Această divinitate îi ascultă cu bunăvoinţă rugile pentru că inima lui era curată şi pentru că era călăuzit de dragostea pioasă pe care un fiu o datorează tatălui său.

De îndată ce ajunse în apropiere de gura peşterii, auzi mugetul împărăţiei subpământene. Pământul se cutremura sub picioarele lui; cerul se înarma cu fulgere şi scântei, ce păreau că se prăvălesc asupra pământului. Tânărul fiu al lui Ulise îşi simţi inima zguduită şi tot trupul îi era scăldat într-o sudoare de gheaţă; dar curajul nu-i slăbi: ridică ochii şi mâinile spre cer.

— Măriţi zei, strigă el, primesc aceste preziceri pe care le cred fericite; duceţi-vă lucrarea la bun sfârşit!

---

[54] Zeiţă a Infernului, fiică a lui Perses şi a Asteriei ; personifica luna pe un cer furtunos şi era considerată protectoarea tuturor manifestărilor legate de magie.

Spuse şi, înteţindu-şi paşii, se înfăţişă cu îndrăzneală.

De îndată, fumul gros care făcea ca intrarea în peşteră să fie funestă pentru toate animalele ce se apropiau se risipi; pentru scurtă vreme mirosul otrăvit încetă. Telemah intră singur; căci ce alt muritor s-ar fi încumetat să-l urmeze? Cei doi cretani care-l însoţiseră până la o oarecare depărtare de peşteră, şi cărora le împărtăşise planul său, rămaseră tremurând şi pe jumătate morţi la o bună bucată de drum de locul acela, într-un templu, unde se rugau fără a mai nădăjdui să-l revadă vreodată pe Telemah.

În timpul acesta, fiul lui Ulise, cu spada în mână, se cufundă în înfricoşătoarele tenebre. Curând zări o licărire slabă şi întunecată, aşa cum se vede pe pământ în timpul nopţii: luă seama la umbrele uşoare ce zburau în juru-i şi le îndepărtă cu spada. Apoi dădu de malurile triste ale fluviului mocirlos[55], cu apele lui noroioase şi adormite, care nu făceau decât să se învârtă pe loc. Pe acest mal descoperi o sumedenie de morţi lipsiţi de mormânt, care în zadar se înfăţişau neîndurătorului Caron. Acest zeu, a cărui bătrâneţe veşnică este întotdeauna tristă şi posomorâtă, dar plină de vigoare, îi ameninţă împingându-i înapoi şi primindu-l în barca sa, în primul rând, pe tânărul grec.

---

[55] Stixul

Când intră, Telemah auzi gemetele unei umbre ce nu-şi găsea alinarea.

— Care îţi este nefericirea? întrebă el. Cine ai fost pe pământ?

— Am fost, îi răspunse umbra, Nabofarsan, regele măreţului Babilon. Toate popoarele Orientului tremurau numai la auzul numelui meu. Babilonienii mă adorau într-un templu de marmoră unde eram înfăţişat printr-o statuie de aur, la picioarele căreia ardeau zi şi noapte cele mai de preţ miresme ale Etiopiei. Nimeni n-a îndrăznit vreodată să mă înfrunte, fără a fi pedepsit pe dată. În fiecare zi se născoceau noi plăceri pentru a-mi face viaţa cât mai dulce. Eram încă tânăr şi voinic. Vai! de cât huzur mă mai puteam bucura pe tronul meu! Dar o femeie, pe care o iubeam şi care nu mă iubea, m-a făcut să simt că nu sunt zeu: m-a otrăvit; acum nu mai sunt nimic. Ieri cenuşa mi-a fost aşezată, cu pompă, într-o urnă de aur; oamenii au plâns, şi-au smuls părul din cap; s-au prefăcut că vor să se arunce în flăcările rugului meu, ca să moară odată cu mine; şi acum se mai duc la măreţul mormânt unde a fost pusă cenuşa mea şi se jeluiesc; dar nimănui nu-i pare rău după mine; amintirea mea stârneşte dezgust chiar şi familiei mele; şi aici, jos, îndur de pe acum cazne cumplite.

Telemah, mişcat de această privelişte, îi spuse:

— Ai fost fericit cu adevărat în timpul domniei tale? Ai simţit acea tihnă dulce fără de care inima rămâne întotdeauna strânsă şi veştedă în mijlocul desfătărilor?

— Nu, răspunse babilonianul, nici măcar nu ştiu ce vrei să spui. Înţelepţii laudă această tihnă, ca fiind singurul bun: eu însă n-am simţit-o niciodată, inima mea era fără încetare frământată de noi dorinţe, de teamă şi de nădejde. Căutam să mă ameţesc singur prin zbuciumul patimilor; aveam grijă să-mi întreţin această beţie ca să nu se sfârşească: dacă aş fi avut un răgaz, oricât de scurt, în care să judec în linişte, aş fi fost amarnic de nenorocit. Aceasta e tihna de care am avut parte: oricare alta mi se pare o născocire şi un vis; acestea sunt bunurile după care îmi pare rău.

Grăind astfel, babilonianul plângea ca un om fără vlagă care a fost moleşit de huzur şi care nu este obişnuit să rabde multă vreme o nenorocire. Avea în jurul lui câţiva sclavi, daţi morţii în cinstea funeraliilor lui: Mercur îi adusese lui Caron odată cu regele lor şi le dăduse putere deplină asupra acestui rege, pe care-l slujiseră pe pământ. Umbrele acestor sclavi nu se mai temeau de umbra lui Nabofarsan: o ţineau înlănţuită şi o supuneau la cele mai crude înjosiri. Unul dintre ei îi spunea:

— Nu eram şi noi oameni, ca şi tine? Cum de-ai fost atât de nesăbuit încă să te crezi un zeu? Şi nu se cădea

oare să-ţi aminteşti că eşti din aceeaşi seminţie cu ceilalţi oameni?

Un altul, ca să-l umilească, spunea:

— Aveai dreptate să nu vrei să fii socotit un om; căci erai un monstru lipsit de omenie.

Un altul îi spunea:

— Ei bine! unde sunt acum cei care te-au linguşit? Nu mai ai nimic de dat, nefericitule; nu mai poţi face niciun rău; iată-te sclavul sclavilor tăi: zeii au zăbovit până să facă dreptate: dar până la urmă au făcut-o.

Auzind aceste vorbe aspre, Nabofarsan se arunca cu faţa la pământ şi, înnebunit de furie şi deznădejde, îşi smulgea părut din cap. Dar Caron îi îndemna pe sclavi:

— Trage-ţi-l de lanţ: ridicaţi-l, chiar dacă nu vrea: n-o să aibă nici măcar mângâierea de a-şi ascunde ruşinea; toate umbrele Stixului trebuie să fie martore, spre a-i îndreptăţi pe zei, care au îngăduit vreme atât de îndelungată acestui nelegiuit să domnească pe pământ. Şi asta nu e, o, babilonianule, decât începutul suferinţelor tale; pregăteşte-te să fii judecat de neînduplecatul Minos, judecătorul Infernului.

În timp ce înfricoşătorul Caron vorbea astfel, barca ajunse la ţărmul împărăţiei lui Pluton: toate umbrele alergară să-l vadă pe acest om viu, venind în barcă în mijlocul morţilor. Dar, în clipa în care Telemah puse piciorul pe pământ, se împrăştiară, asemenea umbrelor

nopţii pe care cea mai palidă lumină a zilei le risipeşte. Caron, lăsându-l pe tânărul grec să vadă o frunte mai puţin brăzdată şi nişte ochi mai puţin fioroşi decât de obicei, îi spuse:

— Muritor îndrăgit de zei, fiindcă ţi-a fost dat să intri în această împărăţie a nopţii, unde ceilalţi vieţuitori nu pot ajunge, grăbeşte-te să te duci acolo unde te cheamă ursita: du-te pe acest drum întunecat la palatul lui Pluton, pe care îl vei găsi pe tronul său; el îţi va îngădui să intri în locuri a căror taină nu am voie să ţi-o dezvălui.

Telemah se grăbi să înainteze cu paşi mari: vedea pretutindeni zburând umbre, mai numeroase decât firele de nisip ce acoperă ţărmurile mării; şi, în mijlocul frământării acestei mulţimi nesfârşite, se simţi cuprins de o groază divină, dându-şi seama de tăcerea adâncă din aceste locuri necuprinse. Părul i se ridică măciucă în cap când păşi în lăcaşul întunecat al neîndurătorului Pluton; îşi simţea genunchii tremurând; glasul îi pieri şi numai cu mare greu izbuti a rosti către zeu aceste cuvinte:

— Ai în faţa ta, o, tu, înfricoşătoare divinitate. Pe fiul nefericitului Ulise: vin să te întreb dacă tatăl meu a coborât în împărăţia ta, sau dacă mai rătăceşte pe pământ.

Pluton şedea pe un tron de abanos; era palid şi aspru

la faţă; ochii, adânciţi în orbite, aruncau scântei; chipul îi era brăzdat şi ameninţător: vederea unui om viu îi stârnea silă, aşa cum lumina răneşte ochii animalelor ce nu-s obişnuite să iasă din vizuinile lor decât în timpul nopţii. Alături de el stătea Proserpina, singura care-i atrăgea privirile şi părea că-i mai îmblânzeşte inima; se bucura de o frumuseţe mereu nouă; dar părea că la farmecele ei divine se adaugă ceva din asprimea şi cruzimea soţului ei.

La picioarele tronului se afla Moartea, palidă şi mistuitoare, cu coasa ei tăioasă, pe care o ascuţea fără încetare. În juru-i zburau negrele Griji, crudele Neîncrederi, Răzbunările, toate şiroind de sânge şi pline de răni, Urile nedrepte, Zgârcenia, care se roade singură, Deznădejdea, care se sfâşie cu propriile-i mâini, Ambiţia deşănţată, care dărâmă totul, Trădarea, care vrea să se adape cu sânge şi nu se poate bucura de suferinţele pe care le-a pricinuit, Pizma, care revarsă în juru-i veninul său otrăvitor şi turbează că nu mai poate săvârşi răul, Nelegiuirea, care-şi sapă singură o prăpastie fără fund, unde se azvârle fără nădejde, spectrele hâde, nălucile, care iau chipul morţilor pentru a-i înspăimânta pe cei vii, visurile înfricoşătoare, insomniile, la fel de crude ca visele triste. Toate aceste imagini funeste îl înconjurau pe trufaşul Pluton şi îi umpleau palatul. Zeul îi răspunse lui Telemah cu glas

scăzut, care făcu să geamă străfundul Erebului[56]:

— Tinere muritor, destinul tău a vrut să pătrunzi în acest lăcaş sacru al umbrelor; urmează-ţi înalta ursită: n-am să-ţi spun unde-ţi este tatăl; e de ajuns că eşti liber să-l cauţi. Cum pe pământ a fost rege, n-ai decât să străbaţi, pe de o parte, locul din negrul Tartar unde îşi primesc pedepsele regii cei răi; pe de altă parte, Câmpiile Elizee, unde sunt răsplătiţi regii cei buni. Dar de aici nu poţi să mergi în Câmpiile Elizee, decât după ce ai trecut prin Tartar: grăbeşte-te să ajungi acolo şi să părăseşti împărăţia mea.

În clipa aceea, lui Telemah i se părea că zboară prin întinderile goale şi necuprinse, până într-atât era de nerăbdător să afle dacă-l va vedea pe tatăl său şi să se îndepărteze din faţa cruntului tiran care stârneşte groaza celor vii şi a celor morţi. Curând zări, destul de aproape de el, întunecatul Tartar: ieşea de acolo un fum negru şi gros, al cărui miros otrăvitor ar fi adus moartea, dacă s-ar fi răspândit prin sălaşul celor vii. Acest fum ascundea un fluviu de foc[57] şi vârtejuri de flăcări al căror zgomot, asemănător cu vuietul celor mai năvalnice torente când se prăvălesc de pe stâncile înalte în străfundul prăpăstiilor, făcea să nu se poată auzi

---

[56] Divinitate din Infern, fiul lui Chaos. Desemna uneori lumea subpământeană.

[57] Phlegaton, unul din fluviile Infernului, afluent al Acheronului.

desluşit niciun sunet în aceste triste locuri.

Telemah, îmbărbătat în taină de Minerva, intră fără teamă în această prăpastie. Mai întâi zări un mare număr de oameni care, în timpul vieţii, făcuseră parte din stările cele mai de jos şi care erau pedepsiţi deoarece căutaseră să dobândească bogăţii prin înşelătorie, trădări şi cruzimi.

Îi atraseră luarea-aminte mulţi nelegiuiţi făţarnici, care, prefăcându-se că iubesc religia, s-au slujit de ea ca de un motiv bun pentru a-şi potoli ambiţia şi a-şi bate joc de cei creduli: aceşti oameni, vrând să tragă foloase prin înşelăciune de pe urma virtuţii înseşi, deşi ea este cel mai mare dar al zeilor, erau pedepsiţi ca cei mai ticăloşi dintre toţi. Copiii care şi-au ucis taţii şi mamele, soţiile care şi-au înmuiat mâinile în sângele soţilor, trădătorii care şi-au vândut patria după ce şi-au încălcat toate jurămintele erau supuşi la cazne mai puţin crude decât aceşti făţarnici. Aşa au vrut cei trei judecători ai Infernului, şi iată din ce pricină: pentru că făţarnicii nu se mulţumesc să fie răi, precum ceilalţi nelegiuiţi ei mai vor să treacă şi drept buni şi, datorită virtuţii lor prefăcute, îi fac pe oameni să nu mai îndrăznească să se încreadă în virtutea cea adevărată. Zeii, de care şi-au bătut joc şi pe care i-au făcut vrednici de dispreţul oamenilor, erau bucuroşi să-şi folosească toată puterea ca să se răzbune pentru jignirile ce le-au

fost aduse.

Alături de aceştia se vedeau alţii, pe care mulţimea nu-i socoate vinovaţi şi pe care răzbunarea divină îi urmăreşte fără îndurare: nerecunoscătorii, mincinoşii, linguşitorii care au preamărit viciul; criticii răutăcioşi care au încercat să ponegrească cea mai curată virtute, în sfârşit, cei ce au judecat cu cutezanţă lucrurile fără să le cunoască temeinic şi, prin aceasta, au dăunat bunului nume al celor nevinovaţi. Dar, dintre toate nerecunoştinţele, cea mai greu pedepsită, socotită fiind cea mai mârşavă, era cea faţă de zei.

— Ce! spunea Minos, eşti socotit un monstru când nu vădeşti recunoştinţă faţă de tatăl tău sau faţă de un prieten de la care ai primit vreun ajutor şi îţi faci o glorie din a fi nerecunoscător faţă de zeii de la care ai primit viaţa şi toate bunurile cuprinse în ea! Nu le datorăm oare naşterea noastră mai mult decât tatălui şi mamei care ne-au născut? Dacă aceste fărădelegi rămân nepedepsite şi-s iertate pe pământ, în Infern sunt pricina unei răzbunări necruţătoare de care nimic nu scapă.

Telemah, văzându-i pe cei trei judecători stând în jilţurile lor şi osândind un om, se încumetă să întrebe ce fărădelege săvârşise el. Pe loc, osânditul, luând cuvântul, strigă:

— N-am făcut nicicând vreun rău; cea mai mare

plăcere a mea a fost să fac binele. Am fost mărinimos, îndurător, drept, milos; ce învinuire mi se aduce?

Atunci Minos îi spuse:

— Nu ţi se aduce nicio învinuire în privinţa purtării faţă de oameni. Dar nu le datorai oare mai puţin oamenilor decât zeilor? Ce este acest simţ al dreptăţii cu care te lauzi? Ţi-ai împlinit toate îndatoririle faţă de oameni, care nu sunt nimic; ai fost virtuos; dar toată virtutea ţi-o puneai pe seama ta şi nu a zeilor, care ţi-au dat-o; căci voiai să te bucuri de rodul propriei tale virtuţi şi să te închizi în tine însuţi: ai fost propria ta divinitate. Dar zeii, care au făcut totul, şi nu l-au făcut decât pentru ei înşişi, nu pot renunţa la drepturile lor; tu i-ai uitat, te vor uita şi ei; te vor lăsa în seama ta, fiindcă ai vrut să fii al tău, şi nu al lor. Caută, aşadar, acum, dacă poţi, să-ţi găseşti mângâierea în propria-ţi inimă. Iată-te despărţit pentru totdeauna de oameni, cărora ai vrut să le fii pe plac; iată-te singur cu tine însuţi, care ţi-ai fost idol: află că nu există virtute adevărată fără respect şi dragoste faţă de zei, cărora li se datoreşte totul. Virtutea ta mincinoasă, ce i-a uimit vreme îndelungată pe oamenii uşor de amăgit, va fi făcută de ocară. Oamenii, judecând viciile şi virtuţile numai prin ceea ce îi izbeşte sau le e de folos, sunt orbi şi în faţa binelui, şi în faţa răului: aici, o lumină divină răstoarnă toate judecăţile lor uşuratice; adeseori

osândeşte ceea ce ei admiră şi îndreptăţeşte ceea ce ei osândesc.

La auzul acestor cuvinte, filosoful, ca lovit de trăsnet, nu se mai putea suferi el însuşi. Bunăvoinţa cu care-şi privea odinioară cumpătarea, curajul şi înclinaţiile mărinimoase se preschimbă în deznădejde. Vederea propriei lui inimi, vrăjmaşă zeilor, devine un chin pentru el: se vede, şi nu poate înceta să se vadă; vede deşertăciunea judecăţii oamenilor, cărora a voit să le fie pe plac prin toate faptele lui. Se petrece o răsturnare deplină a tot ce se află în sinea lui, ca şi cum i s-ar fi răsturnat toate măruntaiele: nu se mai socoate acelaşi om; în inima lui nu mai găseşte niciun sprijin: conştiinţa lui, a cărei mărturie îi fusese atât de plăcută, se ridică împotrivă-i şi-l dojeneşte amarnic, pentru că toate virtuţile lui au fost o rătăcire şi o amăgire, întrucât n-au avut drept principiu şi drept ţintă cultul divinităţii; e tulburat, descumpănit, covârşit de ruşine, remuşcări şi deznădejde. Furiile nu-l mai chinuie, căci se mulţumesc să-l lase în seama lui însuşi, iar propria lui inimă îi răzbună îndeajuns pe zeii dispreţuiţi. Caută locurile cele mai întunecoase pentru a se ascunde de ceilalţi morţi, neputând să se ascundă de el însuşi; caută întunericul şi nu-l poate găsi: o lumină supărătoare îl urmăreşte pretutindeni; pretutindeni razele scrutătoare ale adevărului răzbună adevărul, pe

care n-a avut grijă să-l urmeze. Tot ceea ce a îndrăgit îi face silă, ca fiind izvorul suferinţelor lui, care nu se pot sfârşi niciodată. Îşi spune în sinea lui: „O, nesăbuitul de mine; nu i-am cunoscut aşadar nici pe zei, nici pe oameni, nici pe mine însumi! Nu, n-am cunoscut nimic, pentru că nu am iubit niciodată singurul şi adevăratul bun; fiecare pas al meu a însemnat o rătăcire; înţelepciunea mea nu era. Decât nebunie: virtutea mea nu era decât o trufie nelegiuită şi oarbă; mi-am făcut un idol din mine însumi."

În sfârşit, Telemah îi zări pe regii care erau osândiţi pentru că îşi folosiseră în chip nevrednic puterea. Dintr-o parte, o Furie răzbunătoare le arăta o oglindă, care le înfăţişa întreaga hidoşenie a viciilor lor; acolo, vedeau, şi nu se puteau împiedica să nu vadă, deşertăciunea lor grosolană şi însetată de laudele cele mai nesăbuite, asprimea lor faţă de oamenii a căror fericire s-ar fi cuvenit s-o făurească, nepăsarea lor pentru virtute, teama lor de a auzi adevărul, înclinaţia lor pentru oamenii laşi şi linguşitori, lipsa lor de sârguinţă, uşurătatea, trândăvia, neîncrederea nelalocul ei, fastul şi prea marea lor dărnicie întemeiate pe sărăcirea poporului, ambiţia de a-şi cumpăra un pic de glorie cu preţul sângelui supuşilor lor. În sfârşit, cruzimea lor. Care căuta în fiecare zi noi desfătări în lacrimile şi deznădejdea atâtor nefericiţi. Se vedeau

într-una în această oglindă; se găseau mai înspăimântători şi mai hidoşi decât Himera biruită de Belerofon[58] decât hidra din Lerna doborâtă de Hercule, decât Cerberul însuşi, cu tot sângele negru şi veninos – în stare să otrăvească întreaga seminţie a muritorilor ce trăiesc pe pământ – pe care acesta îl varsă prin cele trei guri larg căscate.

În acelaşi timp, din altă parte, o altă Furie le repeta, ocărându-i, toate laudele ce le-au fost aduse de linguşitori pe când erau în viaţă şi le ţinea în faţă o altă oglindă, unde se vedeau aşa cum îi zugrăvise linguşeala: deosebirea dintre aceste două imagini, atât de diferite una de cealaltă, era un chin pentru deşertăciunea lor. Se băga de seamă că cei mai răi dintre aceşti regi erau cei cărora în timpul vieţii li se aduseseră cele mai grozave laude, pentru că cei răi sunt mai temuţi decât cei buni şi pentru că ei cer fără înşine măguliri laşe din partea poeţilor şi a oratorilor vremii lor.

Se auzeau cum gem, în această beznă adâncă, unde nu puteau vedea decât înjosirile şi batjocurile pe care le aveau de îndurat: nu aveau nimic în juru-le care să nu-i alunge, să nu le fie împotrivă, să nu-i facă de ocară. În

---

[58] Erou mitologic, fiul lui Glaucos. După ce ucide Himera din porunca lui Iobates, regele Liciei, Belerofon se căsătoreşte cu fiica acestuia şi îi urmează la tron.

timp ce pe pământ îşi băteau joc de viaţa oamenilor şi erau încredinţaţi că totul este făcut pentru a-i sluji pe ei, în Tartar erau lăsaţi la bunul plac al unor sclavi, care-i făceau să simtă, la rândul lor, o crudă robie: slujeau, copleşiţi de durere, şi nu le rămânea nicio nădejde de a-şi putea îndulci vreodată captivitatea. Biciuiţi de aceşti sclavi, deveniţi tiranii lor neîndurători, erau ca o nicovală sub loviturile de ciocan ale ciclopilor, atunci când sunt zoriţi de Vulcan să lucreze în cuptoarele încinse ale muntelui Etna.

Acolo, Telemah zări chipuri străvezii, hâde şi descumpănite. O tristeţe fără margini îi rodea pe aceşti nelegiuiţi; le era silă de ei înşişi şi nu mai puteau scăpa de această silă, aşa cum nu puteau scăpa de propria lor fire. N-aveau nevoie de altă pedeapsă pentru greşelile lor, decât înseşi aceste greşeli; le vedeau neîncetat în toată grozăvia lor, li se înfăţişau ca nişte năluci înfricoşătoare; se ţineau după ei. Ca să scape de ele, căutau o moarte mai puternică decât cea care-i despărţise de propriul lor trup. În deznădejdea lor, chemau în ajutor o moarte care să le poată înăbuşi orice simţământ şi să-i facă să nu-şi mai dea seama de nimic; cereau prăpăstiilor să-i înghită pentru a scăpa de razele răzbunătoare ale adevărului, care-i prigonea; dar erau sortiţi unei răzbunări ce curgea asupra lor picătură cu picătură şi nu avea să sece niciodată. Adevărul, pe care

s-au temut să-l vadă, era chinul lor; îl vedeau şi nu aveau ochi decât pentru a-l vedea înălţându-se împotriva lor. Vederea lui îi sfredelea, îi sfâşia, îi smulgea din ei înşişi; era ca un trăsnet: fără să distrugă nimic în afară, el pătrundea până în străfundul măruntaielor. Asemenea unui metal într-un cuptor încins, sufletul era parcă topit de acest foc răzbunător; el nu lăsa nicio urmă şi nu mistuia nimic; nimicea până şi principiile dintâi ale vieţii, ca să nu poţi muri. Erai smuls din tine însuţi; nu-ţi mai puteai găsi nici sprijin şi nici odihnă pentru o clipă: nu trăiai decât prin furia care te cuprindea împotriva ta însăţi şi prin renunţarea la oricare nădejde, care te face să-ţi pierzi mintea.

Printre aceste lucruri care, lui Telemah, îi ridicau părut măciucă în cap, văzu mai mulţi dintre foştii regi ai Lidiei, pedepsiţi pentru că puseseră desfătările unei vieţi de uşurătate mai presus de munca ce se cuvine să fie nedespărţită de domnie pentru a face mai uşoară viaţa oamenilor.

Aceşti regi se mustrau unii pe alţii pentru orbirea lor. Unul îi spunea altuia, care îi fusese fiu...

— Nu te-am povăţuit adeseori, la vremea bătrâneţii mele şi înainte de a muri, să îndrepţi relele pe care le-am săvârşit prin nepăsarea mea?

Fiul răspundea:

— O, nefericitul meu tată, tu eşti cel care m-ai

pierdut. Pilda ta m-a deprins cu fastul, cu orgoliul, cu voluptatea, cu asprimea faţă de oameni. Văzându-te domnind cu atâta uşurătate, cu atâţia linguşitori laşi în juru-ţi, m-am deprins să îndrăgesc linguşeala şi plăcerile. Am crezut că ceilalţi oameni erau faţă de regi ceea ce sunt caii şi celelalte vite de povară faţă de oameni, adică nişte animale pe care nu le bagi în seamă decât atunci când îţi sunt de folos şi îţi fac viaţa plăcută. Aşa am crezut; tu eşti cel ce m-ai făcut să cred astfel; şi-acum îndur atâtea suferinţe fiindcă m-am luat după tine.

La aceste dojeni ei adăugau cele mai cumplite blesteme şi păreau gata să se sfâşie între ei, atât erau de furioşi.

În jurul acestor regi mai zburau, ca nişte bufniţe noaptea, crudele Bănuieli, deşartele Nelinişti, Neîncrederile, care răzbună popoarele pentru asprimea regilor lor, Foamea nesătulă de bogăţii, Gloria amăgitoare, întotdeauna tiranică, şi Uşurătatea lipsită de vlagă ce face de două ori mai grele toate relele de care suferi, fără să poată da niciodată plăceri temeinice.

Vedeai mai mulţi regi pedepsiţi cu asprime, nu pentru răul pe care l-au făcut, ci pentru binele pe care ar fi trebuit să-l facă. Toate fărădelegile oamenilor ce se trag din nepăsarea cu care sunt păzite legile erau puse pe seama regilor, care nu trebuiau să domnească decât

pentru ca, prin mijlocirea cârmuirii lor, să domnească legile. Li se făcea de asemenea o vină din toate neorânduielile datorate fastului, luxului şi tuturor celorlalte nesăbuinţe care îi împing pe oameni într-o stare de silnicie şi îi ispitesc să nesocotească legile pentru a dobândi bunuri. Erau trataţi cu asprime mai ales regii care, în loc să fie păstori buni şi treji ai popoarelor, nu se gândiseră decât să pustiască turma, de parcă ar fi fost nişte lupi lacomi.

Dar ceea ce l-a mâhnit şi mai mult pe Telemah a fost să vadă în această prăpastie de beznă şi de suferinţă un mare număr de regi ce fuseseră socotiţi pe pământ drept regi destul de buni. Ei au fost osândiţi la caznele Tartarului fiindcă s-au lăsat călăuziţi de oameni răi şi prefăcuţi. Erau pedepsiţi pentru relele pe care, prin puterea lor, le-au îngăduit. Mai mult, cea mai mare parte dintre aceşti regi n-au fost nici buni, nici răi, până într-atât de mare le era slăbiciunea; nu le-a fost niciodată teamă că nu ştiu care este adevărul; nu au pus niciodată preţ pe virtute şi nu şi-au făcut o plăcere din a stăpâni binele.

Când a ieşit din aceste locuri, Telemah s-a simţit uşurat, de parcă i s-ar fi luat o stâncă de pe piept; simţind această uşurare, şi-a dat seama cât de nefericiţi sunt cei închişi acolo fără nădejdea de a mai ieşi vreodată. Era îngrozit văzând că regii erau chinuiţi cu

mai multă străşnicie decât ceilalţi vinovaţi:

„Ce! spunea el, atâtea îndatoriri, atâtea primejdii, atâtea capcane întinse, atâtea greutăţi în calea cunoaşterii adevărului, pentru a te apăra împotriva celorlalţi şi împotriva ta însuţi, în sfârşit, atâtea cazne îngrozitoare în Infern, după ce ai fost atât de frământat, atât de pizmuit, atât de zbuciumat într-o viaţă scurtă! O, nesăbuit e cel ce tinde să domnească! Ferice de cel ce se mulţumeşte cu o stare tihnită de om de rând, în care îi este mai puţin greu să fie virtuos!”

Adâncit în aceste cugetări, era tulburat în sinea lui; se cutremură şi căzu într-o mâhnire ce-l făcu să simtă ceva din deznădejdea năpăstuiţilor pe care-i văzuse. Dar, pe măsură ce se îndepărta de acel trist lăcaş al întunericului, groazei şi deznădejdii, încetul cu încetul, curajul începu să-i renască: răsuflă şi întrezări de departe blânda şi curata lumină ce domnea în sălaşul eroilor.

Acolo locuiau toţi regii buni care îi cârmuiseră până atunci cu înţelepciune pe oameni. Erau despărţiţi de restul celor drepţi: aşa cum domnitorii răi îndurau, în Tartar, cazne cu mult mai aspre decât ceilalţi vinovaţi, care fuseseră oameni de rând, tot aşa în Câmpiile Elizee regii buni se bucurau de o fericire cu mult mai mare decât ceilalţi oameni, care, atunci când fuseseră pe

pământ, îndrăgiseră virtutea.

Telemah se îndrepta spre aceşti regi, aflaţi în crânguri înmiresmate, pe o iarbă ce nu se ofilea niciodată, presărată cu flori. Mii de pârâiaşe cu apă limpede scăldau aceste locuri frumoase, aducând o răcoare plăcută; nenumărate păsări făceau să răsune aceste crânguri de cântecul lor dulce. Se vedeau florile primăverii ivindu-se oriunde călcai, laolaltă cu cele mai bogate roade ale toamnei, care atârnau pe ramurile copacilor. Acolo nu se simţea niciodată arşiţa furioasei Canicule[59]; acolo, niciodată necruţătorul crivăţ nu îndrăznea să sufle şi nici să facă simţită asprimea iernii. Nici Războiul însetat de sânge, nici cruda Pizmă, care muşcă cu un colţ veninos şi poartă în sân şi în jurul braţelor vipere încolăcite, nici Invidiile, nici Neîncrederile, nici Teama, nici deşartele Dorinţe nu se apropiau vreodată de acest fericit lăcaş al păcii. Ziua nu se sfârşea niciodată şi noaptea, cu vălurile ei întunecate, nu era cunoscută aici: o lumină limpede şi blândă se răspândea în jurul trupurilor acestor oameni drepţi şi-i învăluia în razele ei ca într-un veşmânt. Această lumină nu seamănă cu lumina întunecoasă ce luminează ochii jalnicilor muritori şi nu-i decât

---

[59] Perioadă în care steaua Sirius, din constelaţia australă Câinele Mare, răsare şi apune odată cu Soarele şi care corespunde marilor călduri (22 iulie-23 august).

întuneric; ea este mai degrabă o glorie cerească decât o lumină: pătrunde mai cu uşurinţă în corpurile cele mai dense decât pătrund razele soarelui în cel mai curat cristal. Nu-ţi ia niciodată ochii; dimpotrivă, îi întăreşte şi lasă să străbată în fundul sufletului un fel de seninătate. Numai cu ea se hrăneau aceşti preafericiţi; ieşea din ei şi intra înapoi în trupul lor îi pătrundea şi se încorpora în ei, aşa cum se încorporează hrana în noi. O vedeau, o simţeau, o respirau; făcea să se nască în ei un izvor nesecat de pace şi de bucurie: şi ei se cufundau în această genune de bucurie ca peştii în mare. Nu mai doreau nimic; aveau totul fără să aibă nimic, căci acest gust de lumină curată potolea foamea inimii lor; toate dorinţele le erau săturate şi plinătatea lor îi ridica mai presus de tot ceea ce oamenii goi şi înfometaţi caută pe pământ: toate minunăţiile care-i înconjurau nu însemnau nimic pentru ei, căci plinul fericirii, ce vine dinăuntru, nu le lăsa putinţa de a mai gusta toate lucrurile fermecătoare dinafară. Sunt asemenea zeilor, care, săturaţi fiind cu nectar şi ambrozie, nu mai au chef să guste din cărnurile grosolane ce le sunt înfăţişate la cel mai ales ospăţ al muritorilor. Toate suferinţele fugeau departe de aceste locuri liniştite: moartea, boala, sărăcia, durerea, părerile de rău, remuşcările, temerile, chiar şi nădejdile, care sunt plătite adeseori cu tot atâtea supărări ca şi

temerile, dezbinările, dezgustul, necazurile nu puteau să pătrundă nicicum aici. Chiar dacă munţii înalţi ai Traciei, care, de la începutul lumii, despică norii cu creştetele acoperite de zăpezi şi de gheţuri, s-ar răsturna de pe temeliile lor aşezate în centrul pământului, inimile acestor oameni drepţi nu s-ar simţi câtuşi de puţin mişcate. Le este doar milă de nenorocirile care-i covârşesc pe oamenii ce trăiesc pe lume; dar este o milă blândă şi paşnică, ce nu schimbă cu nimic neclintita lor fericire. O tinereţe veşnică, o fericire fără sfârşit, o glorie întru totul divină e zugrăvită pe chipurile lor; dar bucuria aceasta n-avea nimic nebunesc şi nici necuviincios: era o bucurie blândă, nobilă şi plină de măreţie; un gust sublim pentru adevăr şi virtute care-i făcea fericiţi. Încercau neîncetat, în fiecare clipă, aceeaşi tulburare puternică ce-o simte o mamă revăzându-şi fiul iubit pe care îl crezuse mort, şi această bucurie, pe care după scurtă vreme mama încetează de a o mai simţi, nu părăsea niciodată inima acestor oameni; ea nu pălea nicio clipă; era întotdeauna nouă pentru ei: simţeau ameţeala beţiei, fără tulburarea şi orbirea pe care o dă aceasta.

Stăteau de vorbă împreună despre ceea ce vedeau şi gustau; călcau în picioare desfătările uşuratice şi măreţia deşartă a fostei lor stări, pe care o deplângeau; îşi aminteau cu plăcere de acei ani trişti, dar scurţi, în

care au trebuit să lupte împotriva lor înşile şi împotriva puhoiului de oameni stricaţi, pentru a deveni buni; preamăreau ajutorul zeilor ce îi călăuziseră, purtându-i parcă de mână, spre virtute, printre atâtea primejdii. Un nelămurit simţ divin le străbătea fără încetare inimile, ca un torent de divinitate care se unea cu ei; vedeau, gustau, erau fericiţi, şi simţeau că vor fi întotdeauna astfel. Înălţau cu toţii laolaltă laude zeilor, într-un singur glas, într-o sân gură gândire, cu o singură inimă: ca un flux şi reflux, aceeaşi fericire le scălda parcă sufletele lor unite.

În această încântare divină, veacurile se scurgeau mai repede decât ceasurile pentru muritori, totuşi miile şi miile de veacuri scurse nu le răpeau nimic din fericirea lor mereu nouă şi mereu întreagă. Domneau cu toţii împreună, nu pe tronuri, pe care mâna oamenilor le poate răsturna, ci în ei înşişi, cu o putere de neclintit; căci nu mai aveau nevoie să se facă temuţi printr-o putere luată de la un popor neînsemnat şi prăpădit. Ei nu mai purtau acele deşarte coroane, a căror strălucire ascunde atâtea temeri şi atâtea griji negre: zeii înşişi le puseseră pe creştet, cu propriile lor mâini, coroane, pe care nimic nu le poate face să pălească.

Telemah, care-l căuta pe tatăl său şi se temuse că-l va găsi în aceste locuri frumoase, fu atât de pătruns de gustul păcii şi fericirii, încât ar fi vrut să-l găsească

acolo pe Ulise şi îl mâhnea gândul că va fi nevoit el însuşi să se întoarcă după aceea în tovărăşia muritorilor.

„Aici, spunea el, este adevărata viaţă, iar a noastră nu este decât moarte”.

Dar ceea ce-l mira era că văzuse atâţia regi pedepsiţi în Tartar şi că vedea atât de puţini în Câmpiile Elizee. Înţelese că sunt puţini regi destul de dârzi şi de curajoşi pentru a se împotrivi propriei lor puteri şi a alungă linguşeala atâtor oameni ce le încurajează patimile. Astfel, regii buni sunt foarte rari, şi cea mai mare parte sunt atât de răi, încât zeii n-ar fi drepţi dacă, după ce i-au răbdat să-şi folosească în chip nevrednic puterea în timpul vieţii, nu i-ar pedepsi după moarte.

Întrucât nu-l vedea pe tatăl său, Ulise, printre aceşti regi, Telemah îl căută din ochi cel puţin pe divinul Laerte, bunicul lui. În timp ce-l căuta zadarnic, un bătrân venerabil şi plin die măreţie înaintă spre el. Bătrâneţea lui nu semăna deloc cu cea a oamenilor copleşiţi de povara anilor pe pământ; se vedea numai că fusese bătrân înainte de a muri: era un amestec din toată seriozitatea bătrâneţii şi întreaga gingăşie a tinereţii; căci această gingăşie renaşte chiar în bătrânii cei mai împovăraţi de ani, în clipa în care sunt aduşi în Câmpiile Elizee. Acest om venea zorit şi-l privea pe Telemah cu drag, ca pe cineva care-i este foarte scump.

Telemah, nerecunoscându-l, rămase, descumpănit în aşteptare.

— Te iert, o, scumpul meu fiu, îi spune bătrânul, că nu mă recunoşti; eu sunt Arcesius, tatăl lui Laerte. Zilele mele s-au sfârşit cu puţin înainte ca nepotul meu, Ulise, să plece la asediul Troiei; în vremea aceea tu mai erai un prunc în braţele dădacei tale: încă de pe atunci mi-am pus mari nădejdi în tine; ele nu mi-au fost înşelate, fiindcă văd că ai coborât în regatul lui Pluton pentru a-l căuta pe tatăl tău şi zeii te sprijină în această treabă. O, copil fericit, zeii te îndrăgesc şi-ţi pregătesc o glorie deopotrivă cu cea a tatălui tău! O, ferice de mine că te revăd! Nu-l mai căuta pe Ulise în aceste locuri: el trăieşte încă, şi-i este hărăzit să înalţe stirpea noastră în insula Itaca. Laerte însuşi, deşi povara anilor îl apasă, se mai bucură de lumină şi aşteaptă să se întoarcă fiul său pentru a-i închide ochii. Astfel, oamenii se trec ca florile care înfloresc dimineaţa şi care seara se ofilesc şi sunt călcate în picioare. Leaturile de oameni se scurg ca apele unui fluviu repede; nimic nu poate opri în loc timpul, care târăşte după el toate acele lucruri ce par cu desăvârşire de neclintit. Tu însuţi, o, fiule, scumpul meu fiu, tu însuţi, care te bucuri acum de o tinereţe atât de vioaie şi de bogată în plăceri, aminteşte-ţi că această vârstă frumoasă nu este decât o floare, ce se va usca la fel de repede pe cât de repede a înflorit. Te vei vedea

schimbându-te pe nesimţite: farmecele surâzătoare şi dulcile plăceri ce te însoţesc, forţa, sănătatea, bucuria, vor dispărea ca un vis frumos; nu-ţi va mai rămâne decât o tristă amintire; bătrâneţea vlăguită şi vrăjmaşa plăcerilor va veni să-ţi brăzdeze chipul, să-ţi încovoaie trupul, să-ţi slăbească mădularele, să-ţi secătuiască izvorul bucuriei din inimă, să te scârbească de prezent, să te facă să te temi de viitor, să fii nepăsător la toate, în afară de durere. Vremea aceasta ţi se pare îndepărtată: dar vai! te înşeli, fiule; ea zoreşte, iat-o că soseşte: ceea ce vine cu atâta grabă mi este departe de tine; şi prezentul ce fuge este de pe acum foarte departe, fiindcă piere în clipa în care vorbim şi nu se mai poate întoarce. Aşadar, fiul meu, să nu te bizui niciodată pe prezent; dar să rămâi pe cărarea aspră şi anevoioasă a virtuţii, gândindu-te la viitor. Pregăteşte-ţi, prin obiceiuri neprihănite şi prin dragoste de dreptate, un loc în acest fericit sălaş al păcii.

Curând îl vei vedea, în sfârşit, pe tatăl tău reluându-şi puterea în Itaca. Eşti născut să domneşti după el; dar vai! o, fiule, cât de amăgitoare este domnia! Când o priveşti de departe, nu-i vezi decât măreţia, strălucirea şi desfătările; dar, îndeaproape, totul este spinos. Un om de rând poate să ducă o viaţă tihnită şi neştiută fără nicio ruşine, un rege nu poate, fără a nu se face de ruşine, să pună o viaţă tihnită şi

trândavă mai presus de funcţiile anevoioase ale cârmuirii: el este dator să se dăruiască tuturor oamenilor pe care îi cârmuieşte; nu-i este niciodată îngăduit să trăiască pentru sine; cele mai mici greşeli ale sale pot avea urmări nebănuite, pentru că aduc nefericirea popoarelor, şi, uneori, chiar de-a lungul mai multor veacuri. El trebuie să pedepsească îndrăzneala celor răi, să sprijine nevinovăţia, să alunge clevetirea. Pentru el nu este de-ajuns să nu facă niciun rău; trebuie să facă tot binele cu putinţă de care statul are nevoie. Nu este de ajuns să faci tu însuţi binele; trebuie să te porţi în aşa fel, încât să zădărniceşti toate relele ce ar putea fi făcute de alţii, dacă n-ar fi împiedicaţi. Teme-te, aşadar, fiul meu, teme-te de o stare atât de primejdioasă: înarmează-te cu curaj împotriva ta însuţi, împotriva patimilor tale şi împotriva linguşitorilor.

Spunând aceste vorbe. Arcesius părea însufleţit de o flacără divină şi-i arătă lui Telemah un chip plin de milă pentru relele ce însoţesc domnia.

— Când o iei pentru mulţumirea ta, spunea el, este o tiranie hidoasă; când o iei pentru a-ţi îndeplini îndatoririle şi pentru a călăuzi un popor fără număr, aşa cum îşi călăuzeşte un tată copiii, este o sclavie anevoioasă, care cere curaj şi o răbdare eroică. De aceea, e neîndoios că cei ce au domnit călăuziţi fiind de o virtute sinceră se bucură aici de tot ceea ce puterea

zeilor e în stare să dea pentru împlinirea unei fericiri desăvârşite.

În timp ce Arcesius vorbea astfel, cuvintele lui pătrundeau până în fundul inimii lui Telemah, săpându-se în ea, aşa cum un muncitor priceput sapă în bronz cu dalta chipuri de neşters, pe care vrea să le lase pentru a fi văzute de urmaşii ce au să vină în vremurile cele mai îndepărtate. Aceste cuvinte înţelepte erau ca o flacără ce se furişa şi pătrundea în măruntaiele tânărului Telemah; se simţea mişcat şi plin de avânt; ceva divin părea că-i topeşte inima pe dinăuntru. Ceea ce purta în adâncul făpturii lui îl mistuia în taină; nu putea nici să-l ascundă, nici să-l îndure, nici să se împotrivească unei impresii atât de puternice: era un simţământ viu şi minunat, amestecat cu o ameţeală în stare să-i ia viaţa.

Apoi Telemah începu să răsufle uşurat. Recunoscu în chipul lui Arcesius o mare asemănare cu Laerte; ba i se păru chiar că-şi aminteşte nelămurit să fi văzut şi la Ulise, tatăl său, când plecase la asediul Troiei, aceleaşi trăsături, aceeaşi asemănare. Această amintire îi învălui inima într-un simţământ de duioşie: lacrimi alinătoare, amestecate cu bucurie, îi curgeau din ochi. Ar fi vrut să îmbrăţişeze această fiinţă atât de scumpă; încercă de mai multe ori, dar în zadar: această umbră amăgitoare scăpa îmbrăţişărilor lui, aşa cum un vis înşelător scapă

omului ce crede că îl stăpâneşte. Ba gura însetată a omului ce doarme ur măreşte o apă fugară; ba buzele lui se mişcă pentru a spune cuvinte pe care limba îngreunată nu le poate rosti; mâinile lui se întind cu greutate, dar nu pot apuca nimic; aşa şi Telemah nu-şi poate da frâu liber duioşiei; îl vede pe Arcesius, îl aude, îi vorbeşte, dar nu-l poate atinge. În sfârşit, îl întreabă cine sunt oamenii din jurul lui.

— Îi vezi aici, fiul meu, îi răspunse înţeleptul bătrân, pe oamenii care au fost fala veacului lor, gloria şi fericirea neamului omenesc. Vezi ce puţini regi au fost vrednici să fie şi au îndeplinit cu credinţă menirea de zei pe pământ. Gloria cestorlalţi, pe care-i vezi destul de aproape de ei, dar despărţiţi prin acest norişor, e mai mică: ei sunt eroi ai adevărului; dar răsplata pentru vitejia şi pentru faptele lor de arme nu poate fi pusă alături de cea a regilor înţelepţi, drepţi şi buni.

Printre aceşti eroi, îl vezi pe Teseu, care are un chip cam trist: a avut nenorocirea de a se arăta prea încrezător într-o femeie prefăcută şi mai e şi acum mâhnit că i-a cerut pe nedrept lui Neptun moartea crudă a fiului său, Hippolit[60]; ar fi fost ferice de el, dacă nu s-ar fi vădit atât de iute şi de uşor la mânie; îl mai

---

[60] Fiul lui Teseu, acuzat de mama sa vitregă, Fedra, care-l iubea, că a vrut s-o necinstească, este ucis de un monstru marin, trimis de Neptun la cererea lui Teseu.

vezi pe Ahile, sprijinit în lancea lui, din pricina rănii de la călcâi pe care i-a făcut-o laşul Paris şi care i-a pus capăt vieţii. Dacă ar fi fost tot atât de înţelept, de drept şi de cumpătat pe cât era de cutezător, zeii i-ar fi dăruit o domnie lungă; dar le-a fost milă de phthioţi[61] şi de dolopi, peste care în chip firesc ar fi urmat să domnească după Peleu[62]; n-au vrut să lase atâtea popoare la cheremul unui om nestăpânit şi mai uşor la mânie decât marea cea mai furtunoasă. Parcele i-au retezat firul zilelor; a fost ca o floare de-abia îmbobocită, tăiată de brăzdarul plugului mai înainte de sfârşitul zilei în care s-a născut. Zeii n-au vrut să se slujească de el decât aşa cum se slujesc de puhoaie şi de furtuni, spre a-i pedepsi pe oameni pentru fărădelegile lor: s-au slujit de Ahile pentru a doborî zidurile Troiei, pentru a răzbuna jurământul strâmb al lui Laomedon[63] şi iubirea vinovată a lui Paris. După ce au folosit astfel această unealtă a răzbunării lor, s-au potolit şi n-au ţinut seama de lacrimile lui Tethys, care i-a rugat să-l lase mai multă vreme pe pământ pe acest tânăr erou, bun doar să semene tulburarea printre oameni, să răstoarne oraşe şi regate.

---

[61] În vechime, locuitori ai ţinutului Phthiotida, din Tesalia.

[62] Rege legendar din Iolcos, tatăl lui Ahile.

[63] Rege al Troiei, tatăl lui Priam. Refuzând să-i răsplătească pe zeii care l-au ajutat să construiască Troia, cum promisese, îşi atrage mânia lor.

Dar pe cestălalt, cu un chip fioros, îl vezi? E Aiax, fiul lui Telamon şi vărul lui Ahile: ştii, fără îndoială, ce glorie şi-a cucerit în lupte. După moartea lui Ahile, a spus cu hotărâre că armele lui Ahile nu pot fi date nimănui altcuiva decât lui; tatăl tău a socotit că nu trebuie să i le lase: în judecata lor, grecii au ţinut partea lui Ulise; de deznădejde, Aiax s-a omorât. Indignarea şi furia mai sunt zugrăvite şi acum pe chipul său. Nu te apropia de el, fiule; căci ar putea crede că vrei să-l jigneşti în nenorocirea lui, şi merită să fie plâns: nu bagi de seamă că-i vine greu să se uite la noi şi că se strecoară iute în acest crâng, fiindcă îi facem silă?

În cealaltă parte, îl vezi pe Hector, care ar fi fost de neînvins dacă fiul lui Tethys n-ar fi trăit pe lume în acelaşi timp cu el.

Dar iată-l trecând pe Agamemnon, pe figura căruia se mai văd încă semnele perfidiei Clytemnestrei[64]. O, fiule, mă înfior când mă gândesc la nenorocirile ce s-au abătut asupra acestei stirpe a nelegiuitului Tantal: dezbinarea dintre cei doi fraţi, Atreu şi Thieste[65], a adus în această familie groaza şi vărsarea de sânge! Vai! o

---

[64] La întoarcerea sa din Troia, Agamemnon este ucis de soţia sa, Clytemnestra.

[65] După ce Atreu devine regele oraşului Micene, Thieste, care se certase cu el, se surghiuneşte, ca să nu fie ucis. Curând însă îl roagă pe Atreu să-l primească înapoi. Dar Atreu îi omoară pe cei doi fii ai fratelui său, îi taie bucatele şi-i serveşte lui Thieste la un ospăţ. Îngrozit, Thieste fuge, iar Eriniile îi ascultă rugile care duc la uciderea lui Atreu de către Egist, fiul lui Thieste şi al Pelopei.

fărădelege aduce după sine altele! Când Agamemnon s-a întors în fruntea grecilor, de la asediul Troiei, n-a avut timp să se bucure în pace de gloria dobândită.

Acesta este destinul aproape al tuturor cuceritorilor. În război, toţi aceşti oameni pe care-i vezi au fost de temut; dar nu s-au făcut iubiţi şi n-au fost virtuoşi: de aceea, nu sunt decât în cel de-al doilea lăcaş din Câmpiile Elizee.

Cât despre aceştia, ei au domnit cu dreptate şi şi-au iubit popoarele: sunt prietenii zeilor. În timp ce Abile şi Agamemnon, cu gândul numai la certurile şi la luptele lor, mai păstrează şi aici necazurile şi cusururile lor fireşti, simţind zadarnice păreri de rău după viaţa pierdută, fiind copleşiţi de mâhnirea că nu mai sunt decât nişte umbre neputincioase şi amăgitoare, aceşti regi drepţi, purificaţi de lumina divină cu care sunt hrăniţi, nu mai au nimic de dorit pentru fericirea lor. Privesc cu milă neliniştile muritorilor, şi cele mai însemnate treburi ce-i frământă pe oamenii ambiţioşi li se par nişte jocuri de copii; inimile lor sunt săturate eu adevăr şi cu virtute, pe care le sorb de la izvor. Nu mai au nimic de suferit din partea lor înşile; nu mai au dorinţi, nu mai au nevoi, nu mai au temeri; în ce-i priveşte, totul s-a sfârşit, în afară de bucuria lor, care nu are sfârşit.

Priveşte, fiule, pe acest fost rege Inachus, care a

întemeiat regatul Argos. Îl vezi cum îşi poartă bătrâneţea, atât de blândă şi de maiestoasă: în urma paşilor săi cresc flori; mersul său lin aminteşte de zborul unei păsări: în mână ţine o liră din fildeş şi, cufundat într-o veşnică încântare, cântă minunile zeilor. Din inima şi gura lui se răspândeşte o mireasmă aleasă; armonia lirei şi a glasului său i-ar fermeca pe oameni şi pe zei. Astfel este el răsplătit pentru că şi-a iubit poporul, pe care l-a adunat înlăuntrul noilor sale ziduri şi căruia i-a dat legi.

În cealaltă parte, îl poţi vedea, printre mirţi, pe Cecrops, egipteanul, primul care a domnit la Atena, oraşul închinat zeiţei al cărui nume îl poartă. Cecrops, aducând legi folositoare din Egipt, care a fost pentru Grecia izvorul literelor şi al bunelor moravuri, i-a îmblânzit pe băştinaşii sălbatici ai târgurilor din Atica şi i-a unit prin legăturile societăţii. A fost drept, plin de omenie, milos, a lăsat popoarele să trăiască în belşug, iar familia sa într-o stare modestă, şi nu a vrut ca, după ce va muri, fiii lui să primească puterea, deoarece socotea că sunt alţii mai vrednici de acest lucru.

Trebuie să ţi-l mai arăt în această mică vale pe Erichthon, cel care a născocit folosirea argintului ca monedă. A făcut-o pentru a înlesni negoţul între insulele Greciei; dar a prevăzut neajunsul legat de această născocire.

„Îndeletniciţi-vă, le spunea el tuturor popoarelor, să sporiţi în ţara voastră bogăţiile firii, care sunt adevăratele bogăţii; lucraţi pământul, pentru a avea din belşug grâu, vin, ulei şi fructe; pentru a avea turme fără număr, care să vă hrănească cu laptele lor şi să vă acopere cu lâna lor: astfel, nu veţi avea niciodată de ce să vă temeţi de sărăcie. Cu cât veţi avea mai mulţi copii, cu atât veţi fi mai bogaţi, numai să-i învăţaţi să fie harnici; căci pământul este nesecat şi el îşi sporeşte rodnicia după numărul locuitorilor care au grijă să-l muncească: îi răsplăteşte cu dărnicie pentru osteneala lor; în timp ce cu toţi cei ce-i muncesc fără tragere de inimă se arată zgârcit şi vitreg. Legaţi-vă, aşadar, mai cu seamă de adevăratele bogăţii, ce împlinesc adevăratele nevoi ale omului. Cât despre argintul devenit monedă să nu-l folosiţi decât în măsura în care este necesar, fie pentru războaiele ce nu pot fi înlăturate şi pe care le aveţi de purtat în afară, fie pentru negoţul cu mărfurile trebuincioase, ce nu se află în ţara voastră: de aceea, ar fi de dorit să lăsaţi baltă negoţul cu tot felul de lucruri ce nu slujesc decât la întreţinerea luxului a deşertăciunii şi a uşurătăţii.”

Acest înţelept Erichthon spunea adeseori:

„Tare mă tem, copii mei, că v-am făcut un dar funest, dăruindu-vă moneda. Prevăd că ea va încuraja zgârcenia, ambiţia, fastul, că va întreţine o mulţime de

meşteşuguri dăunătoare, care nu vor aduce decât moleşirea şi smintirea moravurilor, că vă va scârbi de simplitatea fericită ce reprezintă toată tihna şi siguranţa vieţii, că, în sfârşit, vă va face să dispreţuiţi agricultura, care este temelia vieţii omului şi izvorul tuturor bunurilor adevărate; dar zeii-mi sunt martori că v-am dăruit cu inimă curată această născocire folositoare în sine."

În sfârşit, când Erichthon a băgat de seamă că banul, aşa cum prevăzuse, îi smintea pe oameni, s-a retras pe un munte sălbatic, unde a trăit în sărăcie şi departe de lume, până la adânci bătrâneţi, fără să primească să se amestece în cârmuirea oraşelor.

La scurtă vreme după el, s-a ivit în Grecia vestitul Triptolem[66], pe care Ceres l-a învăţat meşteşugul de a lucra pământul şi de a-l acoperi în fiecare an cu o recoltă de aur. Nu că oamenii n-ar fi cunoscut grâul şi felul de a-l înmulţi, semănându-l, dar ei nu ştiau să facă o arătură desăvârşită şi Triptolem, trimis de Ceres, veni cu plugul în mână să ofere darurile zeiţei tuturor popoarelor care ar fi avut destul curaj pentru a-şi birui lenea lor înnăscută şi a-şi închina viaţa unei munci îndârjite. Curând, Triptolem îi învăţă pe greci să

---

[66] Potrivit tradiţiei, fiul lui Keleus şi al Metanirei, rege legendar al Eleusisului, inventatorul agriculturii, meşteşug în care ar fi fost iniţiat de Ceres pe când se afla găzduită de Keleus. După moarte a devenit unul din judecătorii din Infern.

despice pământul şi, sfârtecându-i sânul, să-l facă rodnic; curând, secerătorii zeloşi şi neobosiţi făcură să cadă, sub coasele lor tăioase, galbenele spice ce acopereau câmpiile. Chiar popoarele sălbatice şi crude, care alergau răzleţite dintr-o parte în alta prin pădurile Epirului şi ale Etoliei ca să se hrănească cu ghindă, şi-au îmblânzit moravurile şi s-au supus legilor, când au învăţat să sporească recolta şi să se hrănească cu pâine. Triptolem le-a dat grecilor putinţa de a simţi plăcerea pe care o are omul când nu-şi datorează avuţiile decât muncii sale şi când găseşte pe ogorul său tot ce trebuie pentru a-şi face viaţa lesnicioasă şi fericită. Acest belşug, atât de simplu şi de nevinovat, care este legat de agricultură, i-a făcut să-şi amintească de înţeleptele sfaturi ale lui Erichthon: ei dispreţuiră banul şi toate avuţiile ce nu sunt avuţii decât în închipuire, îi ispitesc pe oameni să caute plăceri primejdioase şi îi abat de la muncă, în care ar găsi toate bunurile adevărate, deprinderi nevinovate, o libertate deplină. Au înţeles, aşadar, că un ogor rodnic şi bine lucrat este adevărata comoară a unei familii destul de înţelepte pentru a dori să trăiască în cumpătare, aşa cum au trăit strămunii ei. Ferice ar fi fost de greci, dacă ar fi rămas neclintiţi la aceste precepte, atât de nimerite pentru a-i face puternici, liberi, fericiţi şi vrednici să fie, datorită unei virtuţi trainice! Dar vai! ei încep să admire

avuţiile amăgitoare, le lasă încetul cu încetul în părăsire pe cele adevărate şi se abat de la această minunată simplitate.

O, fiule, va veni o zi când vei domni; atunci să ţii minte să-i faci pe oameni să se întoarcă la agricultură, să cinsteşti acest meşteşug, să aduci înlesniri celor ce se îndeletnicesc cu el şi să nu îngădui nici ca oamenii să trăiască în trândăvie, nici să lucreze în acele meşteşuguri care întreţin luxul şi uşurătatea. Aceşti doi oameni, care au fost atât de înţelepţi pe pământ, aici sunt foarte îndrăgiţi de zei. Să bagi de seamă, fiule, că gloria lor o depăşeşte pe cea a lui Ahile şi a multor alţi eroi, pricepuţi doar la luptă, aşa cum o primăvară blândă este mai presus de iarna îngheţată şi cum lumina soarelui este mai strălucitoare decât cea a lunii.

În timp ce Arcesius vorbea astfel, văzu că Telemah stătea mereu cu ochii aţintiţi înspre un crâng de lauri şi spre un pârâiaş pe malurile căruia creşteau violete, trandafiri, crini şi multe alte flori înmiresmate, iar culorile lor vii semănau cu cele ale lui Iris când coboară din cer pe pământ pentru a-i da de ştire vreunui muritor poruncile zeilor. Cel recunoscut de Telemah în acest loc minunat era marele rege Sesostris: arăta de o mie de ori mai maiestuos decât fusese vreodată pe tronul Egiptului. Luciri blânde se răspândeau din ochii lui, şi Telemah se simţi orbit. Văzându-l, ai fi crezut că

este îmbătat de nectar, într-atât duhul divin îi cufundase într-o încântare mai presus de judecata omenească, pentru a-i răsplăti virtuţile.

Telemah îi spuse lui Arcesius:

— Îl recunosc, o, părinte al meu, pe Sesostris, acest înţelept rege al Egiptului, pe care l-am văzut nu demult.

— Iată-l, răspunse Arcesius, şi din pilda lui înţelegi cu câtă dărnicie îi răsplătesc zeii pe regii cei buni. Dar trebuie să ştii că toată această fericire nu este nimic pe lângă cea care-i era hărăzită, dacă o prea mare bunăstare nu l-ar fi împins să dea uitării regulile cumpătării şi ale dreptăţii. Patima lui de a-i sili pe tirieni să-şi mai lase trufia şi neobrăzarea l-a făcut să le ia oraşul. Această cucerire i-a dat dorinţa de a porni la alte cuceriri, s-a lăsat ispitit de gloria deşartă a cuceritorilor; a subjugat sau, ca să spunem adevărul, a pustiit întreaga Asie. La întoarcerea sa în Egipt, s-a pomenit că fratele său pusese mâna pe domnie şi stricase, printr-o cârmuire nedreaptă, cele mai bune legi ale ţării. Astfel, marile lui cuceriri n-au slujit decât pentru a-i tulbura domnia. Dar lucrul şi mai de neiertat este că s-a îmbătat de propria lui glorie; a pus să fie înhămaţi la un car cei mai mândri dintre regii pe care i-a biruit. După un timp şi-a dat seama de greşeala lui şi s-a simţit ruşinat că s-a arătat atât de neomenos.

Acesta a fost rodul victoriilor sale. Iată ce fac cuceritorii împotriva statelor lor şi împotriva lor înşile, vrând să pună mâna pe ţările vecinilor lor. Iată ce l-a făcut să decadă pe un rege, altminteri atât de drept şi de bun, şi aceasta îi micşorează gloria pe care zeii i-o pregătiseră.

Pe cestălalt îl vezi, fiule, a cărui rană pare atât de izbitoare? Este un rege din Caria, pe nume Dioclide, care, într-o bătălie, s-a jertfit pentru poporul său, deoarece oracolul prezisese că, în războiul dintre carieni şi lycieni, va ieşi biruitor neamul al cărui rege va pieri.

Priveşte-l pe acesta: este un legiuitor înţelept care, după ce a dat neamului său legi sortite să-l facă bun şi fericit, i-a pus pe oameni să jure că nu vor încălca niciuna din aceste legi cât timp va lipsi el; după aceea a plecat, s-a surghiunit singur din patrie şi a murit sărac, în ţară străină, pentru a sili poporul, prin acest jurământ, să păstreze pentru totdeauna nişte legi atât de folositoare.

Ăstălalt, pe care-l vezi, este Eunesim, rege al pilienilor şi unul dintre strămoşii înţeleptului Nestor. În timpul unei ciume ce a bântuit pe pământ şi a acoperit cu noi umbre malurile Acheronului, i-a rugat pe zei să-şi domolească mânia, arătându-se gata să plătească prin moartea lui pentru atâtea mii de oameni nevinovaţi. Zeii i-au împlinit dorinţa şi l-au făcut să

găsească aici o domnie adevărată, faţă de care toate cele de pe pământ nu sunt decât nişte umbre amăgitoare.

Acest bătrân, pe care-l vezi încununat cu flori, este vestitul Belus: a domnit în Egipt şi s-a căsătorit cu Anchinoe, fiica zeului Nilus, care-şi ascunde izvorul apelor şi care, prin revărsările lui, îmbogăţeşte pământul ce-l scaldă. A avut doi fii: pe Danaus[67], a cărui istorie o ştii, şi pe Egiptus, care a dat numele său acestui frumos regat. Belus se socotea mai bogat prin belşugul în care, datorită lui, trăia poporul şi prin dragostea nutrită de supuşi, decât prin toate dările pe care le-ar fi putut lua de la el. Aceşti oameni, pe care tu îi crezi morţi, trăiesc, fiule; iar viaţa ca vai de lume dusă de ei pe pământ nu este altceva decât moarte; numai numele sunt schimbate. Fie ca zeii să te facă îndeajuns de bun pentru a merita această viaţă fericită, căreia nimic nu-i poate pune capăt şi pe care nimic n-o poate tulbura! Grăbeşte-te, e timpul să te duci să-l cauţi pe tatăl tău! înainte de a-l găsi, vai! cât sânge nu vei vedea vărsându-se! Dar ce glorie te aşteaptă pe câmpiile Hesperiei! Ţine minte sfaturile înţeleptului Mentor: numai să le urmezi, şi numele tău va fi preamărit printre toate neamurile şi de-a lungul tuturor veacurilor.

---

[67] Personaj mitologic, rege al Egiptului, apoi al Argosului, tatăl Danaidelor.

Astfel grăi; şi apoi îl călăuzi pe Telemah spre poarta de fildeş pe unde se iese din întunecata împărăţie a lui Pluton, Telemah se despărţi cu lacrimi în ochi de el, fără să-l poată îmbrăţişa, şi, părăsind acele locuri sumbre, se întoarse degrabă în tabăra aliaţilor, după ce se întâlni pe drum cu cei doi tineri cretani care îl însoţiseră până în apropierea peşterii şi nu mai nădăjduiau să-l revadă.

Cartea a cincisprezecea

Într-o adunare a căpeteniilor oştirii, Telemah se ridică împotriva politicii greşite ce stătea la temelia planului de a lua pe nepregătite Venuse, oraş pe care cele două părţi căzuseră la învoială să-l lase în păstrare în mâinile lucanienilor. Nu mai puţină înţelepciune vădeşte el şi când este vorba de cei doi fugari, dintre care unul, pe nume Acanthe, era însărcinat de Adraste să-l otrăvească pe Telemah; celălalt, pe nume Dioscor, le oferea aliaţilor capul lui Adraste. În lupta care se dă după aceea, Telemah stârneşte admiraţia tuturor prin vitejia şi cumînţenia sa: pe unde trece seamănă moartea, căutându-l în învălmăşeală pe Adraste. Acesta, de asemenea, îl caută cu înfrigurare, înconjurat de cele mai bune trupe ale sale, care îi măcelăresc cumplit pe aliaţi şi pe cei mai viteji comandanţi ai lor. Când vede acest lucru, Telemah, furios, se năpusteşte asupra lui Adraste, pe

care-l trânteşte de îndată la pământ şi acesta e nevoit să-l roage să-i cruţe viaţa. Telemah i-o cruţă cu mărinimie; dar, fiindcă Adraste, de cum se ridică, caută să-l ia din nou pe nepregătite, Telemah îl străpunge cu paloşul său. Atunci daunienii le întind aliaţilor mâinile în semn de împăcare şi, ca singură condiţie de pace, cer să li se îngăduie să-şi aleagă un rege din neamul lor.

În ăstimp, căpeteniile oştirii se adunaseră pentru a cumpăni dacă se cuvine să pună mâna pe Venuse, un oraş întărit, luat odinioară de Adraste cu anasâna de la vecinii săi, apulienii-peuceţi. Aceştia intraseră în uniune împotriva lui pentru a cere să li se facă dreptate în legătură cu această cotropire. Spre a-i domoli, Adraste lăsă oraşul în păstrare în mâinile lucanienilor: dar cumpără garnizoana lucaniană şi pe cel ce o comanda, şi astfel neamul lucanienilor avea de fapt mai puţină putere în Venuse decât el; iar apulienii, care se învoiseră ca garnizoana lucaniană să păzească Venuse, au fost înşelaţi în această treabă.

Un cetăţean din Venuse, pe nume Demofante, le-a dat în taină de ştire aliaţilor că este gata să le deschidă. În timpul nopţii, una din porţile oraşului. Folosul ar fi fost cu atât mai mare, cu cât Adraste pusese toate proviziile sale de război şi merindele într-un mic palat aflat în vecinătatea oraşului Venuse care nu s-ar fi

putut apăra dacă Venuse ar fi fost luat. Filoctet şi Nestor fuseseră de părere că un prilej atât de fericit trebuie folosit. Toate căpeteniile, înrâurite de autoritatea acestor doi bătrâni şi uluite că o acţiune atât de folositoare poate fi aşa de lesne înfăptuită, se arătară încântate; dar Telemah, la întoarcerea sa, făcu tot ce putu pentru a-i convinge să-şi schimbe hotărârea.

— Şi eu ştiu, le-a spus, că, dacă un om a meritat vreodată să fie luat pe nepregătite şi înşelat, acela este Adraste, care a înşelat de atâtea ori pe toată lumea. Dar îmi dau prea bine seama că, luând pe nepregătite Venuse, n-aţi face decât să puneţi stăpânire pe un oraş care este al vostru, de vreme ce e oraşul apulienilor, unul dintre popoarele din uniunea voastră.

Mărturisesc că, la prima vedere, aţi fi cu atât mai îndreptăţiţi s-o faceţi, cu cât Adraste, dând acest oraş în păstrare, l-a cumpărat pe comandant şi garnizoana, pentru a intra în el atunci când va socoti de cuviinţă.

În sfârşit, înţeleg, ca şi voi, că, dacă aţi lua Venuse, chiar de a doua zi aţi fi stăpâni pe palat, unde se află toate materialele adunate acolo de Adraste în vederea războiului, şi că, în felul acesta, în două zile aţi sfârşi acest război atât de însemnat.

Dar nu merită mai curând să pieri decât să învingi prin asemenea mijloace? Oare înşelătoria trebuie biruită prin înşelătorie? Să se spună că atâţia regi uniţi

ca să-l pedepsească pe nelegiuitul Adraste pentru înşelătoriile sale sunt înşelători ca şi el? Dacă ne este îngăduit să facem ca Adraste, atunci el nu este vinovat, şi n-avem dreptate să vrem să-l pedepsim. Ce! Hesperia întreagă, sprijinită de atâtea colonii greceşti şi de eroi înapoiaţi de la asediul Troiei, nu are alte arme împotriva perfidiei şi a jurămintelor strâmbe ale lui Adraste decât perfidia şi jurământul strâmb? Aţi jurat pe lucrurile cele mai sfinte că veţi lăsa Venuse în păstrare în mâinile lucanienilor. Garnizoana lucaniană, spuneţi voi, este cumpărată cu banii lui Adraste. Şi eu cred acest lucru, ca şi voi: dar această garnizoană este şi acum în solda lucanienilor; ea nu s-a împotrivit să le dea ascultare; a păstrat, cel puţin privind lucrurile din afară, nepărtinirea. Nici Adraste, nici ai săi n-au intrat vreodată în Venuse: tratatul mai dăinuie; jurământul vostru nu a fost uitat de zei. Nu ne vom respecta cuvântul dat decât atunci când vom avea motive vrednice de crezare pentru a-l. Încălca? Nu ne vom păstra cu credinţă şi sfinţenie jurămintele decât atunci când nu vom avea nimic de câştigat prin încălcarea credinţei noastre?

Dacă dragostea de virtute şi teama de zei nu vă mai mişcă, cel puţin să vă mişte bunul vostru nume şi interesul. Dacă veţi da lumii această pildă dăunătoare de a nu vă ţine cuvântul şi de a vă încălca jurământul

pentru a pune capăt unui război, câte războaie nu veţi stârni prin această purtare nelegiuită? Care vecin nu va trebui să se aştepte la orice din partea voastră şi să vă urască? Cine va putea, de acum înainte, să se încreadă în voi când va fi la ananghie? Ce siguranţă veţi oferi când veţi dori să fiţi sinceri şi când va fi în folosul vostru ca vecinii să fie încredinţaţi de sinceritatea voastră? Va fi vorba de un tratat sacru? Voi aţi călcat unul în picioare. Va fi vorba de jurământ? Hei! nu se va şti că voi nu ţineţi seama de zei atunci când nădăjduiţi să trageţi vreun folos de pe urma jurământului strâmb? Pacea nu va oferi mai multă siguranţă decât războiul în ceea ce vă priveşte. Tot ce va veni de la voi va fi primit ca un război, fie ascuns, fie pe faţă: veţi fi duşmanii veşnici ai tuturor celor ce vor avea nefericirea de a fi vecinii voştri; toate treburile în care se cere un nume bun în ceea ce priveşte cinstea şi încrederea meritată vor deveni cu neputinţă pentru voi; nu veţi mai avea mijloace pentru a-i face pe oameni să se încreadă în ceea ce făgăduiţi.

Iată, adăugă Telemah, un interes şi mai grabnic ce trebuie să vă izbească, dacă v-a mai rămas vreun simţământ de cinste şi vreo brumă de prevedere privind interesele voastre: o purtare atât de înşelătoare sapă pe dinăuntru întreaga voastră uniune şi o duce de râpă; jurământul vostru strâmb va duce la triumful lui

Adraste.

La auzul acestor cuvinte, întreaga adunare, tulburată, îl întrebă cum de cutează să spună că o acţiune care ar aduce o victorie sigură uniunii ar putea-o duce de râpă.

— Cum aţi putea să mai aveţi încredere unii în alţii, le spuse el, dacă rupeţi o dată singura legătură a întovărăşirii şi a încrederii, care este buna-credinţă? După ce veţi fi statornicit principiul că regulile cinstei şi ale credinţei pot fi încălcate în numele unui mare interes, care dintre voi se va mai putea încrede în celălalt, când acesta ar putea trage un folos însemnat, dacă-şi încalcă cuvântul şi dacă înşală? Unde veţi ajunge? Care dintre voi nu va vrea ca, prin vicleniile lui, să preîntâmpine vicleniile vecinului său? Ce devine o uniune între atâtea popoare, dacă se înţeleg între ele, hotărând laolaltă, că este îngăduit să-ţi iei pe nepregătite vecinul şi să-ţi încalci credinţa? Cât de mare va fi neîncrederea unuia faţă de celălalt, dezbinarea voastră, zelul vostru de a vă nimici unii pe alţii? Adraste nu va mai avea nevoie să vă atace: vă veţi sfâşia îndeajuns voi înşivă; datorită vouă, perfidiile lui vor fi îndreptăţite.

O, regi înţelepţi şi mărinimoşi, o, voi, care cârmuiţi cu atâta pricepere popoare fără de număr, binevoiţi să daţi ascultare sfaturilor unui tânăr. Dacă vă veţi afla în cea mai cumplită nenorocire în care războiul îi împinge

uneori pe oameni, va trebui să vă ridicaţi prin spiritul vostru treaz şi prin strădaniile virtuţii voastre; căci adevăratul curaj nu se lasă niciodată doborât. Dar dacă aţi rupt odată zăgazul onoarei şi al bunei-credinţe, această pierdere nu mai poate fi îndreptată: nici nu veţi redobândi încrederea trebuincioasă pentru a izbândi în treburile însemnate, nici nu-i veţi aduce pe oameni la principiile virtuţii, după ce îi veţi fi învăţat să le dispreţuiască. De ce vă temeţi? Nu aveţi destul curaj ca să învingeţi fără a înşela? Virtutea voastră, îmbinată cu puterea atâtor popoare, nu vă este îndeajuns? Să luptăm, să murim dacă trebuie, mai degrabă decât să învingem în chip atât de nevrednic. Adraste, nelegiuitul Adraste se află în mâinile noastre, dacă ne va fi silă să vădim acea laşitate şi rea-credinţă de care dă el dovadă.

Când Telemah isprăvi de rostit aceste cuvinte, simţi că dulcea convingere se strecurase de pe buzele lui şi pătrunsese până în străfundul inimilor. Băgă de seamă că în adunare se lăsase o tăcere adâncă; fiecare se gândea, nu la el şi nici la farmecul cuvintelor lui, ci la puterea adevărului ce se făcea simţit în înlănţuirea judecăţilor lui: pe chipuri era zugrăvită nedumerirea. În cele din urmă, se auzi un murmur surd, care se răspândea încetul cu încetul şi cuprindea adunarea: se priveau unii pe alţii şi nimeni nu îndrăznea să

vorbească primul; oamenii aşteptau ca mai întâi căpeteniile oştirii să-şi spună cuvântul, şi fiecare izbutea cu greu să-şi: stăpânească simţămintele. În sfârşit, cumpănitul Nestor rosti:

— Vrednic fiu al lui Ulise, zeii te-au îndemnat să vorbeşti şi Minerva, ce i-a luminat de atâtea ori tatălui tău mintea, ţi-a pus în cuget povaţa înţeleaptă şi mărinimoasă pe care ne-ai dat-o. Nu mă uit la tinereţea ta; în tot ce ai spus acum n-o văd decât. Pe Minerva. Ai vorbit pentru virtute; fără ea, cele mai mari foloase sunt adevărate pagube; fără ea, îţi atragi curând răzbunarea vrăjmaşilor, neîncrederea aliaţilor, dezgustul tuturor oamenilor de bine şi dreapta mânie a zeilor. Să lăsăm, deci, Venuse în mâinile lucanienilor şi să nu ne mai gândim decât să-l învingem pe Adraste prin curajul nostru.

Spuse, şi întreaga adunare încuviinţă aceste cuvinte înţelepte; dar, încuviinţând, fiecare îşi întorcea uimit ochii spre fiul lui Ulise şi credea că vede strălucind în el înţelepciunea Minervei, care-i lumina mintea.

Curând se ridică altă chestiune în sfatul regilor, unde Telemah dobândi o glorie la fel de mare. Adraste, care nu înceta să se arate crud şi viclean, trimise în tabără un fugar, pe nume Acanthe, ce urma să-i otrăvească pe cei mai vestiţi conducători ai oştirii: îndeosebi, îi poruncise să nu se dea în lături de la nimic pentru a-l omorî pe

tânărul Telemah, devenit spaima daunienilor. Telemah, prea curajos şi prea curat la suflet pentru a fi înclinat spre bănuială, fără a sta pe gânduri, îl primi cu prietenie pe acest nenorocit, care-l văzuse pe Ulise în Sicilia şi îi povestea peripeţiile eroului. Îl hrănea şi căuta să-i aducă mângâiere în nenorocirea lui; căci Acanthe se plângea că fusese înşelat şi tratat în chip nevrednic de Adraste. Dar asta însemna să hrăneşti şi să încălzeşti la piept o viperă veninoasă, gata să-ţi pricinuiască o rană ucigătoare.

A mai fost descoperit şi alt fugar, pe nume Arion, trimis de Acanthe să-i spună lui Adraste cum stau lucrurile în tabăra aliaţilor şi să-l asigure că, a doua zi, îi va otrăvi pe cei mai de seamă regi, precum şi pe Telemah, la un ospăţ pe care acesta avea să-l dea. Arion, prins, îşi mărturisi trădarea. Aliaţii bănuiră că e înţeles cu Acanthe, pentru că erau prieteni buni; dar Acanthe, fire foarte vicleană şi îndrăzneaţă, se apără cu atâta dibăcie, că nu putură să-l dea pe faţă şi nici să descopere urzeala conjuraţiei.

Mai mulţi regi au fost de părere că, deşi există îndoială, Acanthe trebuie jertfit pentru siguranţa obştească.

— Trebuie, spuneau ei, să-l dăm morţii: viaţa unui singur om nu înseamnă nimic, atunci când e vorba să fie pusă la adăpost viaţa atâtor regi. Ce însemnătate are

dacă piere un nevinovat, când este vorba de izbăvirea celor ce sunt reprezentanţii zeilor în mijlocul oamenilor?

— Ce principiu neomenos! Ce politică sălbatică! răspunse Telemah. Ce! risipiţi cu atâta uşurinţă sângele omenesc, o, voi, care aţi fost păstori peste oameni şi nu aveţi căderea să le porunciţi decât pentru a-i păzi, aşa cum un păstor îşi păzeşte turma! Sunteţi, aşadar, nişte lupi cruzi şi nu nişte păstori; oricum, nu sunteţi păstori decât ca să tundeţi şi să jupuiţi turma, în loc s-o minaţi prin păşuni. După voi, oricui i se aduce o învinuire este vinovat: o bănuială e de ajuns pentru ca omul să merite moartea; nevinovaţii sunt la cheremul pizmaşilor şi al defăimătorilor; pe măsură ce neîncrederea tiranică va creşte în inimile voastre, vă vor trebui şi mai multe victime ca să le ucideţi.

Telemah rosti aceste vorbe cu o autoritate şi cu o îndârjire care mişcă inimile şi îi acoperi de ruşine pe cei ce dăduseră un sfat atât de laş. Apoi, îmblânzindu-se, le spuse:

— În ce mă priveşte, nu iubesc îndeajuns viaţa pentru a voi să trăiesc cu acest preţ: mai curând să fie Acanthe rău decât să fiu eu, şi să-mi ia viaţa printr-o trădare, decât să-l fac să piară pe nedrept, când există o îndoială. Dar ascultaţi, o, voi, care fiind puşi regi, adică judecători ai popoarelor, trebuie să ştiţi să judecaţi

oamenii cu dreptate, cumințenie și cumpănire: lăsați-mă pe mine să-i pun întrebări lui Acanthe de față cu voi.

Fără zăbavă începu să-l întrebe pe acest om despre legăturile lui cu Arion; stărui asupra unei sumedenii de chestiuni; se prefăcu de mai multe ori că e gata să-l trimită înapoi la Adraste ca pe un fugar ce merită să fie pedepsit, ca să vadă dacă îi este sau nu frică să fie trimis în felul acesta înapoi. Dar chipul și glasul lui Acanthe rămaseră liniștite, și Telemah hotărî că s-ar putea să nu fie vinovat.

În cele din urmă, neputând să smulgă adevărul din străfundul inimii lui, îi spuse:

— Dă-mi inelul tău, vreau să i-l trimit lui Adraste.

Când auzi că-i cere inelul, Acanthe se îngălbeni și se arătă încurcat. Telemah, care nu-și lua ochii de la el, văzu acest lucru; îi luă inelul.

— Mă duc, îi spuse el, și i-l trimit lui Adraste printr-un lucanian pe nume Polytrop, pe care îl cunoști; el va părea că se duce pe ascuns, trimis de tine. Dacă pe această cale putem da în vileag înțelegerea ta cu Adraste, te vom face să pieri fără cruțare în cele mai crâncene chinuri; dacă, dimpotrivă, mărturisești chiar acum greșeala ta, vei fi iertat și ne vom mulțumi să te trimitem într-o insulă de pe mare, unde nu vei duce lipsă de nimic.

Atunci Acanthe mărturisi totul; şi Telemah obţinu din partea regilor să-i fie cruţată viaţa, fiindcă i-o făgăduise. A fost trimis într-una din insulele Echinade[68], unde a trăit în tihnă.

La puţină vreme după aceea, un daunian de obârşie modestă, dar cu o minte nestăpânită şi îndrăzneaţă, pe nume Dioscor, veni într-o noapte în tabăra aliaţilor să le spună că e gata să-l sugrume pe regele Adraste în cortul său. Putea s-o facă, întrucât oricine e stăpân pe viaţa altora când nu pune mare preţ pe viaţa sa. Acest om nu trăia decât pentru a se răzbuna, căci Adraste îi răpise soţia, pe care el o iubea nebuneşte şi care era ca Venus de frumoasă. Era hotărât fie să-l ducă la pierzare pe Adraste şi să-şi ia înapoi soţia, fie să piară el însuşi. Înnodase tot felul de legături tainice ca să poată intra noaptea în cortul regelui şi era ajutat în această treabă de mai mulţi comandanţi daunieni; dar socotea că ar fi bine ca regii aliaţi să atace în acelaşi timp tabăra lui Adraste, pentru ca, în învălmăşeala ce s-ar isca, să poată scăpa cu mai multă uşurinţă şi să-şi răpească soţia. Era mulţumit să moară dacă, după ce l-ar fi omorât pe rege, n-ar fi izbutit s-o răpească.

De îndată ce Dioscor îi lămuri pe regi asupra

---

[68] În vechime, mic arhipelag din Marea Ionică, la intrarea în golful Corint. Cea mai mare din insule, Dulichium, făcea parte din regatul lui Ulise. Astăzi, aceste insule sunt unite cu continentul.

planului său, toată lumea se întoarse spre Telemah, ca pentru a-i cere să hotărască.

— Zeii, răspunse el, care ne-au ferit de trădători, ne opresc să ne slujim de ei. Chiar de n-am fi destul de virtuoşi, ca să urâm trădarea, interesul nostru ar fi de ajuns pentru a ne face s-o respingem. De îndată ce o vom fi îngăduit prin pilda dată de noi, vom merita ca ea să se întoarcă împotriva noastră: care dintre voi va mai rămâne în siguranţă din acea clipă? S-ar putea foarte bine ca Adraste să scape de lovitura ce-l ameninţă şi s-o facă să cadă asupra regilor aliaţi. Războiul nu va mai fi război; nu se va mai ţine deloc seama de înţelepciune şi de virtute: nu vom mai vedea decât perfidie, trădare şi ucideri. Vom simţi noi înşine urmările funeste şi le vom merita, fiindcă am îngăduit cel mai mare dintre rele. Părerea la care am ajuns este, aşadar, că trebuie să-l trimitem pe trădător înapoi la Adraste. Mărturisesc că acest rege nu o merită; dar pentru întreaga Hesperie şi întreaga Grecie, care sunt cu ochii pe noi, merită să ne purtăm astfel, ca să fim respectaţi. Ne datorăm nouă înşine şi mai mult le datorăm zeilor celor drepţi această silă de perfidie.

Dioscor fu trimis de îndată înapoi la Adraste, care se cutremură când află de primejdia ce-i pândise şi nu înceta să se mire de mărinimia vrăjmaşilor săi; căci cei răi nu pot înţelege virtutea curată. Adraste admira, fără

voia lui, purtarea aceasta şi nu îndrăznea s-o laude. Fapta nobilă a aliaţilor îl făcea să-şi amintească, ruşinat, de toate înşelăciunile şi cruzimile lui. Căuta să micşoreze mărinimia vrăjmaşilor săi şi-i era ruşine să pară nerecunoscător, când le datora viaţa: dar oamenii stricaţi se înăspresc repede împotriva a tot ce i-ar putea mişca.

Adraste, văzând că faima aliaţilor creştea cu fiecare zi, socoti că trebuie să săvârşească fără zăbavă o faptă răsunătoare împotriva lor şi, cum nu era în stare de o faptă virtuoasă, vru cel puţin să încerce să dobândească precădere asupra lor pe calea armelor şi se grăbi să pornească la luptă.

Când sosi ziua luptei, Aurora nici nu-i deschise bine soarelui porţile Răsăritului, pe un drum presărat cu trandafiri, că tânărul Telemah, întrecând cu grija lui spiritul de prevedere al celor mai bătrâni căpitani, se şi smulse din braţele dulcelui somn şi-i puse în mişcare pe toţi comandanţii. Pe cap îi strălucea casca, acoperită cu o coamă fluturândă, şi platoşa din spinarea lui lua privirile întregii oştiri; opera lui Vulcan, în afară de frumuseţea ei firească, avea strălucirea scutului ce era ascuns în ea. Într-o mână ţinea lancea; cu cealaltă arăta diferitele posturi ce trebuiau ocupate. Minerva îi pusese în ochi o flacără divină, iar pe chip o maiestate mândră, care de pe acum făgăduia victoria.

Porni; şi toţi regii, uitând de vârsta şi de demnitatea lor, se simţeau târâţi de o forţă superioară care-i făcea să-l urmeze pas cu pas. Neputincioasa pizmă nu mai putea pătrunde în inimi; totul se închina în faţa celui pe care Minerva îl ducea pe nevăzute de mână. Felul său de a acţiona nu avea nimic nestăpânit şi nici nu vădea pripeală; era blând, liniştit, răbdător, întotdeauna gata să-i asculte pe ceilalţi şi să tragă foloase de pe urma poveţelor lor, dar neobosit, prevăzător, cu luare-aminte la nevoile cele mai îndepărtate, hotărând totul din vreme, fără să se împovăreze cu nimic şi fără să-l împovăreze pe ceilalţi, iertând greşelile, îndreptând mişcările neizbutite, preîntâmpinând greutăţile, necerând niciodată prea mult cuiva, făcând să domnească pretutindeni libertatea şi încrederea. Dacă dădea o poruncă, o făcea cu cuvintele cele mai simple şi cele mai limpezi. O repeta pentru a-l învăţa mai bine pe cel ce avea s-o ducă la îndeplinire: desluşea în ochii lui dacă a fost bine înţeles: apoi cerea să-i lămurească, fără vorbe meşteşugite, în ce fel a înţeles spusele lui şi care este cel mai de seamă ţel al acţiunii. După ce cerceta astfel buna judecată a celui pe care-l trimitea şi după ce-l făcea să-şi înţeleagă ţinta, nu-l lăsa să plece înainte de a-i da un semn de preţuire şi de încredere, pentru a-l îmbărbăta. Astfel, toţi cei pe care îi trimitea erau plini de zel, pentru a-i fi pe plac şi a izbândi şi nu erau

stingheriţi de teama că vor fi ocărâţi, dacă lucrurile nu aveau să iasă bine: căci el ierta orice greşeală ce nu se datora relei-voinţe.

Orizontul părea roşu şi învăpăiat de primele raze ale soarelui; marea strălucea de flăcările zilei ce se năştea. Ţărmul gemea de oameni, arme, cai şi care în mişcare; se auzea un zgomot nedesluşit, asemănător celui pe care-l fac valurile mânioase, când Neptun, în fundul prăpăstiilor, stârneşte cumplitele furtuni. Astfel, cu zăngănit de arme şi cu tot aparatul cutremurător al războiului, începea Marte să sădească furia în inimi. Câmpia era plină de suliţe înălţate, asemănătoare spicelor ce acoperă brazdele roditoare în vremea recoltei. Se şi ridicase un nor de praf care, încetul cu încetul, ascundea privirilor oamenilor pământul şi cerul. Învălmăşeala, groaza, măcelul, moartea necruţătoare păşeau înainte.

De îndată ce au fost aruncate primele săgeţi, Telemah, ridicând ochii şi braţele spre cer, rosti aceste cuvinte:

— O, Iupiter, părinte al zeilor şi al oamenilor, tu vezi că de partea noastră sunt dreptatea şi pacea, pe care nu ne-am ruşinat să le căutăm. Luptăm cu mare părere de rău; am fi vrut să cruţăm sângele oamenilor; nu-l urâm nici chiar pe acest vrăjmaş, cu toate că este crud, viclean şi nelegiuit. Priveşte şi hotărăşte între el şi noi: dacă

trebuie să murim, vieţile noastre sunt în mâinile tale; dacă trebuie să eliberăm Hesperia şi să-l doborâm pe tiran, puterea ta şi înţelepciunea Minervei, fiica ta, vor fi acelea ce ne vor aduce victoria; gloria ţi-o vom datora ţie. Tu eşti cel care, cu balanţa în mână, rânduieşti soarta luptelor: luptăm pentru tine şi, fiindcă eşti drept, Adraste este mai mult vrăjmaşul tău decât al nostru. De va fi victorioasă cauza ta, înainte de sfârşitul zilei sângele unui adevărat măcel va şiroi pe altarele tale.

Sfârşind aceste cuvinte, îşi mână fără întârziere bidiviii focoşi şi înspumaţi acolo unde rândurile duşmanului erau mai dese. Îl întâlni mai întâi pe Periandru, un locrian. Acoperit cu o piele de leu ucis de el în Cilicia[69], în timpul unei călătorii făcute acolo: era înarmat, ca şi Hercule, cu o măciucă înfricoşătoare; înălţimea şi puterea lui îl făceau să pară un uriaş. De cum îl văzu pe Telemah, îşi arătă dispreţul pentru tinereţea şi frumuseţea chipului lui.

— Tu te-ai găsit, spuse el, tânăr lipsit de bărbăţie, să te măsori cu noi în gloria luptelor! Du-te, copile, du-te printre umbre să-ţi cauţi tatăl.

Spunând aceste cuvinte ridică măciuca-i noduroasă şi grea, plină cu cuie de fier; pare un catarg de corabie: fiecare se teme ca lovitura să nu se abată asupra sa. Dar

---

[69] Regiune din Turcia asiatică, situată la sud-est de Anatolia.

ea ameninţă să cadă pe capul fiului lui Ulise: el însă se fereşte de lovitură şi se năpusteşte asupra lui Periandru cu iuţeala unui vultur ce spintecă văzduhul. În cădere, măciuca sfărâmă roata unui car aflat lângă cel al lui Telemah. Tânărul grec îi străpunge lui Periandru gâtul cu suliţa: sângele care gâlgâie din rana adâncă îi înăbuşă glasul. Caii lui focoşi, simţind că mâna care-i ţine slăbeşte şi că hăţurile le joacă pe grumaz, o iau razna: Periandru cade de pe car, ochii aproape închişi nu mai văd lumina şi palida moarte este de pe acum zugrăvită pe chipu-i schimonosit. Lui Telemah îi fu milă de el: le dădu pe loc slujitorilor lui trupul şi păstră, ca o mărturie a victoriei dobândite, pielea de leu şi măciuca.

Apoi îl căută în învălmăşeală pe Adraste; dar, în timp ce-l căuta, trimise în Infern o mulţime de luptători: pe Hileu, care înhămase la carul său doi bidivii asemănători cu cei ai soarelui, crescuţi pe păşunile întinse scăldate de Aufid [70]; pe Demoleon, care odinioară, în Sicilia, aproape că-l ajunsese pe Eryx[71] în luptele cu mănuşa; pe Crantor, care a fost gazda şi prietenul lui Hercule, atunci când acest fiu al lui

---

[70] Vechiul nume al fluviului Ofanto din Italia peninsulară, la sud de muntele Gargano.

[71] Erou de la care îşi trăgea numele muntele şi oraşul Eryx din Sicilia, fiul lui Poseidon. A fost ucis de Hercule.

Iupiter, trecând prin Hesperia, i-a luat viaţa netrebnicului Cacus[72]; pe Menecrate, care, se spune, semăna în luptă cu Polux; pe Hippocoon Salapianul, care mâna caii cu aceeaşi dibăcie şi pricepere ca şi Castor; pe vestitul vânător Eurimede, veşnic stropit cu sângele urşilor şi al mistreţilor pe care-i ucidea pe piscurile acoperite cu zăpezi ale recelui Apenin şi care, zice-se, a fost atât de îndrăgit de Diana, încât l-a învăţat chiar ea să tragă cu arcul; pe Nicostrate, învingătorul unui uriaş ce vărsa flăcări pe stâncile muntelui Garganum[73]; pe Cleanthe, care urma să se căsătorească cu tânăra Pholoe, fiica fluviului Liris[74]. Ea fusese făgăduită de tatăl său celui ce-i va scăpa viaţa, căci, potrivit prezicerii unui oracol, un şarpe înaripat, născut pe malurile fluviului, avea s-o înghită peste câteva zile. Tânărul Cleanthe, în marea lui dragoste, se hotărî să ucidă monstrul şi izbuti: dar nu putu să se bucure de roadele victoriei sale; în vreme ce Pholoe se pregătea pentru o nuntă frumoasă, aşteptându-l cu nerăbdare pe Cleanthe, află că el plecase împreună cu Adraste la luptă şi că Parcă îi curmase fără îndurare firul zilelor. Pădurile şi munţii din apropierea fluviului răsunau de

---

[72] Gigant renumit pentru tâlhăriile sale, fiu al lui Vulcan.

[73] Denumirea latină a masivului muntos Gargano sau San-Angelo din Italia peninsulară, formând „pintenul cizmei italiene".

[74] Nume dat de antici actualului fluviu Garigliano din Italia peninsulară.

vaietele ei; ochii îi înotau în lacrimi, îşi smulgea din cap frumosul păr bălai, uită de ghirlandele de flori pe care obişnuia să le culeagă şi învinovăţi cerul că e nedrept. Cum nu înceta să plângă zi şi noapte, zeii, mişcaţi de suferinţa ei şi la rugăminţile stăruitoare ale fluviului, au pus capăt acestei dureri. Fiindcă plângea într-una, a fost prefăcută într-un izvor care, vărsându-se în sânul fluviului, se duce să-şi unească apele cu cele ale zeului, tatăl ei: dar apa acestui izvor este şi acum amară; iarba de pe mal nu e niciodată smălţată cu flori şi pe aceste triste ţărmuri nu găseşti altă umbră decât cea a chiparoşilor.

În ăstimp, Adraste, aflând că Telemah seamănă pretutindeni groaza, îl căuta de zor. Nădăjduia să-l învingă cu uşurinţă pe fiul lui Ulise, aflat încă la o vârstă atât de fragedă, şi era înconjurat de vreo treizeci de daunieni, de o forţă, dibăcie şi îndrăzneală neobişnuite, cărora le făgăduise o răsplată de seamă, dacă, în timpul luptei, vor izbuti să-l facă pe Telemah să piară în orice chip ar fi putut. Dacă l-ar fi întâlnit la începutul luptei, fără îndoială că acestor treizeci de oameni, care ar fi înconjurat carul lui Telemah în timp ce Adraste l-ar fi atacat din faţă, nu le-ar fi venit deloc greu să-l ucidă, dar Minerva îi făcu să se rătăcească.

Lui Adraste i se păru că-l vede şi-l aude pe Telemah într-un loc unde câmpia se înfunda la picioarele unei

coline şi unde se aflau o sumedenie de luptători; alergă, zbură, dornic să-şi potolească setea de sânge; dar, în locul lui Telemah, îl zări pe bătrânul Nestor care, cu o mână tremurătoare, arunca la nimereală şi în zadar câteva săgeţi. Furios, Adraste vru să-l străpungă; dar o ceată de pilieni se repezi în jurul lui Nestor. Atunci un nor de săgeţi întunecă văzduhul şi-i acoperi pe toţi luptătorii; nu se mai auzeau decât scâncetele celor ce trăgeau să moară şi zăngănitul armelor celor ce cădeau în învălmăşeală; pământul gemea sub un morman de leşuri; râuri de sânge curgeau în toate părţile. Bellona şi Marte, împreună cu Furiile din Infern, îmbrăcate în rochii din care picura sânge, îşi desfătau privirile crude cu această privelişte şi făceau să renască fără încetare mânia din inimi. Aceste zeităţi vrăjmaşe oamenilor împingeau departe de cele două părţi mila mărinimoasă, vitejia cumpătată, blinda omenie. Nu mai era în această grămadă nedesluşită de oameni îndârjiţi unii împotriva altora, decât măcel, răzbunare, deznădejde şi furie sălbatică; chiar înţeleaptă şi nebiruita Palas, văzând acest lucru, se cutremură şi, de groază, se dădu înapoi.

Între timp Filoctet, mergând cu paşi înceţi şi ţinând în mâini săgeţile lui Hercule, se grăbea să-i vină în ajutor lui Nestor. Adraste, neputându-l atinge pe divinul bătrân, îşi azvârli săgeţile asupra mai multor pilieni, pe

care îi făcu să muşte ţărâna. Îl şi doborâse pe Ctesilas, cel atât de uşor la fugă, încât paşii săi abia-şi lăsau urma pe nisip, şi care, în ţara lui, întrecea cele mai iuţi valuri ale Eurotasului[75] şi ale Alpheului[76]. La picioarele lui căzură Eutyphron, mai frumos decât Hylas[77], şi vânător tot atât de pătimaş ca şi Hippolit; Pterelas, care l-a urmat pe Nestor la asediul Troiei şi pe care Ahile însuşi îl îndrăgise pentru curajul şi forţa lui: Aristogiton, care, se spune, scăldându-se în apele fluviului Achelous[78], primise în taină de la acest zeu însuşirea de a lua orice formă. Într-adevăr, era atât de mlădios şi de iute în mişcări, încât scăpa din mâinile cele mai puternice; dar, cu o lovitură de lance, Adraste îl lăsă nemişcat, şi sufletul i se duse odată cu sângele lui.

Nestor, văzând că cei mai viteji căpitani ai săi cad răpuşi de mâna crudului Adraste precum spicele aurite în timpul recoltei sub coasa tăioasă a unui secerător neobosit, uită primejdia la care îşi expunea fără rost bătrâneţele. Înţelepciunea îl părăsise; nu se mai gândea decât să-l urmărească cu privirea pe Pisistrate, fiul său,

---

[75] Mic fluviu din Pelopones. Astăzi Vasilo sau Iri-Potamo.

[76] Fluviu din Pelopones care se vărsa în Marea Ionică şi zeul acestei ape.

[77] Tânăr de o deosebită frumuseţe, care l-a însoţit pe Hercule în expediţia argonauţilor.

[78] Cel mai mare râu din Grecia. Izvora din munţii Pindului şi se vărsa în Marea Ionică. Acelaşi nume îl purta şi zeul apei, fiu al lui Oceanus şi al lui Tethys.

care, la rându-i, lupta cu înfocare pentru a îndepărta primejdia de tatăl său. Dar sosi clipa fatală când Pisistrate avea să-i arate lui Nestor cât de nefericit poţi fi uneori când trăieşti prea mult.

Pisistrate îi dădu lui Adraste o lovitură de lance atât de puternică, încât aceasta ar fi trebuit să aducă daunianului moartea: dar Adraste se feri; şi, în timp ce Pisistrate, clătinându-se în urma loviturii greşite pe care o dăduse, trăgea lancea înapoi, Adraste îl străpunse cu o suliţă în mijlocul pântecului. Măruntaiele începură să i se reverse odată cu un râu de sânge; chipul i se ofili ca o floare culeasă de pe pajişte de mâna unei nimfe; ochii îi erau aproape stinşi şi glasul pierit. Alceu, preceptorul lui, care se afla lângă el, îl sprijini când era gata să cadă, dar n-avu timp decât să-l ducă în braţele tatălui său. Acolo Pisistrate vru să vorbească şi să-i dea ultimele mărturii ale dragostei lui; când deschise însă gura, îşi dădu duhul.

În timp ce Filoctet, pentru a respinge sforţările lui Adraste, semăna în jurul lui măcelul şi groaza, Nestor ţinea strâns în braţe trupul fiului său, umplând văzduhul cu ţipetele sale şi nemaiputând îndura lumina.

— Cât sunt de nenorocit, spunea el, că am fost părinte, şi am trăit atât de mult! Vai! Crudă soartă, de ce n-ai pus capăt vieţii mele, fie la vânătoarea

mistreţului din Calydon[79], fie în călătoria din Colchos, fie la primul asediu al Troiei? Aş fi murit în plină glorie şi fără amărăciune. Acum târâse după mine o bătrâneţe dureroasă, dispreţuită şi neputincioasă: nu mai trăiesc decât pentru nenorociri; nu mai am simţire decât pentru tristeţe. O, fiul meu, o, fiul meu, o, scumpul meu fiu Pisistrate, când l-am pierdut pe fratele tău Antiloh[80] te aveam pe tine ca să mă mângâi: acum nu te mai am; nu mai am nimic şi nimic nu mă va mângâia; pentru mine totul s-a sfârşit. Nădejdea, singura care îndulceşte necazurile oamenilor, nu mai poate fi un bun de care să mă bucur. Antiloh, Pisistrate, o, copii iubiţi, am simţământul că astăzi vă pierd pe amândoi: moartea unuia redeschide rana făcută de celălalt în adâncul inimii. Nu vă voi mai vedea! Cine-mi va închide ochii? Cine îmi va strânge cenuşa? O, Pisistrate, asemenea fratelui tău, ai murit ca un bărbat curajos; numai eu nu pot muri.

Rostind aceste cuvinte, vru să se străpungă cu suliţa pe care o ţinea în mână; dar ceilalţi îi opriră mâna: îi

---

[79] Cetate din Etolia, purtând numele întemeietorului ei. Artemis, mâniată pe regele Calydonului, Oeneus, că nu i-a adus o jertfă, trimite în ţinutul Etoliei un mistreţ fioros ca să-l pustiască. Fiul regelui, Meleager, organizează o vânătoare la care îi pofteşte pe cei mai viteji eroi.

[80] Fiu al lui Nestor, pe care l-a însoţit în războiul troian. S-a distins prin vitejia sa pe câmpul de luptă şi a fost ucis după unii de Memnon, fiul lui Eos, după alţii apărându-şi tatăl cu trupul său.

smulseră trupul fiului său şi, fiindcă acest nefericit bătrân era gata să cadă fără simţire, fu dus în cortul său, unde, redobândindu-şi puţină vlagă, vru să se întoarcă la luptă; dar îl opriră împotriva voinţei lui.

Între timp, Adraste şi Filoctet se căutau; ochii lor scăpărau ca cei ai unui leu şi ai unui leopard care vor să se sfâşie unul pe altul în câmpiile udate de Caistru. Ameninţările, furia războinică şi răzbunarea cruntă scânteiau în ochii lor sălbatici; aduceau o moarte sigură oriunde îşi azvârleau săgeţile; toţi luptătorii îi priveau cu spaimă. Deodată se revăzură; Filoctet avea în mână una din acele săgeţi cumplite ce nu şi-au greşit niciodată ţinta în mâinile sale şi ale căror răni erau cu neputinţă de tămăduit: dar Marte, care ţinea partea crudului şi cutezătorului Adraste, nu putea răbda ca el să piară atât de devreme; voia ca, prin el, să prelungească grozăviile războiului şi să sporească măcelurile. Mai înainte ca zeii să facă dreptate, Adraste trebuia să-i pedepsească pe oameni şi să le verse sângele.

În clipa când Filoctet vru să-l atace, fu el însuşi rănit de o lovitură de lance dată de Amfimah, un tânăr lucanian mai frumos decât vestitul Nireu[81], a cărui

---

[81] Tânăr grec, renumit pentru frumuseţea sa. A râvnit la mâna Elenei şi a luptat sub zidurile Troiei.

frumuseţe nu era întrecută, dintre toţi grecii ce au luat parte la asediul Troiei, decât de cea a lui Ahile. De îndată ce Filoctet primi lovitura, aruncă săgeata pe care o ţinea în mână împotriva lui Amfimah şi îi străpunse inima. Pe loc, frumoşii lui ochi negri se stinseră şi fură învăluiţi de întunericul morţii; gura, mai roşie deci trandafirii semănaţi la orizont de Aurora născândă, se vesteji; o paloare îngrozitoare i se aşternu pe obraji; chipul acesta, atât de fraged şi de gingaş, se schimonosi deodată. Până şi lui Filoctet i se făcu milă de el. Toţi luptătorii gemură când îl văzură pe acest tânăr prăbuşindu-se într-un lac de sânge, în care se zvârcolea, iar părul lui, la fel de frumos ca cel al lui Apolo, tăvălindu-se în praf.

După ce îl învinse pe Amfimah, Filoctet fu nevoit să se retragă din luptă: pierdea sânge, iar puterile îl lăsau; vechea lui rană, de asemenea, din pricina sforţărilor făcute în luptă, părea gata să se redeschidă şi să înceapă din nou să-l doară: căci copiii lui Esculap, cu toată ştiinţa lor di vină, nu putuseră să-l tămăduiască pe deplin. Iată-l, gata să se prăbuşească peste mormanul de trupuri însângerate care-l înconjoară. Archidam, cel mai mândru şi mai dibaci dintre toţi oebalinii pe care îi adusese cu el pentru a întemeia Petilia, îl scoase din luptă, în clipa când Adraste l-ar fi doborât fără greutate la picioarele lui. Adraste nu mai întâlnea în drumul lui

nimic care să se încumete să i se împotrivească sau să-i întârzie izbânda. Toţi cădeau, toţi o rupeau la fugă: era ca un torent care, ieşindu-şi din albie, târăşte după el, cu ajutorul valurilor lui furioase, recoltele, turmele, păstorii şi satele.

Telemah auzi de departe strigătele învingătorilor şi văzu zăpăceala din rândul alor săi, care fugeau din faţa lui Adraste, aşa cum o ia la goană o turmă de cerbi sfioşi peste câmpiile întinse, prin păduri, munţi, şi chiar prin apele cele mai repezi, când este urmărită de vânători. Telemah scoase un geamăt: mânia îi apăru în privire; părăsi locurile unde luptase vreme îndelungată, înfruntând atâtea primejdii şi acoperindu-se de atâta glorie. Alergă să-i sprijine pe ai săi; înainta plin tot de sângele unei sumedenii de vrăjmaşi pe care îi culcase la pământ. De departe, scoase un strigăt care fu auzit de amândouă oştile. Minerva i-a pus în glas ceva înfricoşător, care făcea să răsune munţii învecinaţi. Niciodată, în Tracia, nu s-a auzit mai puternic glasul crunt al lui Marte când cheamă Furiile din Infern, războiul şi moartea.

Acest strigăt al lui Telemah sădi curajul şi îndrăzneala în inimile alor săi. Pe vrăjmaşi îi îngheţă de spaimă: chiar Adraste se ruşină de tulburarea pe care o simţi. Nenumărate presimţiri funeste îl făceau să se cutremure şi ceea ce-i însufleţea încă era mai degrabă o

deznădejde decât o vitejie liniştită. De trei ori simţi cum i se înmoaie genunchii tremurători; de trei ori se dădu înapoi fără să se gândească la ce face. O paloare de sfârşeală şi o sudoare rece i se răspândi în toate mădularele; glasu-i răguşit şi şovăitor nu putea să rostească niciun cuvânt până, la capăt; ochii săi, plini de o flacără întunecată şi aruncând scântei, păreau gata să-i iasă din cap; oamenii îl vedeau ca pe Oreste chinuit de Furii; toate mişcările îi erau repezite. Atunci începu să creadă că există zei. I se părea că-i vede mâniaţi şi că aude un glas înăbuşit ce ieşea din fundul prăpastiei şi-l chema în negrul Tartar; totul îl făcea să simtă o mână cerească şi nevăzută care-i stătea deasupra capului, gata să se lase în jos pentru a-l lovi. Nădejdea se stinsese în fundul inimii lui; îndrăzneala i se risipea, aşa cum dispare lumina zilei când soarele se culcă în mijlocul valurilor şi umbrele nopţii învăluie pământul.

Nelegiuitului Adraste, pe care pământul l-a răbdat prea multă vreme, dacă oamenii n-ar fi avut nevoie de o asemenea pedeapsă, nelegiuitului Adraste îi suna, în sfârşit, ceasul de pe urmă. Alergă turbat înaintea destinului de neînlăturat: groaza, remuşcările mistuitoare, descumpănirea, furia, mânia, deznădejdea păşesc alături de el. De îndată ce-l vede pe Telemah, i se pare că vede Avernul care se deschide şi vâlvătăile de flăcări ieşind din negrul Phlegethon, gata să-l

mistuie. Strigă, şi gura-i rămâne deschisă fără să poată rosti nicio vorbă: ca un om adormit care, într-un vis cumplit, deschide gura şi se străduie să vorbească; dar tot nu-şi găseşte cuvintele şi le caută în zadar. Cu o mână tremurătoare şi zorită, Adraste îşi aruncă suliţa împotriva lui Telemah. Acesta, cutezător, ca un prieten al zeilor ce este, se acoperă cu scutul; se pare că victoria, învăluindu-l cu aripile ei, îi ţine de pe acum cununa deasupra capului: curajul blând şi liniştit îi străluceşte în ochi; ai crede că e Minerva însăşi, atât pare de înţelept şi de cumpănit în mijlocul celor mai mari primejdii. Suliţa azvârlită de Adraste se ciocneşte de scut. Atunci Adraste se grăbeşte să-şi tragă spada, pentru a-l lipsi pe fiul lui Ulise de putinţa de a arunca la rându-i suliţa. Telemah, văzându-l pe Adraste cu spada în mână, se grăbeşte să-şi tragă şi el spada şi lăsă suliţa care nu-i mai era de folos.

Când îi văzură astfel pe amândoi luptând corp la corp, toţi ceilalţi luptători puseră jos armele în linişte pentru a-i privi cu luare-aminte: aşteptau ca lupta lor să hotărască deznodământul întregului război. Cele două paloşe, strălucitoare ca nişte fulgere din care pornesc trăsnetele, se încrucişară de mai multe ori şi loviră zadarnic armele lustruite, făcându-le să zăngănească. Cei doi luptători se întind, se dau înapoi, se lasă în jos, se ridică deodată şi, în sfârşit, se cuprind în braţe.

Iedera născută la picioarele unui tânăr ulm nu înlănţuie mai strâns trunchiul aspru şi noduros cu ramurile ei ce se-mpletesc până şi cu cele mai înalte crengi ale copacului, decât se strângeau unul pe altul aceşti doi luptători. Adraste nu pierduse încă nimic din puterea lui, iar Telemah nu-şi dobândise încă toată puterea sa. Adraste se strădui în mai multe rânduri să-şi ia pe nepregătite vrăjmaşul şi să-l clintească din loc. Încercă să pună mâna pe spada tânărului grec, dar în zadar: în clipa în care o căuta, Telemah îl ridică de la pământ şi-l răsturnă pe nisip. Atunci acest nelegiuit, care-i dispreţuise întotdeauna pe zei, dădu dovadă de o laşă teamă de moarte; îi fu ruşine să ceară să i se cruţe viaţa, dar nu se putu împiedica să nu arate că o doreşte. Încercă să stârnească mila lui Telemah.

— Fiu al lui Ulise, spuse el, abia acum îi cunosc pe zeii cei drepţi: ei mă pedepsesc aşa cum am meritat. Numai nenorocirea e cea care le deschide oamenilor ochii pentru a vedea adevărul: îl văd şi eu, adevărul mă osândeşte. Fie ca un rege nenorocit să-ţi amintească de tatăl tău, care se află departe de Itaca, şi să-ţi mişte inima.

Telemah, care, cu genunchii pe pieptul lui, ridicase paloşul pentru a-i străpunge grumazul, îi răspunse pe dată:

— N-am vrut decât victoria şi pacea neamurilor

cărora am venit să le dau ajutor; nu-mi place să vărs sânge. Trăieşte, aşadar, o, Adraste; dar trăieşte pentru a-ţi îndrepta greşelile: dă înapoi tot ceea ce ai luat pe nedrept; înscăunează iarăşi liniştea şi dreptatea pe ţărmul mafii Hesperii, pe care ai pătat-o cu atâtea măceluri şi trădări. Trăieşte, şi să devii alt om: învaţă din căderea ta că zeii sunt drepţi, că cei răi sunt nenorociţi, că se înşală căutând fericirea în silnicie, în lipsa de omenie şi în minciună, că, în sfârşit, nimic nu este atât de dulce şi de binefăcător ca virtutea simplă şi neschimbăcioasă. Dă-ni-i ca ostateci pe fiul tău Metrodor şi doisprezece dintre cei mai de vază oameni ai neamului tău.

La aceste cuvinte, Telemah îl lăsă pe Adraste să se ridice şi-i întinse mâna, fără să bănuiască reaua lui credinţă; dar Adraste aruncă imediat în el a doua suliţă, foarte scurtă, pe care o ţinea ascunsă. Suliţa era atât de ascuţită şi fusese azvârlită cu atâta dibăcie, că ar fi străpuns armele lui Telemah. Dacă n-ar fi fost divine. În acelaşi timp, Adraste se repezi în spatele unui copac pentru a scăpa de urmărirea tânărului grec.

Atunci Telemah strigă:

— Daunieni, vedeţi, victoria este a noastră: nelegiuitul nu scapă decât prin trădare. Cel care nu se teme de zei se teme de moarte; dimpotrivă, cel care se teme de ei nu se teme decât de ei.

Spunând aceste cuvinte, se îndreptă spre daunieni şi le făcu semn alor săi, care se aflau de cealaltă parte a copacului, să-i taie calea perfidului Adraste. Adraste se temu să nu fie prins şi, prefăcându-se că se întoarce, vru să-i doboare pe cretanii care i se iveau în cale; dar Telemah. Iute ca fulgerul pe care mâna părintelui zeilor îl aruncă din înaltul Olimpului pe capetele celor vinovaţi, se năpusti deodată asupra vrăjmaşului: îl ţinea cu o mină victorioasă; îl doborî, aşa cum doboară crivăţul tinerele recolte ce auresc câmpiile. Nu-l mai ascultă, cu toate că nelegiuitul îndrăznea să mai încerce o dată să-i înşele bunătatea inimii: îşi înfipse paloşul şi-l împinse pe Adraste în flăcările negrului Tartar, pedeapsă pe potriva fărădelegilor lui.

De îndată ce Adraste muri, daunienii, departe de a plânge înfrângerea şi pierderea căpeteniei lor, s-au bucurat de izbăvirea lor şi le-au întins aliaţilor mâinile în semn de pace şi de împăcare.

Metrodor, fiul lui Adraste, pe care tatăl său îl crescuse în principiile prefăcătoriei, nedreptăţii şi lipsei de omenie, fugi în chip laş. Dar un sclav, părtaş la nelegiuirile şi cruzimile lui, care fusese eliberat de el şi copleşit cu bunuri, şi căruia îi destăinuise că va fugi, nu se gândi decât să-l trădeze pentru a trage un folos: îl ucise pe la spate în timp ce fugea, îi tăie capul şi-l aduse în tabăra aliaţilor, nădăjduind că va dobândi o răsplată

însemnată pentru această fărădelege ce încheia războiul. Aliaţilor însă le-a fost silă de acest nelegiuit şi l-au sortit morţii.

Telemah, când a văzut capul lui Metrodor, care fusese un tânăr de o frumuseţe fermecătoare şi foarte bun din fire, dar pe care plăcerile şi pildele rele îl smintiseră, nu şi-a putut stăpâni lacrimile.

— Vai! strigă el, iată ce face otrava bunăstării dintr-un tânăr principe: cu cât se află mai sus şi este mai vioi, cu atât se rătăceşte şi se depărtează de orice simţământ de virtute. Şi eu aş fi fost, poate, la fel cu el acum, dacă nenorocirile în care m-am născut, bunăvoinţa zeilor şi poveţele lui Mentor nu m-ar fi învăţat să fiu cumpănit.

Întrunindu-se, daunienii au cerut, ca singură condiţie de pace, să li se îngăduie să-şi pună un rege din neamul lor, care să poată şterge, prin virtuţile lui, ocara cu care nelegiuitul Adraste îşi acoperise domnia. Ei mulţumeau zeilor că l-au lovit pe tiran; veneau care mai de care să-i sărute lui Telemah mâna muiată în sângele acestui monstru; pentru ei înfrângerea era ca o victorie.

Astfel căzu într-o clipită, fără nicio putinţă de scăpare, această putere ce le ameninţa pe toate celelalte din Hesperia şi făcea să tremure atâtea popoare. Căzu asemenea acelor terenuri ce par a fi tari şi neclintite, dar

care sunt săpate, încetul cu încetul, pe dedesubt: multă vreme, oamenii îşi bat joc de munca migăloasă care le atacă temeliile; nimic nu pare să fie slăbit, totul este închegat, nimic nu se clatină; dar tot ce le sprijinea pe dedesubt este năruit, încetul cu încetul, până în clipa când, deodată, terenul se prăbuşeşte şi se deschide o prăpastie. Tot astfel, o putere nedreaptă şi înşelătoare, oricâtă bunăstare ar dobândi prin silniciile ei, îşi sapă singură o prăpastie sub picioare. Înşelătoria şi lipsa de omenie zdruncină treptat, treptat cele mai trainice temelii ale puterii legitime: toţi o admiră, se tem de ea, tremură în faţa ei, până în clipa în care nu mai este; se năruie din pricina propriei greutăţi şi nimic n-o mai poate ridica, pentru că a nimicit cu propriile-i mâini adevăratul reazem: buna-credinţă şi dreptatea, ce aduc după ele dragostea şi încrederea.

Cartea a şaisprezecea

Căpeteniile oştirii se adună pentru a cumpăni asupra cererii daunienilor. Telemah, după ce i-a adus ultimul omagiu lui Pisistrate, fiul lui Nestor, se duce la întrunire, unde cei mai mulţi sunt de părere să împartă între ei ţara daunienilor oferindu-i lui Telemah, ca parte, rodnicul ţinut Arpinum. Telemah, departe de a primi, arată că este spre binele tuturor aliaţilor să li se lase daunienilor pământurile

lor şi să le fie dat ca rege Polydamas, vestit comandant din neamul lor, la fel de preţuit pentru înţelepciunea, ca şi pentru vitejia lui. Aliaţii se învoiesc cu această alegere care pe daunieni îi umple de bucurie. Telemah îi convinge apoi să dea ţinutul Arpinum lui Diomede[82], regele Etoliei, urmărit în acea vreme, împreună cu tovarăşii lui, de mânia lui Venus, pe care o rănise la asediul Troiei. După ce frământările iau astfel sfârşit, principii nu mai au alte gânduri decât să se despartă pentru a se întoarce fiecare în ţara lui.

Căpeteniile oştirii se întruniră chiar a doua zi, pentru a alege un rege daunienilor. Era o plăcere să vezi cele două tabere unite printr-o prietenie atât de neaşteptată şi cele două oştiri alcătuind una singură. Înţeleptul Nestor nu putu lua parte la acest sfat, căci durerea, adăugată la bătrâneţe, îi veştejea inima, ca o ploaie ce doboară şi ofileşte seara o floare care în aceeaşi dimineaţă, la naşterea autorii, fusese gloria şi podoaba câmpiilor înverzite. Ochii lui ajunseseră două izvoare nesecate de lacrimi, iar somnul cel blând, care alină cele mai sfâşietoare dureri, fugea departe de ei. Nădejdea, care dă viaţă inimii omului, i se stinsese. Orice hrană i se părea amară acestui nefericit bătrân; chiar şi de

---

[82] Rege al Argosului, fosta capitală a Argolidei. Erou al războiului troian, unde, pe când lupta cu Enea, o răneşte în întuneric pe Venus, care venise să-şi apere fiul, învăluindu-l într-un nor.

lumină îi era silă: sufletul lui nu mai voia decât să-şi părăsească trupul şi să se cufunde în noaptea veşnică a împărăţiei lui Pluton. În zadar îi vorbeau prietenii: inima lui, sfâşiată, era scârbită de orice prietenie, aşa cum un bolnav este scârbit de cea mai bună hrană. La orice i s-ar fi spus, chiar la cuvintele cele mai simţite, nu răspundea decât prin gemete şi hohote de plâns. Din timp în timp, era auzit zicând:

— O, Pisistrate, Pisistrate! Pisistrate, fiul meu, tu mă chemi! Te urmez: Pisistrate, datorită ţie moartea-mi va fi o alinare. O, scumpul meu fiu. Nu mai doresc nimic altceva decât să te revăd pe malurile Stixului.

Stătea ceasuri întregi, fără să rostească niciun cuvânt, dar gemea şi-şi ridica mâinile şi ochii înecaţi în lacrimi spre cer.

În răstimp, principii adunaţi îl aşteptau pe Telemah, aflat lângă trupul lui Pisistrate, peste care presăra braţe întregi de flori, adăugând balsamuri alese şi vărsând lacrimi amare.

— O, scumpul meu tovarăş, spunea, nu voi uita niciodată cum te-am văzut la Pilos, cum te-am urmat la Sparta, cum te-am regăsit pe malurile marii Hesperii. Îţi datorez mii de îngrijiri: te iubeam, şi mă iubeai şi tu. Ţi-am cunoscut vitejia: ar fi întrecut-o şi pe a celor mai vestiţi dintre greci. Vai! ea te-a făcut să pieri în chip glorios, dar a lipsit lumea de o virtute născândă, ce n-ar

fi rămas mai prejos de a tatălui tău: da, înţelepciunea şi darul tău de a vorbi, de-ai fi ajuns la o vârstă coaptă, ar fi fost deopotrivă de mari ca ale acestui bătrân, fala întregii Grecii. Aveai de pe acum acea blândă putere de convingere căreia nimeni nu-i poate sta împotrivă când vorbeşte, felul acela nemeşteşugit de a povesti, acea cumpătare înţeleaptă, ce este un balsam pentru potolirea celor iuţi la mânie, acea autoritate ce ţine de cuminţenie şi de forţa poveţelor bune. Când vorbeai, toţi ciuleau urechea, toţi erau înrâuriţi, toţi ar fi vrut să-ţi dea dreptate: cuvântul tău, simplu şi neînflorit, se strecura uşurel în inimi, ca roua pe iarba încolţită. Vai! Atâtea bunuri ce-au fost ale noastre acum câteva ceasuri ne-au fost răpite pentru totdeauna. Pisistrate, pe care l-am îmbrăţişat în dimineaţa aceasta, nu mai este; nu ne mai rămâne decât o amintire dureroasă. Cel puţin dacă i-ai fi închis ochii lui Nestor mai înainte ca noi să ţi-i închidem pe-ai tăi, el n-ar fi văzut ceea ce vede, n-ar fi fost cel mai nenorocit dintre toţi părinţii.

După aceste cuvinte, Telemah porunci să fie spălată rana sângerândă a lui Pisistrate; apoi ceru să fie întins pe un pat de purpură, unde capu-i atârnând, pe care se aşternuse paloarea morţii, amintea de un copac tânăr, care, după ce acoperise pământul cu umbra lui şi-şi înălţase spre cer ramurile pline de flori, fusese retezat de tăişul securii unui pădurar; nu mai este legat de

rădăcina lui şi nici de pământ, mamă fecundă care hrăneşte la sânul ei tulpinile; este ofilit, verdeaţa lui păleşte; nu mai poate sta drept, cade, ramurile lui, ce ascundeau cerut, se târăsc prin praf, veştede şi uscate; nu mai este decât un copac doborât şi lipsit de toată frumuseţea lui.

Aşa şi Pisistrate, căzut pradă morţii, era dus de cei ce urmau să-l aşeze pe rugul fatal.

Flacăra începuse să urce spre cer. O trupă de pilieni, cu ochii plecaţi şi plini de lacrimi, cu armele în jos, îl conduceau cu paşi rari. Trupul arse repede: cenuşa fu pusă într-o urnă de aur şi Telemah, care avea grijă de toate, încredinţă această urnă, ca pe o comoară de preţ, lui Callimah, cel ce fusese preceptorul lui Pisistrate.

— Păstrează această cenuşă, îi spuse el, aceste triste, dar preţioase rămăşiţe ale celui pe care l-ai iubit; păstrează-le pentru tatăl său, dar să nu i le dai decât atunci când va avea destulă putere pentru a le cere: ceea ce înteţeşte durerea într-o anumită clipă o domoleşte în alta.

După aceea, Telemah se duse la adunarea regilor uniţi unde, de îndată ce fu zărit, toţi tăcură pentru a-l asculta; el roşi şi nimeni nu izbuti să-l facă să vorbească. Laudele ce i se aduceau, prin ovaţii publice, pentru tot ceea ce făcuse, îi sporeau sfiala; ar fi vrut să se poată ascunde; pentru prima oară se simţea stânjenit

şi nesigur. În cele din urmă, ceru, ca pe o favoare, să nu i se mai aducă nicio laudă.

— Nu pentru că nu-mi plac, spuse el, mai ales când vin din partea unora ce sunt nişte judecători atât de pricepuţi ai virtuţii; ci pentru că mă tem să nu-mi placă prea mult: ele îi smintesc pe oameni, îi fac să fie plini de ei înşişi, vanitoşi şi înfumuraţi. Trebuie să le meriţi şi să fugi de ele: laudele cele mai frumoase seamănă cu cele înşelătoare. Cei mai răi dintre oameni, tiranii, primesc cele mai multe laude din partea linguşitorilor. Ce plăcere poţi avea să fii lăudat aşa cum sunt ei? Laudele bune sunt ceh pe care mi le-aţi aduce în lipsa mea, dacă am fericirea să le merit. Dacă mă credeţi într-adevăr bun, trebuie să credeţi şi că vreau să fiu modest şi că mă tem de deşertăciune; scutiţi-mă, aşadar, dacă mă preţuiţi, şi nu vă purtaţi cu mine ca şi cum aş fi un mare iubitor de laude.

După ce a vorbit astfel, Telemah n-a mai răspuns nimic celor care nu încetau să-l ridice în slăvi şi, cu un aer de nepăsare, a oprit pe dată cuvintele de preamărire ce i se aduceau. Oamenii începură să se teamă să nu-l supere lăudându-l: aşa se puse capăt laudelor; dar admiraţia crescu. Toată lumea aflase câtă duioşie vădise el faţă de Pisistrate şi osteneala pe care şi-o dăduse pentru a-i aduce ultimul omagiu. Întreaga oştire era mai mişcată de aceste dovezi de bunătate a

inimii lui, decât de toate minunile de înţelepciune şi de vitejie săvârşite de el cu atâta strălucire.

— E înţelept, e cutezător, îşi spuneau în taină unii altora, e prietenul zeilor şi adevăratul erou al vremurilor noastre; este mai presus de ceilalţi oameni; dar toate acestea ţin de minune, toate acestea nu fac decât să ne uimească. E omenos, bun, e prieten credincios şi iubitor; milos, îngăduitor, mărinimos, dăruindu-se cu trup şi suflet celor pe care se cuvine să-i iubească; e o desfătare pentru cei ce trăiesc în apropierea lui; s-a lepădat de trufia, nepăsarea şi mândria lui: iată ce este folositor, iată ce mişcă inimile, iată ce ne stârneşte duioşia faţă de el şi ne îndeamnă să-i preţuim virtuţile; iată ce ne face să fim gata să ne dăm viaţa pentru el.

După ce au fost rostite aceste cuvinte, oamenii se grăbiră să vorbească despre nevoia de a le da un rege daunienilor. Cei mai mulţi dintre principii aflaţi la sfat erau de părere că această ţară trebuie împărţită. Între ei, ca un pământ cucerit. Lui Telemah i se oferi ca parte rodnicul ţinut Arpinum, care dă de două ori pe an bogatele daruri ale lui Ceres, dulcile ofrande ale lui Bachus şi fructele, întotdeauna verzi, ale măslinului închinat Minervei.

„Acest pământ, i se spunea, trebuie să te facă să dai uitării sărăcăcioasa Itacă, cu colibele, stâncile

înfricoşătoare din Culichium şi pădurile sălbatice din Zacint[83]. Nu-l mai căuta pe tatăl tău, care trebuie să fi pierit în valuri la promontoriul Cafareea, pradă răzbunării lui Nauplios[84] şi mâniei lui Neptun; nici pe mama ta, pe care peţitorii au pus stăpânire după plecarea ta, nici patria ta, căci pământul ei nu este binecuvântat de ceruri ca cel pe care ţi-l oferim."

Telemah ascultă cu răbdare această cuvântare: dar stâncile Traciei şi ale Tesaliei nu rămân mai surde şi mai nepăsătoare la jeluirile îndrăgostiţilor deznădăjduiţi, decât rămase Telemah la aceste oferte.

— În ce mă priveşte, răspunse el, nu mă mişcă nici bogăţiile, nici desfătările: ce însemnătate are dacă stăpâneşti o întindere mai mare de pământ şi dacă porunceşti unui număr mai mare de oameni? N-ai decât mai multe încurcături şi mai puţină libertate: viaţa aduce destule nenorociri oamenilor celor mai înţelepţi şi mai cumpătaţi, ca să nu i se mai adauge greutatea de a-i cârmui pe ceilalţi oameni, nesupuşi, neliniştiţi, nedrepţi, înşelători şi nerecunoscători. Când vrei să fii stăpân peste oameni de dragul tău, fără să te gândeşti decât la propria-ţi putere, la plăceri şi la gloria

---

[83] Capitala insulei Zante.

[84] Rege legendar al insulei Eubeea, fiu al lui Neptun. Pentru a-şi răzbuna fiul ucis, a aprins noaptea focuri pe stânci, pricinuind astfel scufundarea flotei greceşti care se întorcea de la Troia.

ta, eşti un nelegiuit, un tiran, o pacoste pentru neamul omenesc. Când, dimpotrivă, nu vrei să-i cârmuieşti pe oameni decât potrivit adevăratelor rânduieli, pentru binele lor, eşti mai puţin stăpânul, cât tutorele lor; n-ai parte decât de o osteneală fără sfârşit, şi nu doreşti nicidecum să-ţi întinzi mai departe puterea. Păstorul care nu-şi mănâncă turma, îşi pune viaţa în primejdie pentru a o apăra de lupi, veghează zi şi noapte pentru a o mâna acolo unde păşunile sunt bune, nu are nicidecum chef să-şi sporească numărul oilor şi să le răpească pe cele ale vecinului: asta ar însemna să-şi sporească grijile. Deşi n-am cârmuit niciodată, adăugă Telemah, am aflat, din cunoaşterea legilor şi a oamenilor înţelepţi ce le-au întocmit, cât e de anevoios să cârmuieşti oraşe şi regate. Aşa că sunt mulţumit cu nevoiaşa mea Itacă; cu toate că. E mică şi săracă, îmi voi câştiga destulă glorie, dacă voi domni cu dreptate, evlavie şi curaj; şi, apoi, oricând va fi să domnesc acolo, va fi prea curând. De-ar da zeii ca tatăl meu, scăpat de furia valurilor, să stea la domnie până la adânci bătrâneţi şi eu să pot învăţa multă vreme sub îndrumarea lui cum trebuie să-ţi birui patimile pentru a şti să le înfrânezi pe cele ale unui popor întreg!

Apoi Telemah spuse:

— Ascultaţi, o, principi adunaţi aici, ce cred eu că sunt dator să vă spun spre binele vostru. Dacă le daţi

daunienilor un rege drept, acesta îi va conduce cu dreptate, îi va învăţa cât de folositor este să respecte buna-credinţă şi să nu ia niciodată cu anasâna bunul vecinilor săi: este un lucru pe care ei nu l-au putut înţelege sub nelegiuitul Adraste. Câtă vreme vor fi conduşi de un rege înţelept şi cumpătat, nu veţi avea a vă teme de ei: vă vor fi îndatoraţi pentru acest rege bun pe care aţi hotărât să li-l daţi; vă vor fi îndatoraţi pentru pacea şi bunăstarea de care se vor bucura: aceşti oameni nu numai că nu vă vor ataca, dar vă vor binecuvânta fără încetare; şi regele, şi poporul, totul va fi opera mâinilor voastre. Dacă, dimpotrivă, vreţi să le împărţiţi ţara între voi, iată nenorocirile pe care vi le prezic: acest popor, împins la deznădejde. Va porni iarăşi războiul; va duce o luptă dreaptă pentru libertatea lui şi zeii, vrăjmaşi ai tiraniei, vor lupta alături de ei. Dacă zeii se vor amesteca, mai curând sau mai târziu veţi fi nimiciţi şi buna voastră stare se va risipi ca fumul; căpeteniile voastre vor fi lipsite de povaţă şi de înţelepciune, oştirile de curaj, pământurile de belşug. Vă veţi amăgi singuri; veţi fi îndrăzneţi în acţiunile voastre; îi veţi sili să tacă pe oamenii de bine care vor vrea să vă spună adevărul. Vă veţi prăbuşi deodată, şi se va spune despre voi: „Oare acestea sunt popoarele înfloritoare ce trebuiau să facă legea pentru întreg pământul? Acum fug din faţa vrăjmaşilor; sunt o

jucărie în mâinile neamurilor, care îi calcă în picioare: iată ce au făcut zeii; iată ce merită oamenii nedrepţi, trufaşi şi lipsiţi de omenie."

Mai mult, luaţi seama că, dacă vă apucaţi să împărţiţi între voi această cucerire, veţi uni împotriva voastră toate popoarele vecine: uniunea voastră, alcătuită pentru a apăra libertatea tuturor celor din Hesperia împotriva uzurpatorului Adraste, va fi urâtă de toţi, iar pe voi toate popoarele vă vor învinui, şi pe bună dreptate, că vreţi să înscăunaţi tirania în întreaga lume.

Dar să spunem că veţi ieşi biruitori şi asupra daunienilor, şi asupra tuturor celorlalte popoare: această biruinţă va însemna nimicirea voastră şi iată cum: trebuie să vă gândiţi că această acţiune vă va dezbina: nefiind întemeiată pe dreptate, nu veţi avea o rânduială pentru a pune stavilă cererilor fiecăruia dintre voi: fiecare va vrea ca partea ce-i revine din cucerire să fie pe măsura puterii sale; nimeni dintre voi nu se va bucura de destulă autoritate în faţa celorlalţi, pentru a face în linişte această împărţeală: iată obârşia unui război al cărui sfârşit nici nepoţii voştri nu-l vor vedea. Nu este oare mai bine să fii drept şi cumpătat, decât să te laşi călăuzit de ambiţie, înfruntând atâtea primejdii şi cu preţul atâtor nenorociri de neînlăturat? O pace temeinică, plăcerile blânde şi nevinovate care o însoţesc, bucuria belşugului, prietenia vecinilor, gloria

care nu poate fi despărţită de dreptate, autoritatea pe care o dobândeşti când, datorită bunei tale credinţe, ajungi mijlocitor de pace între toate popoarele străine, nu sunt oare bunuri mai de dorit decât nebunească deşertăciune a unei cuceriri nedrepte? O, principi, o, regi, vedeţi că prin vorbele mele nu urmăresc să trag vreun folos: ascultaţi-l aşadar pe cel ce vă îndrăgeşte îndeajuns pentru a vă sta împotrivă şi pentru a cuteza să nu vă fie pe plac înfăţişându-vă adevărul.

În timp ce Telemah vorbea astfel, cu o autoritate ce nu mai fusese văzută vreodată la altcineva, şi în timp ce toţi principii, miraţi şi descumpăniţi, admirau înţelepciunea sfaturilor lui, se auzi un zgomot nedesluşit care se răspândi în toată tabăra şi ajunse până la locul unde se ţinea adunarea. „Un străin, se spunea, a tras pe acest ţărm împreună cu o ceată de oameni înarmaţi; necunoscutul acesta are o înfăţişare măreaţă: totul în el pare eroic; nu e greu să-ţi dai seama că a suferit vreme îndelungată şi că marele său curaj l-a făcut să-şi biruie toate suferinţele. La început, oamenii de prin partea locului, care stau de strajă pe ţărm, au vrut să-l respingă ca pe un duşman venit să dea năvală în ţară; dar, după ce şi-a tras spada din teacă cu un aer plin de îndrăzneală, a spus că va şti să se apere dacă va fi atacat, dar că el nu vrea decât pace şi ospitalitate. Şi, de îndată, a arătat o ramură de măslin, în semn că

doreşte să facă o rugăminte. I se dădu ascultare; a cerut să fie dus la cei ce cârmuiesc pe acest ţărm al Hesperiei şi a fost adus aici ca să vorbească în faţa regilor întruniţi."

Îndată după rostirea acestor cuvinte, intră necunoscutul, păşind cu o măreţie ce a uimit întreaga adunare.

Ar fi putut fi luat drept zeul Marte însuşi, când strânge în munţii Traciei cetele lui iubitoare de sânge. Începu să vorbească astfel:

— O, voi, păstori ai popoarelor, care v-aţi adunat fără îndoială aici pentru a apăra patria împotriva duşmanilor ei sau pentru a face să înflorească legile cele mai drepte, plecaţi-vă urechea la vorbele unui om năpăstuit de soartă. Să dea zeii să nu înduraţi niciodată asemenea nenorociri! Eu sunt Diomede, regele Etoliei, care a rănit-o pe Venus la asediul Troiei. Răzbunarea zeiţei mă urmăreşte în întreaga lume. Neptun, neputându-i refuza nimic divinei fiice a mării, m-a lăsat la cheremul furiei vânturilor şi a valurilor, care, în repetate rânduri, mi-au sfărâmat corăbiile de stânci. Neînduplecata Venus mi-a răpit orice nădejde de a-mi mai vedea vreodată regatul, familia şi acea blândă strălucire a ţinutului unde am zărit pentru prima oară lumina zilei. Nu, nu voi mai revedea niciodată tot ceea ce mi-a fost mai scump pe lume. După atâtea naufragii,

vin pe aceste ţărmuri necunoscute să caut puţină tihnă şi un adăpost sigur. Dacă vă temeţi de zei, şi mai ales de Iupiter, ce are grijă de străini, dacă sunteţi simţitori la suferinţă, nu-mi refuzaţi un colţişor de pământ sterp din aceste ţinuturi întinse, sau vreun petic de pustiu, sau vreun loc nisipos, sau nişte stânci colţuroase, ca să întemeiez acolo, împreună cu tovarăşii mei, un oraş care să fie măcar o tristă imagine a patriei noastre pierdute. Nu cerem decât un loc cât de mic, care nu vă este de trebuinţă. Vom trăi în pace cu voi, statornicind o strânsă alianţă; vrăjmaşii voştri vor fi şi ai noştri; vom îmbrăţişa aceleaşi interese ca şi voi; nu cerem decât libertatea de a trăi potrivit legilor noastre.

În vreme ce Diomede vorbea astfel, Telemah, cu privirile aţintite asupra lui, lăsă să se vadă pe chipul său cele mai deosebite simţăminte. Când Diomede începu să vorbească despre prelungitele lui nefericiri, în el încolţi nădejdea că acest om, cu o înfăţişare atât de măreaţă, ar putea fi tatăl său. De cum acesta spuse că este Diomede, chipul lui Telemah se ofili ca o floare frumoasă pe care asprul crivăţ o păleşte cu suflarea sa nemiloasă. Apoi cuvintele lui Diomede, ce se plângea de mânia îndelungată a unei zeităţi, îl înduioşară, amintindu-i că aceeaşi năpastă l-a urmărit pe tatăl său şi pe el; lacrimi în care durerea era amestecată cu bucuria i se prelingeau pe obraji şi se repezi deodată la

Diomede pentru a-l îmbrăţişa.

— Sunt fiul lui Ulise, îi spuse, pe care l-ai cunoscut şi al cărui ajutor ţi-a fost de folos atunci când ai luat vestiţii cai ai lui Rhesus. Zeii au fost neîndurători cu el ca şi cu tine. Dacă oracolele din Ereb nu sunt înşelătoare, mai este în viaţă: dar, vai! pentru mine nu mai trăieşte. Am părăsit Itaca spre a-l căuta; acum nu mai pot revedea nici Itaca, nici pe el: după nenorocirile îndulcite de mine, îţi poţi da seama câtă milă îmi stârnesc nenorocirile tale. Este folosul adus de nefericire acela de a şti să împărtăşeşti durerile altuia. Cu toate că nu sunt aici decât un străin, pot, mărite Diomede (căci, în pofida suferinţelor care s-au abătut asupra patriei mele încă de când eram un prunc, nu mi s-a dat o creştere atât de proastă încât să nu cunosc gloria câştigată de tine în lupte), pot, o, cel mai nebiruit dintre toţi grecii după Ahile, să-ţi dau un oarecare ajutor. Aceşti principi pe care-i vezi sunt omenoşi; ei ştiu că fără omenie nu există nici virtute, nici curaj adevărat, nici glorie temeinică. Nenorocirea dă o nouă strălucire gloriei oamenilor mari; dacă n-au fost niciodată nenorociţi le lipseşte ceva: lipsesc din viaţa lor pildele de răbdare şi de hotărâre: virtutea în suferinţă înmoaie toate inimile ce au vreo înclinare spre virtute. Lasă, aşadar, în grija noastră calea de a te mângâia: fiindcă zeii te-au adus la noi, este un dar pe

care ni-l fac, şi trebuie să ne socotim fericiţi că putem să-ţi îndulcim suferinţele, în timp ce vorbea, Diomede nu-şi lua ochii de la el şi-şi simţea inima adânc mişcată. Se îmbrăţişară ca şi cum între ei ar fi fost de multă vreme o strânsă prietenie.

— O, vrednic fiu al înţeleptului Ulise! spunea Diomede, recunosc în tine blândeţea chipului lui, farmecul cuvintelor lui, forţa darului lui de a vorbi, mărinimia simţămintelor, înţelepciunea gândurilor lui.

Între timp, Filoctet îl îmbrăţişă şi el pe marele fiu al lui Tideu[85]; îşi povestiră unul altuia tristele lor peripeţii. Apoi, Filoctet îi spuse:

— Fără îndoială că revederea înţeleptul u i Nestor te-ar bucura; l-a pierdut chiar acum pe Pisistrate, cel din urmă dintre copiii lui; nu-i mai rămâne în viaţă decât un drum presărat cu lacrimi care-l duce spre mormânt. Vino să-l mângâi: un prieten nefericit este mai nimerit decât altul ca să-i uşureze inima.

Se duseră de îndată la cortul lui Nestor, care-l recunoscu cu greu pe Diomede, atât de slăbite îi erau mintea şi simţurile, din pricina tristeţii.

La început, Diomede plânse cu el şi întrevederea lor înteţi durerea bătrânului; dar, încetul cu încetul,

---

[85] Fiul lui Oeneus, regele Calydonului, şi al Periboei. Alungat din ţara sa din pricina unei crime săvârşite, se refugiază la Adraste, se căsătoreşte cu fiica lui, Deiphyle, şi are cu ea un fiu, Diomede.

prezenţa acestui prieten îi mai uşură inima. Se vedea bine că suferinţele lui încetaseră pentru scurtă vreme, datorită plăcerii de a povesti ceea *ce* suferise şi de a auzi, la rându-i, ce i se întâmplase lui Diomede.

În timp ce stăteau de vorbă, regii, întruniţi împreună cu Telemah, chibzuiau ce au de făcut. Telemah îi sfătui să-i dea lui Diomede ţinutul Arpinum şi, ca rege al daunienilor, să-l aleagă pe Polydamas, care făcea parte din neamul acestora. Polydamas era un comandant vestit, pe care Adraste, pizmuitor, nu vrusese să-l folosească niciodată, de teamă ca izbânzile a căror glorie nădăjduia s-o dobândească singur să nu-i fie puse în seamă acestui om destoinic. De mai multe ori, între patru ochi, Polydamas îi atrăsese luarea-aminte că pune prea mult în primejdie viaţa lui şi izbăvirea statului în acest război împotriva atâtor neamuri unite între ele; voia să-l îndemne la o purtare mai dreaptă şi mai cumpănită faţă de vecinii săi. Dar cei ce urăsc adevărul îi urăsc şi pe oamenii care se încumetă să-l spună: pe ei nu-i mişcă nici sinceritatea acestora, nici zelul, nici mărinimia lor. O bunăstare amăgitoare înăsprea inima lui Adraste faţă de sfaturile cele mai izbăvitoare; fără a le urma, dobândea în fiecare zi izbânzi asupra vrăjmaşilor săi: trufia, reaua-credinţă, silnicia aduceau întotdeauna victoria de partea lui; niciuna din nenorocirile cu care-l ameninţa de atâta

vreme Polydamas nu se întâmpla. Adraste îşi bătea joc de o asemenea înţelepciune sfielnică, ce prevestea întotdeauna numai necazuri; nu-l putea suferi pe Polydamas: îl îndepărtă din toate funcţiile şi-l lăsă să zacă în singurătate şi sărăcie.

La început, Polydamas fu copleşit de această năpastă; dar ea i-a dat ceea ce-i lipsea, deschizându-i ochii asupra deşertăciunii marilor avuţii: în urma celor încercate pe pielea lui, deveni înţelept; era bucuros că i-a fost dat să fie nefericit; învăţă, încetul cu încetul, să tacă, să trăiască din puţin, să se hrănească în tihnă cu adevărul, să cultive în el virtuţi ascunse, care sunt măi de preţuit decât cele ce se văd, în sfârşit, să se lipsească de oameni. A rămas la poalele muntelui Garganum, într-un pustiu, unde o stâncă de forma unei jumătăţi de boltă îi slujea drept acoperiş. Un pârâiaş care izvora dintr-un munte îi astâmpăra setea; câţiva copaci îi dăruiau fructele lor: avea doi sclavi care lucrau un petic de pământ; muncea şi el cu propriile-i mâini alături de ei, pământul îl răsplătea cu vârf şi îndesat şi nu-l lăsa să ducă lipsă de nimic. Avea nu numai fructe şi legume din belşug, dar şi tot soiul de flori înmiresmate. Acolo, deplângea nefericirea popoarelor pe care ambiţia unui rege nesăbuit le duce la pieire; acolo, aştepta în fiecare zi ca zeii cei drepţi, oricât ar fi ei de răbdători, să-l prăbuşească pe Adraste. Cu cât bunăstarea acestuia

creştea, cu atât i se părea mai de neînlăturat apropiata lui prăbuşire; căci nesăbuinţa norocoasă în greşeli şi puterea absolută împinsă până la capăt sunt prevestitorii răsturnării regilor şi ai regatelor. Când află despre înfrângerea şi moartea lui Adraste, nu arătă niciun fel de bucurie, nici fiindcă prevăzuse acest lucru, nici fiindcă scăpase de tiran; se văita doar, de teamă că-i va vedea pe daunieni în robie.

Acesta era omul pe care Telemah îl propuse pentru a domni. De câtăva vreme aflase despre curajul şi virtutea lui; căci, potrivit sfaturilor lui Mentor, Telemah căuta pretutindeni, fără încetare, să afle despre însuşirile bune şi cele rele ale tuturor oamenilor ce aveau vreo slujbă însemnată, nu numai la neamurile unite pe care le slujea în acest război, ci şi la vrăjmaşi. Grija lui de seamă era să descopere şi să cerceteze pretutindeni oamenii care aveau vreun dar sau vreo virtute deosebită.

La început, principii aliaţi arătară o oarecare împotrivire la înscăunarea lui Polydamas.

— Am simţit, spuneau ei, cât de înfricoşător este pentru vecini un rege al daunienilor, atunci când îndrăgeşte războiul şi se pricepe să-l ducă. Polydamas este un mare comandant şi poate să ne împingă în mari primejdii.

Dar Telemah îi răspunse:

— Polydamas, e drept, se pricepe la război; dar el îndrăgeşte pacea, şi aceste două lucruri sunt de dorit. Un om care cunoaşte nenorocirile, primejdiile şi greutăţile războiului este mai curând în stare să se ferească de el, decât altul care n-are niciun fel de experienţă în această privinţă. A învăţat să guste fericirea unei vieţi tihnite; a osândit faptele lui Adraste; le-a prevăzut urmările funeste. Un domnitor slab, neştiutor şi fără experienţă este mai de temut pentru voi decât un om ce va cunoaşte şi va hotărî totul el singur. Un domnitor slab şi neştiutor nu va vedea decât prin ochii unui favorit pătimaş, sau al unui ministru linguşitor, frământat şi ambiţios; astfel, acest domnitor orb va porni la război, fără să vrea să-l facă. Nu veţi putea fi niciodată siguri de el, căci nici el nu va putea fi sigur de sine; nu-şi va ţine cuvântul; vă va aduce curând într-o asemenea situaţie, încât va trebui sau să-l faceţi să piară, sau să vă lăsaţi zdrobiţi de el. Oare nu este mai folositor, mai sigur şi totodată mai drept şi mai nobil să răspundeţi cu sinceritate la încrederea arătată de daunieni şi să le daţi un rege vrednic să-i călăuzească?

Întreaga adunare se lăsă convinsă de aceste cuvinte. Urmau să-l propună pe Polydamas daunienilor, care aşteptau nerăbdători un răspuns. Când au auzit numele lui Polydamas, au spus:

— Acum ne dăm seama că principii uniţi între ei vor să se poarte faţă de noi cu bună-credinţă şi să facă o pace veşnică, fiindcă vor să ne dea ca rege un om atât de virtuos şi atât de vrednic să ne cârmuiască. Dacă ni s-ar fi propus un om laş, lipsit de bărbăţie şi neînvăţat, am fi crezut că nu urmăresc decât să ne zdrobească şi să strice forma noastră de cârmuire; am fi păstrat în taină un simţământ viu de ură faţă de o purtare atât de aspră şi atât de vicleană: dar alegerea lui Polydamas ne arată o adevărată curăţenie sufletească. Fără îndoială că aliaţii nu doresc de la noi decât ceea ce este drept şi nobil, de vreme ce ne dau un rege care nu e în stare să facă nimic împotriva libertăţii şi împotriva gloriei neamului nostru. De aceea, putem să vă încredinţăm, în faţa zeilor celor drepţi, că mai degrabă se vor întoarce fluviile spre izvoarele lor, decât să încetăm noi să îndrăgim nişte popoare atât de bune. Fie ca ultimii noştri nepoţi să ţină minte binefacerea de care ne bucurăm astăzi şi să reînnoiască, din tată în fiu, pacea vârstei de aur pe întreaga coastă a Hesperiei!

Telemah propuse apoi să i se dea lui Diomede câmpurile din Arpinum pentru a întemeia acolo o colonie.

— Poporul cel nou, le spuse el, vă va datora aşezarea sa într-un ţinut pe care voi nu-l locuiţi. Nu uitaţi că toţi oamenii trebuie să se iubească unii pe alţii, că pământul

e prea întins pentru ei, că trebuie să ai vecini şi că e bine să ai vecini care să-ţi fie îndatoraţi pentru aşezarea lor. Nenorocirea unui rege care nu se poate înapoia în ţara sa trebuie să vă mişte. Polydamas împreună cu el, fiind amândoi uniţi prin legături de dreptate şi de virtute, singurele trainice, vă vor face să trăiţi într-o pace temeinică şi să fiţi de temut pentru popoarele învecinate care şi-ar pune în gând să-şi întindă ţara. Vedeţi, o, daunieni, că am dat ţării voastre şi neamului vostru un rege în stare să-i înalţe gloria până la ceruri: daţi şi voi, întrucât v-o cerem, un pământ de care nu aveţi nevoie unui rege vrednic de a primi orice ajutor.

Daunienii răspunseră că nu-i pot refuza nimic lui Telemah, fiindcă el era cel care li-l dăduse pe Polydamas ca rege. Porniră de îndată să-l caute pe Polydamas în pustiul lui şi să-l aducă să domnească peste ei. Mai înainte de a porni, îi încredinţară lui Diomede câmpiile rodnice din Arpinum, pentru a întemeia acolo un nou regat.

Aliaţii fură încântaţi, căci această colonie a grecilor putea fi de mare ajutor taberei aliaţilor, dacă daunienii ar fi vrut vreodată să pornească din nou la însuşirea cu de-a sila a unor pământuri străine, urmând pilda rea dată de Adraste. Principii nu mai aveau acum alt gând decât să se despartă. Telemah, cu lacrimile în ochi, plecă împreună cu ceata sa, după ce îmbrăţişă cu

duioşie pe viteazul Diomede, pe înţeleptul şi nemângâiatul Nestor şi pe vestitul Filoctet, vrednicul moştenitor al săgeţilor lui Hercule.

Cartea a şaptesprezecea

Înapoindu-se la Salento, Telemah admiră starea înfloritoare a câmpului; clar este uimit că nu mai întâlneşte în oraş fastul care strălucea pretutindeni înainte de plecarea sa. Mentor îi lămureşte pricinile acestei schimbări: îi arată în ce constau avuţiile temeinice ale unui stat şi îi expune principiile de temelie ale artei de a cârmui. Telemah îşi deschide inima în faţa lui Mentor, mărturisindu-şi înclinaţia pentru Antiope, fiica lui Idomeneu. Mentor laudă împreună cu el frumoasele calităţi ale acestei principese, îl încredinţează că zeii i-au hărăzit-o de soţie, dar că acum nu trebuie să se gândească decât la plecarea în Itaca. Idomeneu, temându-se de plecarea oaspeţilor, îi vorbeşte lui Mentor despre mai multe treburi anevoioase pe care le are de adus la îndeplinire şi pentru care ar mai avea nevoie de ajutorul lui. Mentor îl îndrumă în ce fel să se poarte şi stăruie în dorinţa lui de a se îmbarca în mare grabă, împreună cu Telemah. Idomeneu mai încearcă să-i oprească stârnind patima acestuia din urmă pentru Antiope. Îi pofteşte la o partidă de vânătoare pusă la cale pentru a-i face o plăcere fiicei lui. La vânătoare, Antiope ar fi fost sfâşiată de un mistreţ fără dibăcia şi iuţeala lui

Telemah, care a străpuns animalul cu suliţa; Idomeneu, nemaiputându-şi opri oaspeţii, este copleşit de o tristeţe de moarte. Mentor îl mângâie şi până la urmă izbuteşte să-l facă să se învoiască la plecarea lor. Curând după aceasta se despart dându-şi cele mai vii dovezi de preţuire şi prietenie.

Tânărul fiu al lui Ulise ardea de nerăbdare să-l reîntâlnească pe Mentor la Salento şi să se îmbarce împreună cu el, pentru a revedea Itaca, unde nădăjduia că tatăl său va fi fost ajuns. Când se apropie de Salento fu foarte uimit văzând întreaga câmpie din împrejurimi, pe care el o lăsase aproape în paragină şi pustie, lucrată ca o grădină şi plină de truditori harnici: îşi dădu seama că trebuie să fie opera înţelepciunii lui Mentor. Apoi, intrând în oraş, băgă de seamă că erau cu mult mai puţini meşteşugari care se îndeletnicesc cu lucrurile sortite desfătărilor vieţii şi mult mai puţin fast. Aceasta îl izbi în chip neplăcut, căci, aşa cum era firesc, lui îi plăceau lucrurile strălucitoare şi alese. Dar alte gânduri veniră curând să-i umple cugetul. Îi văzu de departe pe Idomeneu şi pe Mentor îndreptându-se spre el: pe loc inima îi fu copleşită de bucurie şi duioşie. Cu toate izbânzile dobândite în războiul împotriva lui Adraste, se temea că Mentor ar putea să nu fie mulţumit de el şi, pe măsură ce înainta, căuta să vadă în ochii lui Mentor dacă avea pricină să-l dojenească.

Mai întâi, Idomeneu îl îmbrăţişă pe Telemah ca pe propriul său fiu; apoi, Telemah se aruncă de gâtul lui Mentor şi-l udă cu lacrimile sale.

Mentor îi spuse:

— Sunt mulţumit de tine: ai făcut greşeli mari; dar ele te-au ajutat să te cunoşti şi să te temi de tine însuţi. Adeseori omul trage mai mult folos de pe urma greşelilor decât de pe urma faptelor sale frumoase. Faptele de seamă umplu inima şi fac să încolţească o înfumurare primejdioasă; greşelile îl fac pe om să se cufunde în sine şi-i dau înţelepciunea pe care a pierdut-o în izbânzile frumoase dobândite. Ceea ce-ţi mai rămâne de făcut este să aduci laude zeilor şi să nu doreşti ca oamenii să te laude. Ai făcut lucruri mari; dar, mărturiseşte adevărul, nu de către tine au fost ele făcute: nu-i aşa că au venit ca ceva străin care a fost sădit în tine? Nu erai gata să le strici prin iuţeala şi necugetarea ta? Nu simţi că Minerva te-a preschimbat în alt om, mai presus de tine însuţi, pentru a face prin mijlocirea ta ceea ce ai făcut? Ea ţi-a zăgăzuit toate cusururile, aşa cum Neptun, atunci când domoleşte furtunile, zăgăzuieşte valurile mânioase.

În timp ce Idomeneu, curios, le punea întrebări cretanilor înapoiaţi din război, Telemah asculta sfaturile înţelepte ale lui Mentor. Apoi privi în toate părţile cu uimire şi-i spuse lui Mentor:

— Iată o schimbare a cărei pricină n-o înţeleg. S-a abătut oare vreo urgie asupra oraşului Salento cât timp am lipsit? Cum de nu se mai vede acel fast ce strălucea pretutindeni înainte de plecarea mea? Nu mai văd nici aur, nici argint, nici pietre nestemate; veşmintele sunt simple; clădirile care s-au făcut sunt mai puţin impunătoare şi mai puţin împodobite; meşteşugurile lâncezesc; oraşul a devenit cam pustiu.

Mentor îi răspunse zâmbind:

— Ai luat seama la starea câmpurilor din jurul oraşului?

— Da, răspunse Telemah, am văzut pretutindeni că aratul e la loc de cinste şi ogoarele desţelenite.

— Ce este mai bine, adăugă Mentor, un oraş măreţ din marmoră, aur şi argint, cu ogoare lăsate în părăsire şi neroditoare, sau un ogor lucrat şi roditor, cu un oraş de mărime mijlocie şi cu moravuri cuviincioase? Când un oraş mare, unde locuiesc puzderie de meşteşugari a căror îndeletnicire duce la moleşirea moravurilor printr-o viaţă de plăceri, este înconjurat de un regat sărac şi cu pământ prost lucrat, seamănă cu un monstru al cărui cap este de o mărime uriaşă şi al cărui trup, vlăguit şi lipsit de hrană, nu e nicidecum pe măsura acestui cap. Numărul locuitorilor şi belşugul de merinde fac adevărata putere şi adevărata avuţie a unui regat. Idomeneu are acum un popor fără număr şi

neobosit la muncă, ce umple întregul cuprins al ţări. Toată ţara lui nu mai este decât un singur oraş: Salento este doar centrul ei. Am dus de la oraş la ţară oamenii care erau de prisos la oraş. Mai mult, am atras în această ţară şi mulţi oameni străini. Cu cât aceşti oameni se înmulţesc, cu atât sporesc roadele pământului prin munca lor: această sporire, atât de blândă şi paşnică, mai mult decât o cucerire duce la mărirea unui regat. N-au fost înlăturate din oraş decât meşteşugurile de prisos, care-i abat pe săraci de la lucrarea pământului pentru îndeplinirea adevăratelor nevoi şi îi smintesc pe cei bogaţi învăţându-i cu fastul şi cu uşurătatea: n-am năpăstuit însă artele frumoase, nici pe oamenii înzestraţi cu un adevărat geniu pentru a le cultiva. În felul acesta, Idomeneu este cu mult mai puternic decât era pe vremea când îi admirat fastul. Acea strălucire uluitoare ascundea o slăbiciune şi o sărăcie care ar fi dus curând la prăbuşirea domniei lui: acum, oamenii sunt în număr mai mare, dar îi este mai uşor să-i hrănească. Aceşti oameni, obişnuiţi să muncească, să ducă greul şi să dispreţuiască viaţa din dragoste pentru legile bune, mai presus de viaţa lor, sunt cu toţii gata să lupte pentru a apăra pământurile muncite cu mâinile lor. În curând, acest stat, pe care-l crezi decăzut, va fi minunea Hesperiei.

Nu uita, o, Telemah, că în cârmuirea popoarelor

există două lucruri dăunătoare, cărora aproape niciodată nu li se găseşte leacul: primul este o putere nedreaptă şi prea silnică din partea regilor; al doilea este luxul, ce sminteşte moravurile.

Când regii se obişnuiesc să nu mai cunoască alte legi decât voinţa lor absolută şi când nu-şi mai pun frâu patimilor, ei pot totul; dar, putând totul, îşi sapă temeliile puterii; nu mai au o regulă sigură, nici principii de cârmuire. Oricine are chef îi poate linguşi: nu mai au popor; nu mai au decât. Robi, al căror număr scade cu fiecare zi. Cine le va spune adevărul? Cine va pune stavilă acestui puhoi? Totul se năruie; înţelepţii fug, se ascund şi se jeluiesc. Numai o răzmeriţă venită pe neaşteptate şi puternică mai poate readuce în matca ei firească această putere nemăsurată. Adeseori chiar lovitură care ar putea-o înfrâna o doboară pentru totdeauna. Nimic nu este mai primejduit de o cădere funestă decât o autoritate împinsă prea departe: ea este asemenea unui arc prea întins, care, până la urmă, se rupe deodată, dacă nu-i slăbit: dar cine va îndrăzni să-l slăbească? Idomeneu era stricat până-n fundul sufletului de această putere atât de măgulitoare: a fost răsturnat de pe tronul său; dar asta nu i-a deschis ochii. A trebuit ca zeii să ne trimită pe noi aici pentru a-l scârbi de această putere oarbă şi nemăsurată, pe care nu se cuvine s-o aibă un om; şi totuşi a mai fost nevoie

de un fel de minuni pentru a i se deschide ochii.

Celălalt rău, aproape fără leac, este luxul. Aşa cum prea marea putere îi otrăveşte pe regi, luxul otrăveşte întregul neam. Se spune că luxul sluje şte pentru a-i hrăni pe săraci pe socoteala bogaţilor; ca şi cum săracii nu şi-ar putea câştiga viaţa mai cu folos sporind roadele pământului, fără a-i moleşi pe bogaţi prin născocirea unor plăceri deosebite. Întregul neam se obişnuieşte să privească lucrurile cele mai de prisos ca pe nişte lucruri trebuincioase vieţii: în fiecare zi se scornesc noi nevoi şi oamenii nu se mai pot lipsi de lucrurile pe care, cu treizeci de ani în urmă, nu le cunoşteau. Acestui lux i se spune bun gust, desăvârşirea artelor şi şlefuirea neamului. Acest viciu, care atrage după el altele în număr nesfârşit, este lăudat ca o virtute; el îi molipseşte pe toţi, de la rege până la ultimii oameni din drojdia neamului. Rudele apropiate ale regelui vor să se ia după el în privinţa fastului; cei mari, după rudele regelui; oamenii de mijloc vor să fie la rând cu cei mari; căci cine este drept cu sine? Cei de jos vor să fie socotiţi oameni de mijloc: toată lumea face mai mult decât poate, unii din dorinţa de fast şi pentru a se făli cu bogăţiile lor, ceilalţi dintr-o ruşine greşit înţeleasă, pentru a-şi ascunde sărăcia. Chiar cei ce sunt atât de înţelepţi încât să osândească o atât de mare neorânduială nu sunt îndeajuns de înţelepţi pentru a

îndrăzni să ridice primii capul şi să dea pilde potrivnice. Un întreg neam se prăbuşeşte, toate stările se amestecă. Patima de a dobândi bunuri pentru a face faţă unor cheltuieli deşarte strică sufletele cele mai curate: nu mai are însemnătate decât să fii bogat; sărăcia este o fărădelege. Poţi fi om de ştiinţă, priceput, virtuos, poţi da învăţătură oamenilor; poţi câştiga bătălii; poţi izbăvi patria; poţi să-ţi jertfeşti toate interesele: dacă talentele tale nu sunt date la iveală prin fast, eşti dispreţuit. Chiar cei care nu au bunuri vor să pară că au; ei cheltuiesc ca şi cum ar avea; se împrumută, înşală, folosesc mii de vicleşuguri josnice pentru a se ajunge. Dar cine va îndrepta aceste rele? Trebuie să schimbi gusturile şi obiceiurile unui întreg neam; trebuie să-i dai legi noi. Cine va putea s-o facă, dacă nu un rege filosof, care să ştie, prin pilda propriei sale cumpătări, să-i ruşineze pe toţi cei cărora le plac cheltuielile fastuoase, să-i încurajeze pe înţelepţii ce se vor simţi foarte bine dacă vor fi îndreptăţiţi să ducă o viaţă modestă şi cinstită.

Telemah, ascultând aceste cuvinte, era ca un om ce se trezeşte dintr-un somn adânc: simţea adevărul lor şi ele i se săpau în inimă, aşa cum un sculptor priceput ciopleşte în marmoră trăsăturile pe care le vrea, astfel încât să dea chipului căldură, viaţă şi mişcare. Telemah nu răspundea nimic, dar, gândindu-se la tot ce auzea,

îşi plimba privirile peste lucrurile care se schimbaseră în oraş. Apoi îi spuse lui Mentor:

— Ai făcut din Idomeneu cel mai înţelept dintre toţi regii; nu-l mai cunosc, nici pe el, nici poporul său. Mărturisesc că ceea ce ai făcut tu aici este cu mult mai măreţ decât victoriile pe care le-am dobândit noi. Întâmplării şi forţei le revine o parte însemnată din izbânda războiului; se cuvine să împărţim gloria luptelor cu oştenii noştri: dar întreaga ta operă este datorită unui singur cap; a trebuit să te trudeşti singur împotriva unui rege şi împotriva unui întreg popor pentru a-i îndrepta. Izbânzile războiului sunt întotdeauna funeste şi mârşave; aici totul este opera unei înţelepciuni cereşti; totul e blând, totul e curat, totul e plăcut; totul arată o putere mai presus de om. Când oamenii sunt dornici de glorie, de ce n-o caută oare în această străduinţă de a face binele? O, cât de greşit înţeleg gloria, când nădăjduiesc la o glorie trainică pustiind pământul şi vărsând sânge omenesc!

Pe chipul lui Mentor se zugrăvi o bucurie vădită atunci când băgă de seamă că Telemah este atât de sătul de victorii şi de cuceriri, la o vârstă când ar fi fost atât de firesc să fie îmbătat de gloria dobândită.

Apoi Mentor adăugă:

— E adevărat că tot ce vezi aici este bun şi vrednic de laudă; să ştii însă că s-ar putea face lucruri şi mai bune.

Idomeneu îşi înfrânează patimile şi caută să-şi cârmuiască poporul cu dreptate; dar mai săvârşeşte multe greşeli, urmarea nefericită a vechilor sale greşeli. Chiar atunci când oamenii vor să se lepede de rău, răul pare că-i mai urmăreşte multă vreme; le mai rămân deprinderi proaste, o fire slăbită, greşeli înrădăcinate şi prejudecăţi aproape de nelecuit. Ferice de cei care nu s-au rătăcit niciodată: ei pot să facă binele în chip cu mult mai desăvârşit. Ţie, o, Telemah. Zeii îţi vor cere mai mult decât lui Idomeneu, pentru că tu încă din tinereţe ai cunoscut adevărul şi pentru că n-ai căzut niciodată pradă ispitelor unei prea mari bunăstări.

Idomeneu, spuse mai departe Mentor, este înţelept şi luminat; dar se îndeletniceşte prea mult cu amănuntul[86] şi nu cugetă îndeajuns la partea însemnată a treburilor lui pentru a întocmi planuri. Dibăcia unui rege, care este mai presus de ceilalţi oameni, nu stă în a face totul el singur: e o mare înfumurare să nădăjduieşti că ai putea-o scoate la capăt, sau să vrei să faci lumea să creadă că eşti în stare de acest lucru. Un rege trebuie să cârmuiască alegând şi îndrumând pe cei ce cârmuiesc sub el; nu trebuie să se ocupe de amănunte, căci aceasta înseamnă să facă slujba celor ce lucrează sub el: trebuie numai să ceară să i se dea socoteală şi să ştie îndeajuns

---

[86] Reproş pe care i-l făcea Saint-Simon lui Ludovic al XIV-lea.

pentru a cerceta această socoteală cu judecată. Să-i alegi şi să-i pui la loc potrivit talentelor lor pe oamenii care cârmuiesc înseamnă să cârmuieşti minunat. Chinuirea cea mai înaltă şi desăvârşită stă în a-i cârmui pe cei care cârmuiesc: trebuie să-i urmăreşti, să-i încerci, să-i înfrânezi, să-i îndrepţi, să-i însufleţeşti, să-i ridici, să-i cobori, să le schimbi locurile şi să-i ţii întotdeauna în mână.

Dacă vrei să cercetezi totul singur, dai dovadă de neîncredere, de micime, de o grijă nepotrivită pentru amănuntele neînsemnate care-ţi înghit timpul şi libertatea spiritului trebuincioase pentru lucrurile mari. Pentru a întocmi planuri mari trebuie să ai mintea liberă şi odihnită; trebuie să ai răgazul să te gândeşti, să fii eliberat pe deplin de dezlegarea chestiunilor anevoioase. O minte ce s-a cheltuit în amănunte este ca drojdia de vin care nu mai are nici tărie, nici buchet. Cei ce cârmuiesc prin amănunte sunt întotdeauna legaţi de prezent, fără să-şi lărgească vederile asupra unui viitor îndepărtat: sunt întotdeauna cufundaţi în problemele zilei pe care o trăiesc şi, fiind singura interesantă pentru ei, îi preocupă prea mult, le îngustează spiritul; căci nu judeci sănătos chestiunile decât atunci când le pui alături pe unele de celelalte şi când le statorniceşti pe toate într-o anumită rânduială, astfel ca să aibă şir şi proporţie. Dacă nu te ţii de această regulă în cârmuire,

semeni cu un muzician ce s-ar mulţumi să descopere sunete armonioase şi nu s-ar mai osteni să le lege şi să le acorde pentru a compune o muzică dulce, care să mişte inimile. Înseamnă de asemenea să semeni cu un arhitect care crede că a făcut totul adunând coloane mari şi multe pietre bine cioplite, fără să se gândească la rânduiala şi la proporţia ornamentelor clădirii sale. În timp ce face o sală mare, nu se gândeşte că va trebui să facă şi o scară potrivită când lucrează la corpul clădirii, nu se gândeşte nici la curte, nici la portal. Lucrarea sa nu este decât o adunătură de părţi măreţe, dar învălmăşite, care nu-s făcute unele pentru altele: această lucrare nu numai că este departe de a-i aduce cinste, dar este un monument care va face să dăinuie în veci ruşinea lui; căci lucrarea vădeşte că omul n-a avut o gândire destul de largă pentru a întocmi de la început planul întregii lucrări; este trăsătura unei minţi înguste ce se cuvine să fie călăuzită. Când te-ai născut cu această înclinaţie mărginită la amănunt, nu eşti bun decât să înfăptuieşti lucrări sub îndrumarea altuia. Să ştii, o, scumpul meu Telemah, că în cârmuirea unui regat e nevoie de o anumită armonie, ca în muzică, şi de proporţii juste, ca în arhitectură.

Dacă te învoieşti să mă mai slujesc de comparaţia cu aceste arte, te voi face să înţelegi cât de mediocri sunt oamenii ce cârmuiesc prin amănunt. Cel care, la un

concert, nu cântă decât anumite lucruri, deşi le cântă perfect, nu este decât un cântăreţ; cel care dirijează întregul concert şi armonizează toate părţile, numai acela este un maestru al muzicii. Tot aşa cel care ciopleşte coloanele sau ridică o latură a unei clădiri nu este decât un zidar; şi numai cel care a gândit întreaga clădire şi are în cap toate proporţiile ei este arhitect. Astfel, cei care muncesc, dezleagă chestiunile anevoioase, îndeplinesc cele mai multe treburi sunt cei care cârmuiesc cel mai puţin; ei nu sunt decât lucrători îndrumaţi de alţii. Adevăratul geniu care cârmuieşte statul este cel care, fără să facă nimic, îi pune pe alţii să facă totul, gândeşte, născoceşte, pătrunde în viitor, se întoarce în trecut; orânduieşte, statorniceşte proporţiile, pregăteşte de departe; se încordează fără încetare pentru a lupta împotriva soartei, ca un înotător împotriva torentului; are grijă zi şi noapte să nu lase nimic la voia întâmplării. Crezi oare, Telemah, că un mare pictor munceşte cu sârg din zori şi până-n noapte, pentru a isprăvi mai degrabă lucrările sale? Nu; această străduinţă şi această muncă de rob ar stinge toată flacăra închipuirii sale, munca lui n-ar mai fi de geniu; el trebuie să nu lucreze la fel în fiecare zi. Ci după porniri, aşa cum îl îndeamnă gustul său şi cum îl împinge spiritul său. Crezi oare că el îşi petrece timpul amestecând culorile şi pregătindu-şi pensulele? Nu,

aceasta este îndeletnicirea ucenicilor săi. Lui îi rămâne grija de a chibzui; nu se gândeşte decât la trăsături îndrăzneţe. Care să dea nobleţe, viaţă şi simţire chipurilor zugrăvite de el. Are în cap gândurile şi simţămintele eroilor pe care vrea să-i înfăţişeze; se duce cu mintea în veacurile în care au trăit şi în împrejurările în care s-au aflat ei. La acest soi de avânt, trebuie să adauge o înţelepciune care să-l înfrâneze, pentru ca tot să fie adevărat, corect şi proporţionat. Crezi oare, Telemah, că e nevoie de mai puţină înălţare spirituală, geniu şi sforţare de gândire pentru a fi un rege mare, decât pentru a fi un pictor bun? Aşa că ideea la care trebuie să ajungi este că îndeletnicirea unui rege stă în a gândi, în a întocmi planuri şi în a alege oamenii în stare să le aducă la îndeplinire, sub cârmuirea lui.

Telemah îi răspunse:

— Cred că înţeleg tot ce vrei să spui; dar dacă lucrurile s-ar petrece astfel, un rege ar fi adeseori înşelat, din moment ce n-ar intra el însuşi în amănunte.

— Tu eşti cel care te înşeli, spuse mai departe Mentor: ceea ce-i împiedică să fie înşelaţi este cunoaşterea generală a cârmuirii. Oameni ce nu se călăuzesc după principii în treburi şi a căror minte nu are iscusinţa de a judeca adevărata valoare merg parcă întotdeauna pe dibuite: e o întâmplare dacă nu se înşală. Nu ştiu sigur nici măcar ceea ce caută, nici spre

ce trebuie să tindă; nu ştiu decât să fie bănuitori şi îi bănuiesc mai degrabă pe oamenii cinstiţi care le stau împotrivă, decât pe înşelătorii care-i linguşesc. Pe când cei ce se călăuzesc după principii în cârmuirea lor şi se pricep la oameni ştiu ce trebuie să ceară de la ei şi mijloacele de a ajunge la aceasta; ei ştiu îndeajuns, cel puţin în linii mari, dacă oamenii de care se slujesc sunt unelte potrivite pentru înfăptuirea planurilor lor şi dacă le înţeleg vederile pentru a tinde spre ţinta pe care o urmăresc. De altfel, cum nu se vâră în nişte amănunte istovitoare, au mintea mai liberă pentru a cuprinde dintr-o singură privire lucrarea în mare, pentru a observa dacă se îndreaptă spre scopul principal. Chiar dacă sunt înşelaţi, cel puţin nu sunt înşelaţi în chestiuni esenţiale. Dealtminteri, se află mai presus de micile pizme, care sunt mărturia unei minţi mărginite şi a unui suflet josnic: ei înţeleg că în treburile însemnate nu te poţi feri de a fi înşelat, fiindcă trebuie să te sluşeşti de oameni, care atât de des sunt înşelători. Pierzi mai mult prin nehotărâre, spre care te împinge neîncrederea, decât ai pierde dacă te-ai lăsă puţin înşelat. Trebuie să te socoţi preafericit atunci când nu eşti înşelat decât în lucrurile mărunte; lucrurile mari merg oricum înainte, şi numai asta trebuie să-l frământe pe un om mare. Înşelătoria trebuie pedepsită cu asprime, atunci când e descoperită; dar trebuie să te

aştepţi la o oarecare înşelătorie, dacă nu vrei să fii într-adevăr înşelat. Un meşteşugar, în atelierul lui, vede totul cu ochii lui şi face totul cu mâinile lui. Dar un rege, într-un stat mare, nu poate nici să facă totul şi nici să vadă totul. El nu trebuie să facă decât acele lucruri pe care nimeni altul nu le poate face sub cârmuirea lui; nu trebuie să vadă decât ceea ce ţine de hotărârea unor lucruri însemnate.

În sfârşit, Mentor îi spuse lui Telemah:

— Zeii te iubesc şi-ţi pregătesc o domnie plină de înţelepciune. Tot ceea ce vezi aici a fost făcut mai puţin pentru slava lui Idomeneu, cât pentru instruirea ta. Toate aceste rânduieli înţelepte pe care le admiri în Salento nu sunt decât umbra a ceea ce vei săvârşi tu cândva în Itaca, dacă virtuţile tale vor fi pe măsura înaltului destin ce ţi-a fost hărăzit. A sosit timpul să ne gândim la plecare; Idomeneu ţine o corabie pregătită pentru întoarcerea noastră în patrie.

Atunci Telemah îşi deschise inima în faţa prietenului său şi, cu oarecare greutate, îi vorbi despre un simţământ care-l făcea să-i pară rău după Salento.

— Poate mă vei osândi, îi spuse el, că mă îndrăgostesc cu prea multă uşurinţă prin locurile pe unde trec; dar inima m-ar mustra fără încetare dacă ţi-aş ascunde că o iubesc pe Antiope, fiica lui Idomeneu. Nu, scumpul meu Mentor, nu este o patimă

oarbă, asemenea celei de care m-ai tămăduit în insula lui Calipso: mi-am dat prea bine seama cât de adâncă e rana pricinuită de amor atunci când m-am aflat lângă Eucharis; nici acum nu-i pot rosti numele fără să nu mă simt tulburat; timpul şi depărtarea nu m-au putut face să o uit. Din această încercare am învăţat să mă tem de mine însumi. Dar ceea ce simt pentru Antiope nu e nimic de felul acesta, nu e o iubire pătimaşă; este simpatie, preţuire, încredinţarea că aş fi fericit de mi-aş petrece viaţa alături de ea. Dacă zeii mi-l vor reda pe tatăl meu şi dacă el îmi va îngădui să-mi aleg o soţie, Antiope va fi soţia mea. Ceea ce mă atrage la ea este felul tăcut, modest, retras de a fi, munca îndârjită, îndemânarea ei la împletiturile de lână şi la broderie, priceperea cu care conduce toată casa tatălui ei de când i-a murit mama, dispreţul pentru podoabele deşarte, faptul că pare să uite, sau să nu ştie, că e frumoasă. Când Idomeneu îi porunceşte să conducă horele tinerelor cretane în sunetul flautelor, ai zice că e zâmbitoarea Venus, însoţită de Graţii. Când o ia cu el la vânătoare, în păduri, apare maiestuoasă şi dibace la trasul cu arcul, ca Diana în mijlocul nimfelor; numai ea nu ştie acest lucru, şi toată lumea o admiră. Când intră în templele zeilor şi poartă pe cap obiectele de cult în

coşuri[87], ai crede că ea însăşi este zeitatea al cărei lăcaş e templul. Cu câtă teamă şi cucernicie o vedem oferind jertfele şi abătând mânia zeilor când trebuie ispăşită vreo vină sau îndepărtată vreo prezicere funestă! În sfârşit, când o vezi, împreună cu o ceată de femei, ţinând în mână un ac de aur, ai crede că este Minerva însăşi, care, coborând pe pământ, a luat înfăţişare omenească şi le inspiră oamenilor artele frumoase: îi însufleţeşte pe ceilalţi să muncească; le face munca mai plăcută şi le alungă urâtul cu glasul ei fermecător când le cântă minunatele poveşti ale zeilor şi întrece cea mai aleasă pictură prin gingăşia broderiilor ei. Ferice de bărbatul care, printr-o dulce cununie, se va însoţi cu ea! Nu va avea să se teamă decât să n-o piardă şi să nu trăiască mai mult decât ea.

Îi iau aici martori pe zei, scumpul meu Mentor, că sunt gata să plec: o voi iubi pe Antiope cât voi trăi; dar ea nu va întârzia nici cu o clipă înapoierea mea în Itaca. Dacă un altul va fi menit s-o aibă, mi-aş petrece restul zilelor în tristeţe şi amărăciune: dar, totuşi, aş părăsi-o. Deşi ştiu că plecarea mă poate face s-o pierd, nu vreau să-i vorbesc nici ei, nici tatălui ei despre dragostea mea; căci nu se cuvine să vorbesc despre acestea decât cu

---

[87] Asemenea „canephorelor“, tinerele fete ce duceau coşurile cu ofrande la ceremoniile sacre.

tine până când Ulise, urcat din nou pe tron, îmi va spune că se învoieşte la alegerea mea. Din asta îţi poţi da seama, scumpul meu Mentor, cât de deosebită este această iubire de patima pentru Eucharis, de care m-ai văzut orbit.

Mentor îi răspunse lui Telemah:

— Îmi dau seama de această deosebire. Antiope este blândă, simplă şi înţeleaptă: mâinile ei nu dispreţuiesc munca; prevede cu mult înainte lucrurile; are grijă de tot; ştie să tacă şi să se poarte cu noimă, fără să se pripească; este toată vremea ocupată şi nu se pierde niciodată cu firea, fiindcă face fiecare lucru la timpul potrivit: buna rânduială din casa tatălui său este gloria ei; aceasta e o podoabă mai mare decât frumuseţea-i. Deşi are grijă de tot şi misiunea ei este să îndrepte, să încuviinţeze, să chiverniseasc ă (lucruri pentru care mai toate femeile sunt urâte), e iubită de toată casa: asta fiindcă n-are nici patimi, nici încăpăţânări, nici uşurinţă, nici toane, ca alte femei. Se face înţeleasă dintr-o singură privire, şi oamenii se tem ca nu cumva să nu-i fie pe plac. Dă porunci limpezi; nu porunceşte decât ceea ce poate fi înfăptuit; dacă e nevoie mai spune o dată, cu bunătate, ce are de spus şi, repetând, îi încurajează. Inima tatălui ei se odihneşte alături de ea, aşa cum un călător sleit de arşiţa soarelui se odihneşte la umbră, pe iarba fragedă. Ai dreptate, Telemah;

Antiope este o comoară vrednică să fie căutată în ţinuturile cele mai îndepărtate. Mintea, ca şi trupul ei, nu sunt împodobite niciodată cu podoabe deşarte; închipuirea, deşi vie, e stăpânită; nu vorbeşte decât atunci când e nevoie şi, dacă deschide gura, dulcea putere de convingere şi farmecul nemeşteşugit curg de pe buzele ei. Când vorbeşte, toată lumea tace şi ea roşeşte: e gata să renunţe la ceea ce a vrut să spună când bagă de seamă că este ascultată cu atâta luare-aminte. Abia dacă am auzit-o vorbind.

Îţi aminteşti, o, Telemah, de ziua când a chemat-o tatăl ei? A apărut, cu ochii plecaţi, acoperită cu un văl lung şi n-a vorbit decât pentru a înfrâna mânia lui Idomeneu, care voia să-l pedepsească cu asprime pe unul dintre sclavii lui: mai întâi ea i-a împărtăşit necazul; apoi l-a domolit; în sfârşit, i-a dat să înţeleagă de ce vina acestui nefericit ar putea fi iertată; şi, fără să-l facă pe rege să simtă că s-a lăsat prea mult dus de mânie, i-a inspirat simţăminte de dreptate şi de milă. Tethys, când îl măguleşte pe bătrânul Nereu, nu potoleşte cu mai multă blândeţe valurile furioase. Tot astfel Antiope, fără să se folosească de autoritate şi fără să se bizuie pe farmecele ei, va şti într-o zi să mlădieze inima soţului, aşa cum îşi atinge acum lira, când vrea să scoată din ea cele mai suave acorduri. Îţi spun din nou, Telemah, că dragostea ta este îndreptăţită; zeii ţi-o

hărăzesc: nutreşti pentru ea o dragoste chibzuită; dar trebuie să aştepţi ca Ulise să ţi-o dea de soţie. Nu pot decât să te laud că n-ai vrut să-i dezvălui simţămintele tale: să ştii însă că dacă ai fi luat-o pe ocolite pentru a-i da să înţeleagă gândurile pe care le ai, le-ar fi respins şi ar fi încetat să te preţuiască. Nu se va făgădui niciodată nimănui; îl va lăsa pe tatăl ei să-i aleagă soţul; nu va lua niciodată de bărbat decât un om care se teme de zei şi face tot ceea ce se cuvine. Şi tu, ca şi mine, ai băgat de seamă că, de când te-ai întors, se arată şi mai rar şi îşi pleacă şi mai mult ochii. Cunoaşte toate izbânzile pe care le-ai avut în război; nici obârşia ta nu-i este necunoscută, nici peripeţiile tale, nici tot ceea ce ţi-au dat zeii: aceasta este ceea ce o face atât de modestă şi de stăpânită. Să plecăm, Telemah, să plecăm spre Itaca; nu-mi mai rămâne decât să te ajut să-ţi găseşti tatăl şi să obţii o soţie vrednică de vârsta de aur: chiar dacă, în loc să fie fiica regelui din Salento, ar fi o păstoriţă din recele Algid[88] te-ai putea socoti preafericit să fie a ta.

Idomeneu, care se temea de plecarea lui Telemah şi a lui Mentor, nu se gândea decât cum s-o întârzie; îi spuse lui Mentor că fără el nu poate pune capăt unei sfade ivite între Diofan, preotul lui Iupiter Conservator,

---

[88] Munte din Latium, situat între Preneste şi Tusculum, denumit astăzi Monte Artemisio. Adjectivul latin *algidus* a dat termenul *algid,* caracterizând, în medicină, o puternică senzaţie de frig.

şi Heliodor, preotul lui Apolo, în legătură cu prezicerile ce se fac după zborul păsărilor şi după măruntaiele jertfelor.

— De ce să te amesteci, îi răspunse Mentor, în lucrurile sacre? Lasă-i pe etrurieni să hotărască, ei au tradiţia celor mai vechi oracole şi sunt inspiraţi pentru a fi tâlmacii zeilor: foloseşte-ţi puterea numai pentru a înăbuşi încă din faşă aceste certuri. Nu vădi nici părtinire, nici prejudecată; mulţumeşte-te să sprijini hotărârea atunci când va fi luată: nu uita că un rege trebuie să se supună religiei şi nu trebuie niciodată să urmărească să pună rânduială în sinul ei. Religia vine de la zei, este mai presus de regi. Dacă regii se amestecă în religie, în loc s-o ocrotească, ei o vor înrobi. Regii sunt atât de puternici, iar ceilalţi oameni atât de slabi, încât totul va fi în primejdie de a se schimba după bunul plac al regilor, dacă ei se vâră în treburi care privesc lucrurile sacre. Lasă, aşadar, prietenilor zeilor deplina libertate de a hotărî şi mărgineşte-te să-i reprimi pe cei ce n-ar da ascultare judecăţii lor, atunci când este rostită.

După aceea, Idomeneu se plânse că era încurcat de numeroasele pricini ale unor oameni de rând, care îi cereau de zor să le judece el.

— Hotărăşte, îi răspunse Mentor, în toate chestiunile noi care vor duce la statornicirea unor principii

generale de jurisprudenţă şi la interpretarea legilor; dar nu lua niciodată asupră-ţi judecarea pricinilor oamenilor de rând. Atunci ele vor deveni tot mai numeroase şi te vor hărţui: vei fi unicul judecător al întregului tău popor; toţi ceilalţi judecători aflaţi sub cârmuirea ta vor deveni de prisos; vei fi împovărat, şi treburile mărunte nu-ţi vor da răgaz să te ocupi de cele mai mari, fără să le poţi judeca în amănunt nici pe cele mărunte. Fereşte-te, aşadar, să intri în această încurcătură; lasă în seama judecătorilor obişnuiţi pricinile oamenilor de rând; să nu faci decât ceea ce nimeni altul nu poate face în locul tău pentru a te despovăra: numai atunci îţi vei îndeplini adevăratele funcţii de rege.

— Mai stăruie unii pe lângă mine, spunea Idomeneu, să pun la cale anumite căsătorii. Persoane de neam ales, care m-au urmat în toate războaiele şi au pierdut bunuri însemnate slujindu-mă, ar vrea să primească un fel de răsplată căsătorindu-se cu fete înstărite: e de ajuns să spun un cuvânt pentru a-i ajuta să se căpătuiască.

— E adevărat, răspunse Mentor, că n-ar trebui să spui decât un cuvânt; dar chiar şi acest cuvânt te-ar costa prea scump. Ai vrea să le răpeşti taţilor şi mamelor libertatea şi mângâierea de a-şi alege ginerii şi, prin urmare, moştenitorii? Ar însemna să azvârli

familiile în cea mai cruntă robie: ai fi răspunzător pentru toate nefericirile familiale ale cetăţenilor tăi. Căsătoriile au şi aşa destui spini, fără să le mai adaugi această amărăciune. Dacă ai slujitori credincioşi pe care trebuie să-i răsplăteşti, dăruieşte-le pământuri nelucrate; adaugă la aceasta ranguri şi onoruri potrivite cu starea lor şi cu serviciile pe care ţi le-au adus; mai adaugă, dacă e nevoie, ceva bani, din economiile făcute din fondurile sortite cheltuielilor tale; dar să nu-ţi plăteşti niciodată datoriile jertfind sentimentele fetelor bogate.

De la această chestiune, Idomeneu treci de îndată la alta.

— Sybariţii[89], spunea el, se plâng că am luat cu anasâna pământuri care erau ale lor şi că le-am dat, spre desţelenire, străinilor pe care i-am adus de curând aici. Să le fac pe plac acestor oameni? Dacă o fac, vor crede că sunt îndreptăţiţi să-mi ceară tot felul de lucruri.

— Nu-i drept, răspunse Mentor, să le dai crezare sybariţilor când e vorba de pricina lor; dar nu-i drept nici să-ţi dai crezare ţie când e vorba de pricina ta.

— Atunci pe cine să credem? spuse mai departe

---

[89] Locuitori ai oraşului Sybaris din vechea Italie, colonie acheană întemeiată în 710 î.e. N, şi distrusă în anul 510 î.e.n.

Idomeneu.

— Nu trebuie să crezi, continuă Mentor, niciuna din cele două părţi; dar trebuie să pui mijlocitor de pace un popor vecin care să nu poată fi bănuit că ţine cu o parte sau cu alta: de pildă sipontinii[90]; ei n-au niciun interes potrivnic alor voastre.

— Dar sunt dator, răspunse Idomeneu, să dau crezare acestui mijlocitor? Nu sunt rege? Un suveran este dator să se supună unor străini pe cuprinsul ţării lui?

Mentor vorbi din nou astfel:

— Dacă nu vrei să-i împlineşti voia, înseamnă că socoţi dreptul tău bun; pe de altă parte, sybariţii nu dau înapoi: ei spun că dreptul lor nu poate fi pus la îndoială. În această înfruntare de simţăminte trebuie sau să vă împace un mijlocitor ales de părţi, sau să hotărască armele: altă cale nu există. Dacă te-ai duce într-o republică unde nu sunt nici magistraţi, nici judecători şi unde fiecare familie se crede îndreptăţită să-şi facă singură dreptate, prin silnicie, în toate pretenţiile ei faţă de vecini, ai deplânge nenorocirea unui asemenea neam şi te-ar îngrozi această cumplită neorânduială, în care familiile s-ar înarma una

---

[90] Locuitori ai oraşului Siponte, Sipus sau Sipontum din vechea Italie, întemeiat de Diomede şi situat la poalele muntelui Garganum.

împotriva alteia: crezi oare că zeii ar privi cu mai puţină groază lumea întreagă, care este o republică universală, dacă fiecare popor, care nu este altceva decât o mare familie, s-ar crede pe deplin îndreptăţit să-şi facă singur dreptate, prin silnicie, în pretenţiile sale faţă de celelalte popoare? Un om de rând care are un ogor moştenit de la strămoşii lui nu poate să-l păstreze decât datorită autorităţii legilor şi judecăţii magistratului; ar fi pedepsit cu asprime, ca un răzvrătit, dacă ar vrea să păstreze cu forţa ceea ce justiţia i-a dat: crezi că regii pot folosi de la început silnicia pentru a-şi susţine pretenţiile, fără să fi încercat toate căile blândeţii şi omeniei? Justiţa nu este oare mai sacră şi inviolabilă pentru regi, când e vorba de ţări întregi, decât pentru familii, când e vorba de câteva ogoare arate? Este oare nedrept şi hrăpăreţ cel ce ia doar câteva pogoane de pământ? Este oare drept, este oare un erou cel ce ia provincii întregi? Dacă oamenii se încăpăţânează, se amăgesc şi sunt orbiţi în micile interese particulare, nu este oare mai de temut că te-ai putea amăgi şi ai putea fi orbit în privinţa intereselor de stat? Se cuvine oare să te încrezi în tine, într-o chestiune în care există atâtea motive să fii bănuitor faţă de propria-ţi fiinţă? Nu e bine oare să te temi că te-ai putea înşela în situaţii în care greşeala unui singur om are urmări cumplite? Greşeala unui rege care se amăgeşte

în privinţa pretenţiilor sale pricinuieşte adeseori pustiiri, foamete, măceluri, ciumă, smintirea moravurilor, ale căror urmări funeste se întind peste veacuri până târziu. Un rege, în jurul căruia se adună întotdeauna atâţia linguşitori, nu trebuie oare să se teamă că ar putea fi linguşit în aceste împrejurări? Dacă se învoieşte să fie găsit un mijlocitor pentru a pune capăt sfadei, îşi vădeşte spiritul de dreptate, buna-credinţă, cumpătarea. Face cunoscute motivele temeinice pe care se bizuie pricina lui. Cel ales este un mijlocitor prietenos şi nu un judecător aspru. Nimeni nu se supune orbeşte hotărârilor lui; dar e privit cu mult respect. Nu rosteşte o sentinţă ca un judecător atotputernic; dar face propuneri şi se cuvine să mai jertfeşti câte ceva, potrivit sfaturilor lui, pentru a menţine pacea. Dacă, în pofida tuturor străduniilor regelui de a păstra pacea, izbucneşte războiul, are cel puţin de partea lui mărturia propriei conştiinţe, preţuirea vecinilor şi dreapta ocrotire a zeilor.

Idomeneu, mişcat de aceste cuvinte, se învoi ca sipontinii să fie mijlocitori între el şi sybariţi.

Atunci regele, văzând că nu mai are niciun mijloc de a-i opri pe cei doi străini, încearcă să-i ţină pe loc printr-o legătură mai puternică. Băgase de seamă că Telemah o iubeşte pe Antiope şi nădăjduia să-l poată ţine prin acest simţământ. De aceea, îi ceru de mai

multe ori fetei să cânte în timpul ospeţelor. Ea o făcu, pentru a-i da ascultare tatălui ei, dar cu atâta modestie şi tristeţe, încât se vedea cât de greu îi vine să se supună. Idomeneu merse până acolo, încât îşi arătă dorinţa ca ea să cânte izbânda dobândită asupra daunienilor şi a lui Adraste: fata nu se putu însă hotărî să-i aducă laude lui Telemah; se apără respectuos, şi tatăl său nu îndrăzni să i se împotrivească. Glasul ei dulce şi mişcător pătrundea în inima tânărului fiu al lui Ulise: era pierdut de duioşie. Idomeneu, care nu-şi lua ochii de la el, nu mai putea de bucurie când îi vedea tulburarea. Dar Telemah se prefăcea că nu înţelege planurile regelui; nu se putea împiedica, în aceste împrejurări, să nu fie foarte tulburat, dar judecata precumpănea asupra simţămintelor: nu mai era acelaşi Telemah pe care, odinioară, o patimă tiranică îl ţinuse captiv în insula lui Calipso. În timp ce Antiope cânta, el păstra o tăcere adâncă; de îndată ce fata isprăvise, se grăbi să vorbească despre alte lucruri.

Regele, neizbutind să-şi ducă planul la îndeplinire în acest fel, hotărî în cele din urmă să pună la cale o mare vânătoare la care, împotriva datinei, vru să-i facă fiicei lui plăcerea de a lua şi ea parte. Antiope plânse, căci nu voia să meargă; dar trebui să se supună poruncii neînduplecate a tatălui său. Se urcă pe un cal spumegos, iute, asemenea celor pe care Castor îi

îmblânzea pentru lupte; îl mâna fără nicio greutate. O ceată de tinere fete o urmau pline de avânt; în mijlocul lor părea că e Diana în pădure. Regele se uita la ea şi nu se mai sătura privind-o. La vederea ei, uită de toate nenorocirile lui trecute. Telemah o privi şi el, fiind şi mai mişcat de modestia Antiopei, decât de dibăcia şi gingăşia ei.

Câinii urmăreau un mistreţ de o mărime uriaşă şi la fel de furios ca cel din Calydon: părul lung şi aspru stătea zbârlit ca nişte ace; ochii scânteietori erau plini de sânge şi de flăcări; răsuflarea i se auzea de departe, ca zgomotul surd al vânturilor dezlănţuite când le cheamă Eol în peştera sa pentru a potoli furtunile; colţii lungi şi încovoiaţi, cum e coasa tăioasă *a* secerătorilor, retezau trunchiurile copacilor. Câinii care se încumetau să se apropie de el erau sfâşiaţi; cei mai îndrăzneţi vânători, urmărindu-l, se temeau totuşi să-l ajungă din urmă. Antiope, alergând uşoară ca vântul, nu se temu deloc să-l atace îndeaproape; aruncă în el cu o săgeată ce-l străpunse deasupra umărului. Sângele fiorosului animal începu să curgă şiroaie, înfuriindu-l şi mai mult; se întoarse spre cea care-l rănise. Atunci calul Antiopei, în ciuda avântului lui, începu să tremure şi dădu înapoi; uriaşul mistreţ se repezi aspra calului, asemenea maşinăriilor greoaie ce zguduie zidurile celor mai puternice oraşe. Bidiviul se clătină şi se

prăbuşi: Antiope se pomeni la pământ, fără putinţa de a se feri de colţul ucigaş al mistreţului întărâtat. Telemah, văzând primejdia în care se afla Antiope, se repezi jos de pe cal. Mai iute ca fulgerul, se năpusti între calul doborât şi mistreţul care se întorcea pentru a-şi răzbuna sângele. Ţinea în mână o suliţă lungă pe care o înfipse aproape toată în coasta fiorosului animal. Mistreţul, turbat de furie, se prăbuşi.

Pe loc, Telemah îi reteză căpăţâna, care, văzută îndeaproape, îi înfricoşă pe toţi vânătorii. I-o adusa Antiopei. Ea roşi toată, se sfătui din ochi cu tatăl ei, care, după ce rămăsese înlemnit de spaimă, era nebun de bucurie că o vedea în afară de primejdie şi-i făcu semn că se cuvine să primească acest dar. Ea îl luă şi îi spuse lui Telemah:

— Am primit din partea ta cu recunoştinţă un dar şi mai mare, căci ţie îţi datorez viaţa.

De cum sfârşi de rostit aceste cuvinte, se temu să nu fi spus prea mult; îşi plecă ochii în pământ şi Telemah, care o văzu cât e de stingherită, nu îndrăzni să-i zică decât aceste cuvinte:

— Ferice de fiul lui Ulise că a izbutit să păstreze o viaţă atât de preţioasă! Dar mai ferice ar fi dacă şi-ar putea petrece viaţa lângă tine!

Antiope, fără să-i răspundă, se întoarse deodată în ceata tinerelor ei soaţe, unde încălecă din nou pe cal.

Idomeneu i-ar fi făgăduit-o pe fiica sa lui Telemah chiar în acea clipă, dar nădăjduia că-i va aţâţa şi mai mult patima dacă-l va lăsa în nesiguranţă şi crezu că, împins de dorinţa de a fi sigur de căsătorie, va izbuti să-l mai reţină la Salento. Aşa judeca Idomeneu în sinea lui. Dar zeii îşi bat joc de înţelepciunea oamenilor. Tocmai ceea ce trebuia să-l hotărască pe Telemah să rămână fu ceea ce-l zori să plece. Simţământul ce încolţea în el îl făcu, pe bună dreptate, să se teamă de sine. Mentor îşi spori străduniile de a-i inspira o aprigă dorinţă de a se întoarce în Itaca şi, în acelaşi timp, stărui pe lângă Idomeneu să-l lase să plece: corabia era pregătită, căci Mentor, care supraveghea toate clipele vieţii lui Telemah pentru a-l ridica la cea mai înaltă glorie, nu-l lăsa să rămână într-un loc decât atât cât era nevoie pentru a-şi pune la încercare virtutea şi pentru a câştiga învăţătură. Mentor avusese grijă să ceară să fie pregătită corabia încă de la sosirea lui Telemah. Dar Idomeneu, care privea cu multă neplăcere aceste pregătiri, căzu într-o tristeţe de moarte şi într-o deznădejde ce-ţi făcea milă, atunci când văzu că cei doi oaspeţi, de la care primise atâta ajutor, urmau să-l părăsească. Se închidea în locurile cele mai ascunse din casă: acolo îşi uşura inima gemând şi vărsând lacrimi. Uită de nevoia de a se hrăni; somnul nu mai venea să-i domolească apriga durere; se usca, îl mistuia

îngrijorarea, întocmai ca un copac mare ce acoperă pământul cu umbra ramurilor lui dese şi căruia un vierme începe să-i roadă tulpina prin canalele înguste pe care curge seva menită să-l hrănească; acest copac, pe care vânturile nu l-au zdruncinat niciodată, pe care pământului rodnic îi place să-l hrănească la sânul lui şi pe care secera plugarului l-a respectat întotdeauna, se ofileşte fără încetare, fără să se poată descoperi pricina răului lui: se usucă, frunzele, care sunt fala lui, cad. Nu mai rămâne din el decât un trunchi acoperit cu o scoarţă crăpată şi ramuri uscate: aşa arăta şi Idomeneu în durerea lui.

Telemah, înduioşat, nu se încumeta să-i vorbească. Se gândea cu teamă la ziua plecării, căuta motive pentru a o amina şi ar fi rămas multă vreme în această nehotărâre, dacă Mentor nu i-ar fi spus:

— Mă bucur că te văd astfel schimbat. Te-ai născut aspru şi semeţ; inima nu ţi se lăsa mişcată decât de plăcerile şi interesele tale. Dar ai devenit, în sfârşit, bărbat şi, în urma suferinţelor îndurate, începi să simţi milă faţă de suferinţele altora. Fără această milă nu există nici bunătate, nici virtute, nici putinţa de a-i cârmui pe oameni. Dar nu trebuie s-o împingi prea departe, şi nici să te laşi doborât de o prietenie neputincioasă. I-aş vorbi bucuros lui Idomeneu, pentru a-l face să se învoiască la plecarea noastră, şi te-aş cruţa

de stânjeneala unei convorbiri atât de neplăcute; dar nu vreau ca ruşinea greşit înţeleasă şi sfiala să pună stăpânire pe inima ta. Trebuie să te obişnuieşti să îmbini curajul şi hotărârea cu o prietenie duioasă şi simţitoare. Trebuie să te temi să nu-i mâhneşti pe oameni fără a fi nevoie; trebuie să le împărtăşeşti supărarea, când nu te poţi feri să nu le-o faci, şi să îndulceşti cât poţi mai mult lovitura, atunci când îţi este cu neputinţă să-i cruţi întru totul.

— Tocmai din dorinţa de a îndulci lovitura, răspunse Telemah, aş vrea mai curând ca Idomeneu să afle despre plecarea noastră de la tine şi nu de la mine.

Mentor îi răspunse pe dată:

— Te înşeli, scumpul meu Telemah; te-ai născut aşa cum sunt copiii de regi crescuţi în purpură, care vor ca totul să se facă după cum socot ei de cuviinţă şi ca întreaga fire să se supună voinţei lor, dar care n-au tăria de a se împotrivi nimănui făţiş. Aceasta nu fiindcă s-ar sinchisi de oameni şi nici fiindcă, din bunătate, s-ar teme să nu-i mâhnească; ci, fiindcă, pentru propria lor tihnă, nu vor să vadă în juru-le chipuri triste şi nemulţumite. Necazurile şi durerile oamenilor nu-i mişcă, numai să nu le aibă sub ochii lor; dacă aud vorbindu-se de ele, vorbele acestea îi stânjenesc şi-i întristează. Pentru a le face pe plac, trebuie să le spui întotdeauna că totul merge bine. În timp ce se dedau

plăcerilor, nu vor să vadă şi să audă nimic ce le-ar putea răpi bucuria. Dacă trebuie să dojenească, să îndrepte, să deschidă ochii cuiva, să se împotrivească pretenţiilor şi patimilor nedrepte ale vreunui om sâcâitor, vor însărcina întotdeauna altă persoană să facă acest lucru: în aceste împrejurări, decât să vorbească ei hotărât, dar blând, mai degrabă ar primi să li se smulgă hotărârile cele mai nedrepte; să-şi încurce treburile cele mai însemnate, fiindcă nu pot lua o hotărâre împotriva simţămintelor acelora cu care au de-a face în fiecare zi. Această slăbiciune, care se simte la unii domnitori, îi împinge pe toţi să n-aibă alt gând decât să tragă foloase de pe urma ei: îi hărţuiesc, îi stânjenesc şi, până la urmă, îi copleşesc. Mai întâi cei ce vor să dobândească ceva de la ei îi linguşesc şi îi tămâiază, ca să li se vâre sub piele. Dar, de îndată ce le-au dobândit încrederea şi capătă pe lângă ei vreo slujbă în care au o oarecare putere, îi împing departe, îi silesc să intre la jug: ei se vaită, vor adesea să-şi scuture jugul; dar îl poartă toată viaţa. Sunt foarte grijulii să nu pară cârmuiţi de alţii, dar sunt întotdeauna: ba chiar nici nu se mai pot lipsi de cârmuirea altora, căci sunt asemenea acelor vrejuri plăpânde de viţă de vie care, neputându-se sprijini pe ele însele, se caţără întotdeauna pe trunchiul vreunui copac mare. N-am să îngădui, o, Telemah, să cazi în acest păcat ce face un om

netrebnic pentru cârmuire. Tu, care eşti atât de simţitor încât nu te încumeţi să-i vorbeşti lui Idomeneu, nu vei mai fi mişcat de suferinţa lui de îndată ce vei părăsi Salento; nu durerea lui te înduioşează, ci prezenţa lui este cea care te stânjeneşte. Du-te şi vorbeşte-i tu însuţi lui Idomeneu; învaţă, cu acest prilej, să fii simţitor şi hotărât în acelaşi timp: arată-i cât te doare că trebuie să-l părăseşti; dar arată-i pe un ton hotărât cât de trebuincioasă este plecarea noastră.

Telemah nu îndrăznea nici să i se împotrivească lui Mentor, nici să se ducă să-l caute pe Idomeneu; îi era ruşine de teama lui, şi n-avea curajul să şi-o înfrângă: şovăia; făcea doi paşi şi se întorcea numaidecât ca să-i aducă lui Mentor un nou motiv de amânare. Dar o simplă privire a lui Mentor îl făcea să-şi înghită cuvintele şi-i spulbera toate frumoasele pretexte.

— Oare acesta să fie, spunea Mentor zâmbind, biruitorul daunienilor, eliberatorul marii Hesperii, fiul înţeleptului Ulise, care urmează să fie, după el. Oracolul Greciei? Nu cutează să-i spună lui Idomeneu că nu-şi mai poate amina întoarcerea în patrie pentru a-şi revedea tatăl. O, popor al Itacăi, cât de nenorocit vei fi într-o zi, dacă vei avea un rege pe care o ruşine greşit înţeleasă îl ţine în frâu şi care jertfeşte cele mai mari interese slăbiciunii sale pentru interesele cele mai mici! Iată, Telemah, ce deosebire există între vitejia în

luptă şi curajul în treburi: nu te-ai temut de armele lui Adraste şi te temi de tristeţea lui Idomeneu. Iată ceea ce-i necinsteşte pe principii care au săvârşit cele mai mari isprăvi: după ce în timpul războiului au părut eroi, se poartă ca ultimii dintre oameni în împrejurările obişnuite, în care alţii dau dovadă de tărie.

Telemah, simţind cât adevăr e în aceste cuvinte şi atins de dojana, porni de îndată, călcându-şi pe inimă. Dar. De cum se apropie de locul unde şedea Idomeneu, cu ochii plecaţi, sleit şi doborât de tristeţe, începură să se teamă unul de altul. Nu îndrăzneau să se privească; se înţelegeau, fără să-şi spună nimic, şi fiecare se temea ca celălalt să nu rupă tăcerea: s-au pornit amândoi pe plâns. În sfârşit, Idomeneu, împins de prea marea lui durere, strigă:

— La ce bun să cauţi virtutea dacă ea îi răsplăteşte atât de rău pe cei ce o îndrăgesc? După ce mi s-a arătat cât sunt de slab, sunt părăsit. Ei bine, am să dau din nou peste nenorociri: să nu-mi mai spună nimeni să cârmuiesc bine. Nu, nu mai pot s-o fac: m-am săturat de oameni. Unde vrei să te duci, Telemah? Tatăl tău nu mai este: îl cauţi în zadar. Itaca a căzut pradă vrăjmaşilor tăi; ei te vor da pieirii, dacă te întorci acolo. Unul din ei o va fi luat în căsătorie pe mama ta: rămâi aici. Vei fi ginerele şi urmaşul meu, vei domni după moartea mea. Chiar în timpul vieţii mele, te vei bucura

de o putere absolută; încrederea mea în tine nu va cunoaşte margini. Şi dacă toate aceste foloase te lasă nepăsător, cel puţin nu mi-l lua pe Mentor, care este singura mea mântuire. Vorbeşte, răspunde: nu-ţi împietri inima: fie-ţi milă de cel mai nefericit dintre oameni. Ce! nu spui nimic? Ah! înţeleg cât de neîndurători sunt zeii cu mine; o simt şi mai mult decât în Creta, când mi-am înjunghiat propriul fiu.

În sfârşit, Telemah îi răspunse cu glas tulburat şi sfios:

— Nu sunt stăpân pe viaţa mea; destinul mă cheamă în patrie. Mentor, care are înţelepciunea zeilor, îmi porunceşte, în numele lor, să plec. Ce vrei să fac? Să renunţ la tatăl meu, la mama mea, la patrie, care trebuie să-mi fie şi mai scumpă decât ei? Fiind născut pentru a fi rege, nu sunt sortit să duc o viaţă blândă şi liniştită, nici să-mi urmez înclinaţiile. Regatul tău este mai bogat şi mai puternic decât al tatălui meu. Dar eu trebuie să pun ceea ce-mi hărăzesc zeii mai presus de ceea ce ai tu bunătatea să-mi oferi. Aş fi fericit s-o am pe Antiope ca soţie, fără a nădăjdui la regatul tău; dar, pentru a mă arăta vrednic de ea, trebuie să mă duc acolo unde mă cheamă datoria şi tatăl meu să fie cel care să ţi-o ceară pentru mine. Nu mi-ai făgăduit că mă trimiţi înapoi în Itaca? Nu bizuindu-mă pe această făgăduială am luptat pentru tine împotriva lui Adraste, alături de aliaţi? A

venit vremea să mă gândesc să îndrept nenorocirile ce s-au abătut asupra stirpei mele. Zeii, care m-au dat lui Mentor, l-au dat şi pe Mentor fiului lui Ulise, ca să-l ajute să-şi îndeplinească menirea. Vrei să-l pierd pe Mentor, după ce am pierdut toate celelalte? Nu mai am nici avuţii, nici adăpost, nici tată, nici mamă, nicio patrie sigură; nu-mi mai rămâne decât un om înţelept şi virtuos, care este cel mai de preţ dar al lui Iupiter: judecă şi tu dacă pot să renunţ la el şi să mă învoiesc ca el să mă părăsească. Nu, mai degrabă aş muri. Ia-mi viaţa; viaţa nu înseamnă nimic: dar nu mi-l lua pe Mentor.

Pe măsură ce Telemah vorbea, glasul îi devenea tot mai puternic şi sfiala i se risipea. Idomeneu nu ştia ce să răspundă şi nu putea să se împace cu ceea ce-i spunea fiul lui Ulise. Când nu mai avu cuvinte, căută ca, cel puţin, prin privirile lui, să-i câştige mila. În clipa aceasta, îl văzu pe Mentor, care rosti aceste vorbe pline de miez:

— Nu te mâhni: noi te părăsim; dar înţelepciunea ce călăuzeşte sfaturile zeilor va rămâne să plutească asupra ta; trebuie să te socoti preafericit că Iupiter ne-a trimis aici pentru a-ţi izbăvi regatul şi a te întoarce din rătăcirile tale. Filocles, pe care-l ai din nou, datorită nouă, te va sluji cu credinţă: teama de zei, înclinaţia spre virtute, dragostea faţă de oameni, mila pentru cei

năpăstuiţi vor sălăşlui întotdeauna în inima lui. Ascultă-l, slujeşte-te de el cu încredere şi fără pizmă. Cel mai mare folos pe care l-ai putea trage de pe urma lui este de a-l sili să-ţi spună toate cusururile tale, fără a te cruţa. Iată unde stă cel mai mare curaj al unui rege bun: să caute prieteni adevăraţi care să-l facă să-şi dea seama de greşelile lui. Numai să ai acest curaj, şi lipsa noastră nu-ţi va dăuna, vei trăi fericit: dar dacă linguşeala, ce se strecoară ca un şarpe, găseşte iarăşi calea spre inima ta pentru a te face neîncrezător în sfaturile celor ce nu urmăresc decât binele tău eşti pierdut. Nu te lăsa covârşit în chip laş de durere, ci străduieşte-te să te călăuzeşti după virtute. I-am spus lui Filocles tot ce trebuie să facă pentru a-ţi uşura sarcina şi a nu-ţi înşela niciodată încrederea; mă pot pune chezaş pentru el: zeii ţi l-au dat aşa cum m-au dat pe mine lui Telemah. Fiecare trebuie să-şi urmeze cu curaj ursita; n-are rost să te întristezi. Dacă ai nevoie vreodată de ajutorul meu, după ce îl voi fi redat pe Telemah tatălui său şi ţării sale, mă voi întoarce să te văd. Ce altceva mi-ar putea face mai mare plăcere? Eu nu caut nici bunuri, nici putere pe pământ; nu vreau decât să-i ajut pe cei ce caută dreptatea şi virtutea. Aş putea să uit vreodată încrederea şi prietenia pe care mi-ai arătat-o?

La auzul acestor cuvinte, Idomeneu se schimbă

deodată; îşi simţi inima liniştită, aşa cum linişteşte Neptun cu tridentul său valurile mânioase şi cele mai cumplite furtuni: îi rămânea doar o durere blândă şi potolită; era mai degrabă o tristeţe şi un simţământ duios decât o durere vie. Curajul, încrederea, virtutea, nădejdea în ajutorul zeilor începură să renască în el.

— Ei bine, spuse el, scumpul meu Mentor, trebuie, aşadar, să pierd totul şi să nu deznădăjduiesc. Cel puţin, să nu-l uiţi pe Idomeneu. Când o să ajungi în Itaca, unde înţelepciunea ta îţi va aduce noian de bunuri, nu uita că Salento a fost opera ta şi că ai lăsat aici un rege nefericit, care nu-şi pune nădejdea decât în tine. Du-te, vrednic fiu al lui Ulise, nu te mai opresc; nu pot să mă împotrivesc zeilor ce mi-au dat cu împrumut o comoară atât de preţioasă. Du-te şi tu, Mentor, cel mai mare şi mai înţelept dintre oameni (de poate cumva o fiinţă omenească să facă ceea ce te-am văzut pe tine făcând şi de nu eşti o zeitate care, vremelnic, a luat altă formă pentru a-i învăţa pe oamenii slabi şi neştiutori); du-te şi călăuzeşte-l pe fiul lui Ulise, mai fericit pentru că te are pe tine decât pentru că este învingătorul lui Adraste. Duceţi-vă amândoi: nu mă mai încumet să vorbesc, iertaţi-mi suspinele. Duceţi-vă, trăiţi, fiţi fericiţi împreună; nu-mi mai rămâne nimic pe lume decât amintirea de a vă fi avut aici. O, zile frumoase, preafericite zile, zile de al căror preţ nu

mi-am dat îndeajuns seama, zile ce s-au scurs prea repede, voi nu vă veţi mai întoarce niciodată! Niciodată ochii mei nu vor mai vedea ceea ce văd!

Mentor se folosi de această clipă pentru a pleca; îl îmbrăţişă pe Filocles, care îl scăldă cu lacrimile sale, fără a putea rosti o vorbă. Telemah vru să-i ia mâna lui Mentor, pentru a i-o scoate din mâna lui Idomeneu; dar Idomeneu se îndreptă pe drumul ce ducea spre port, aşezându-se între Mentor şi Telemah; îi privea, gemea, începea să spună câte un cuvânt şi nu-l putea rosti până la capăt.

În ăstimp, se auziră strigăte nedesluşite pe ţărmul plin de marinari: se întindeau frânghiile; un vânt prielnic se porni. Telemah şi Mentor, cu lacrimile în ochi, îşi luară rămas bun de la rege, care-i strânse îndelung în braţe şi îi urmări cu privirea până departe.

Cartea a optsprezecea

În timp ce plutesc pe mare, Telemah stă de vorbă cu Mentor despre principiile unei cârmuiri înţelepte şi, îndeosebi, despre mijloacele de a-i cunoaşte pe oameni pentru a-i deosebi şi a-i folosi potrivit darurilor pe care le au. În ăstimp, marea liniştită îi sileşte să poposească pe o insulă unde tocmai trăsese şi Ulise: Telemah îl întâlneşte şi-i vorbeşte fără să-l recunoască; dar, după ce-i vede urcând în corabie, simte o

tulburare tainică a cărei pricină n-o poate pricepe. Mentor i-o lămureşte şi-l asigură că în curând îl va reîntâlni pe tatăl său; apoi îi mai pune o dată răbdarea la încercare, întârziindu-i plecarea pentru a aduce o jertfă Minervei. În cele din urmă, zeiţa însăşi, ascunsă sub chipul lui Mentor, îşi reia forma, lăsându-se recunoscută. Ea îi dă lui Telemah ultimele îndrumări şi dispare. Atunci Telemah se grăbeşte să plece şi ajunge în Itaca, unde îl regăseşte pe tatăl său la credinciosul Eumeu.

În ăstimp, pânzele se umflă şi ancorele sunt ridicate; s-ar părea că pământul fuge. Cârmaciul încercat zăreşte de departe muntele din Leucate[91], a cărui creastă se ascunde într-un vârtej de chiciură îngheţată, şi munţii Aeroceraunieni[92], care tot îşi mai înalţă fruntea semeaţă spre cer, după ce au fost de atâtea ori zdrobiţi de trăsnet.

În vreme ce pluteau pe mare, Telemah îi spunea lui Mentor:

— Acum cred că pricep principiile de cârmuire de care mi-ai vorbit. La început, mi se păreau un vis; dar,

---

[91] De fapt Leucade, una din insulele ioniene, unde se afla o stâncă de pe care erau aruncaţi în mare condamnaţii la moarte. Astăzi această insulă e legată de pământ.

[92] În traducere : munţii expuşi trăznetului. în vechime, lanţ muntos în Grecia continentală (Epir).

încetul cu încetul, se desluşesc în mintea mea şi îmi apar limpezi, aşa cum dimineaţa, la primele licăriri ale aurorei, lucrurile par întunecate şi în neorânduială, dar, după aceea, ai zice că ies dintr-un haos, când lumina, crescând pe nesimţite, le redă, ca să spun aşa, chipurile şi culorile lor fireşti. Sunt pe deplin încredinţat că lucrul cel mai de seamă în cârmuire este de a deosebi bine feluritele caractere pentru a le alege şi a le folosi potrivit darurilor pe care le au: mai îmi rămâne însă să aflu cum trebuie să faci pentru a-i cunoaşte pe oameni.

Atunci Mentor îi răspunse:

— Pe oameni trebuie să-i cercetezi cu băgare de seamă pentru a-i cunoaşte; şi, pentru a-i cunoaşte, trebuie să-i vezi des şi să vorbeşti cu ei. Regii au datoria să stea de vorbă cu supuşii lor, să-i facă să-şi spună păsul, să le ceară sfatul, să-i încerce, încredinţându-le slujbe neînsemnate în care să aibă de dat socoteală, pentru a vedea dacă sunt în stare de funcţii mai înalte. Cum ai învăţat în Itaca, scumpul meu Telemah, să te pricepi la statui? Fiindcă ai tot văzut şi ai băgat de seamă care sunt cusururile şi calităţile lor, împreună cu oameni ce se pricep. Tot aşa să vorbeşti adeseori despre însuşirile bune şi despre cele rele ale oamenilor cu alţi oameni înţelepţi şi virtuoşi, care să le fi cercetat vreme îndelungată caracterele: vei afla pe nesimţite cum sunt şi la ce te poţi aştepta din partea lor. Cum ai învăţat să-i

deosebeşti pe poeţii buni de poeţii proşti? Citind mult şi cumpănind împreună cu oameni cărora le place poezia. În ce fel ai dobândit o bună judecată în muzică? Tot prin aceeaşi stăruinţă în cercetarea diferiţilor muzicieni. Cum poţi nădăjdui să-i cârmuieşti bine pe oameni, dacă nu-i cunoşti? Şi cum să-i cunoşti, dacă nu trăieşti niciodată laolaltă cu ei? Nu înseamnă să trăieşti laolaltă cu ei atunci când îi vezi pe toţi în public, unde nu se spun, nici de o parte, nici de cealaltă, decât lucruri ce nu vin din inimă şi sunt pregătite în chip meşteşugit dinainte: este vorba să-i vezi în particular, să le smulgi din străfundul inimii toate posibilităţile lor ascunse, să-i pipăi în toate privinţele, să-i cercetezi pentru a descoperi ce principii au.

Dar, ca să-i judeci bine pe oameni, trebuie să începi prin a şti cum trebuie să fie; să ştii care este meritul adevărat şi temeinic, pentru a-i deosebi pe cei ce-l au de cei ce nu-l au.

Se vorbeşte mereu despre virtute şi despre merit, fără să se ştie ce este cu adevărat meritul şi virtutea. Pentru cei mai mulţi dintre oameni, care-şi fac o glorie din a vorbi la tot ceasul despre ele, nu sunt decât nişte cuvinte frumoase, nişte termeni nelămuriţi. Trebuie să ai principii sigure despre dreptate, despre judecată, despre virtute, pentru a-i cunoaşte pe cei ce sunt oameni cu judecată şi virtuoşi. Trebuie să ştii

preceptele unei cârmuiri bune şi înţelepte, pentru a-i cunoaşte pe oamenii care au aceste precepte şi pe cei care se îndepărtează de ele printr-o prefăcută iscusinţă. Într-un cuvânt, pentru a măsura mai multe corpuri, trebuie să ai o măsură fixă: tot astfel, pentru a judeca, trebuie să ai principii neclintite, la care să se reducă toate judecăţile noastre. Trebuie să ştii bine care este scopul vieţii omeneşti şi ce ţel trebuie să urmăreşti prin cârmuirea oamenilor. Acest ţel unic şi de primă însemnătate este de a nu voi niciodată puterea şi măreţia pentru tine; căci această căutare ambiţioasă nu ar duce decât la mulţumirea unei trufii tiranice; ci trebuie să te jertfeşti, învoindu-te la greutăţile fără număr ale cârmuirii, pentru a-i face pe oameni buni şi fericiţi. Altminteri, mergi pe bâjbâite şi la întâmplare toată viaţa: mergi ca o corabie aflată în largul mării, care nici nu are cârmaci, nici nu cercetează aştrii şi căreia toate coastele învecinate îi sunt necunoscute; ea nu poate să nu se scufunde.

Adeseori domnitorii, fiindcă nu ştiu în ce stă adevărata virtute, nu ştiu ce trebuie să caute la oameni. Adevărata virtute este pentru ei ceva aspru; li se pare prea severă şi neatârnată; îi sperie şi îi dezgustă; şi se îndreaptă spre linguşeală. Din această clipă nu mai pot găsi nici sinceritate, nici virtute; din această clipă aleargă după o nălucă deşartă a gloriei amăgitoare, care

îi face nevrednici de adevărata glorie. Curând, se deprind să creadă că nu există virtute adevărată pe pământ; căci cei buni îi cunosc bine pe cei răi, dar cei răi nu-i cunosc pe cei buni, şi nu pot să creadă că există asemenea oameni. Astfel de domnitori nu ştiu decât să fie bănuitori cu toată lumea deopotrivă: se ascund, se închid în ei, cele mai neînsemnate lucruri le stârnesc pizma; se tem de oameni şi se fac temuţi de ei. Fug de lumină, nu îndrăznesc să se arate aşa cum le este firea. Deşi nu vor să fie cunoscuţi, oamenii îi cunosc, întrucât curiozitatea răutăcioasă a supuşilor lor pătrunde şi ghiceşte totul; dar ei nu cunosc pe nimeni: oamenii dornici de a trage foloase, care se ţin scai de capul lor, sunt încântaţi văzând că numai cu greu se poate ajunge la el. La un rege la care oamenii nu pot ajunge, nu poate ajunge nici adevărul: oricine i-ar putea deschide ochii e ponegrit în rapoarte mârşave şi îndepărtat de el. Acest soi de regi îşi petrec viaţa într-o măreţie sălbatică şi crudă în care, temându-se neîncetat să nu fie înşelaţi, sunt întotdeauna înşelaţi, şi merită să fie. Dacă nu stai de vorbă decât cu un număr mic de oameni, te prinzi să primeşti toate patimile şi toate prejudecăţile lor: şi cei mai buni au cusururile şi părtinirile lor. Mai mult, eşti la cheremul pârâtorilor, speţă josnică şi rea, care se hrăneşte cu venin, otrăveşte lucrurile nevinovate, le îngroaşă pe cele neînsemnate, născoceşte răul în loc să

înceteze de a-l face, caută să tragă foloase de pe urma neîncrederii şi curiozităţii nevrednice a unui domnitor slab şi bănuitor.

Cunoaşte-i, aşadar, pe oameni, scumpul meu Telemah, cunoaşte-i, cercetează-i, fă-i să vorbească unii despre alţii; încearcă-i încetul cu încetul; nu te da pe mâna nici unuia dintre ei. Trage învăţăminte atunci când te vei fi înşelat în judecata ta: căci te vei înşela uneori, iar cei răi sunt prea dibaci ca să nu-i descumpănească pe cei buni prin prefăcătoria lor. Învaţă din asta să nu judeci pripit pe nimeni; nici în bine, nici în rău; şi într-un fel, şi în celălalt, este foarte primejdios: astfel, din greşelile tale trecute vei trage învăţăminte foarte folositoare. Când vei descoperi daruri şi virtute la un om, slujeşte-te de el cu încredere: căci oamenii cinstiţi vor ca şi ceilalţi să-şi dea seama de simţul lor de dreptate: ei pun preţuirea şi încrederea mai presus de comori. Dar nu-i strica, dându-le o putere fără margini: unii care ar fi fost întotdeauna virtuoşi nu mai sunt, fiindcă stăpânul lor le-a dat prea multă putere şi prea multă bogăţie. Oricine este îndeajuns de îndrăgit de zei pentru a găsi într-un regat întreg doi sau trei prieteni adevăraţi, cu o înţelepciune şi o bunătate neschimbăcioase, curând găseşte, prin ei, alţi oameni care să le semene, spre a îndeplini funcţii mai puţin însemnate. Prin cei buni, afli ceea ce nu poţi

băga tu însuţi de seamă despre ceilalţi supuşi.

— Dar, spunea Telemah, se cuvine să te slujeşti de cei răi când sunt pricepuţi aşa cum am auzit adeseori spunându-se?

— Adeseori, răspunse Mentor, eşti nevoit să te slujeşti de ei. Când în sinul unui neam domnesc frământări şi neorânduială, găseşti adeseori oameni nedrepţi şi prefăcuţi care se şi află la putere; ei au slujbe însemnate, ce nu le pot fi luate; şi-au dobândit încrederea anumitor oameni puternici ce se cade a fi cruţaţi; trebuie să-i cruţi chiar şi pe ei, pe aceşti oameni nelegiuiţi, fiindcă sunt temuţi şi pot răsturna totul. Trebuie să te slujeşti de ei o vreme, dar, totodată, să-ţi pui în gând ca, încetul cu încetul, să-i faci de prisos. Cât despre încrederea deşartă în chestiuni privind sufletul, fereşte-te să le-o dai vreodată; căci pot căuta să tragă folos de pe urma ei şi să te ţină apoi legat prin taina pe care le-ai destăinuit-o, lanţ mai greu de sfărâmat decât toate lanţurile de fier. Slujeşte-te de ei pentru treburi vremelnice; poartă-te bine cu ei; sileşte-i, prin chiar patimile lor, să-ţi fie credincioşi; căci nu-i vei putea ţine decât în felul acesta: dar nu le destăinui hotărârile tale cele mai tainice. Să ai întotdeauna pregătit un mijloc de a-i mânui după vrerea ta; dar nu le încredinţa niciodată cheia inimii şi nici pe cea a treburilor tale. Când statul tău ajunge un stat paşnic, în care domneşte ordinea,

diriguit de oameni înţelepţi şi drepţi, de care eşti sigur, încetul cu încetul, cei răi de care ai fost nevoit să te slujeşti vor deveni de prisos. Atunci nu trebuie să încetezi de a te purta bine cu ei; căci nu-ţi este niciodată îngăduit să te arăţi nerecunoscător, nici chiar faţă de cei răi; dar, purtându-te bine cu ei, trebuie să încerci să-i faci buni; să le treci cu vederea anumite cusururi ce sunt de iertat la oameni; trebuie totuşi, treptat, treptat să ridici la loc de cinste autoritatea şi să pedepseşti cu asprime relele ce ei le-ar face pe faţă dacă ar fi lăsaţi să le facă. De fapt, nu e potrivit ca binele să fie făcut prin mijlocirea celor răi şi, cu toate că acest lucru este adeseori de neînlăturat, trebuie să tinzi încetul cu încetul să-l curmi. Un domnitor înţelept, care nu urmăreşte decât buna rânduială şi dreptatea, va izbuti cu timpul să se lipsească de oamenii stricaţi şi înşelători; el va găsi destui oameni buni şi îndeajuns de pricepuţi. Dar nu este destul să găseşti supuşi buni în sânul unui neam, e nevoie să formezi alţii noi.

— E, desigur, un lucru foarte anevoios, răspunse Telemah.

— Nicidecum, îi răspunse Mentor, osteneala pe care ţi-o dai de a căuta oameni pricepuţi şi virtuoşi, pentru a-i ridica, îi încurajează şi-i însufleţeşte pe toţi cei înzestraţi cu daruri şi cu curaj; fiecare se străduieşte. Câţi oameni nu sunt care zac în trândăvie, neştiuţi de

nimeni şi care ar deveni oameni mari, dacă întrecerea şi nădejdea în izbândă i-ar îmboldi la muncă! Câţi oameni nu sunt, pe care sărăcia şi neputinţa de a se ridica prin virtute îi îndeamnă să încerce să se ridice printr-o fărădelege! Dacă răsplăteşti prin bunuri şi onoruri geniul şi virtutea, câţi supuşi nu se vor forma singuri! Dar cât de mulţi nu vei forma tu, dacă-i vei face să urce treaptă cu treaptă, de la slujbele cele de pe urmă până la cele dintâi! Vei da putinţă darurilor să se dezvolte; vei pune la încercare lărgimea spiritului şi sinceritatea virtuţii. Oamenii care vor ajunge pe cele mai înalte locuri vor fi crescut sub ochii tăi, pornind de la cel mai de jos. Îi vei urmări toată viaţa, din treaptă în treaptă; îi vei judeca, nu după vorbele, ci după faptele lor.

Pe când Mentor îi împărtăşea astfel gândurile lui, zăriră o corabie feaciană[93], care poposise într-o mică insulă pustie şi sălbatică, mărginită de stânci înspăimântătoare. În acelaşi timp, vânturile amuţiră; până şi zefirul cel mai blând părea că şi-a oprit suflarea; întreaga mare era netedă ca o oglindă; pânzele dezumflate nu mai puteau pune în mişcare corabia; strădaniile vâslaşilor, care osteniseră, erau zadarnice:

---

[93] Fénelon îmbină aici în mod ingenios intriga din *Odiseea* cu cea din *Peripeţiile lui Telemah*, deoarece, după ce Ulise fusese azvârlit de furtună pe insula feacilor, fusese găsit de ei şi le istorisise peripeţiile sale, apoi aceştia îi dăduseră o corabie cu care să se întoarcă în Itaca.

fură nevoiţi să tragă la ţărmul acestei insule, care era mai degrabă o stâncă decât un pământ bun pentru a fi locuit de oameni. Pe o vreme mai puţin liniştită ar fi fost o mare primejdie să tragi la mal.

Feacii, care aşteptau vântul, nu păreau mai puţin nerăbdători decât salentinii să plece mai departe. Telemah înaintă spre ei pe aceste maluri povârnite. Pe cel dintâi orii întâlnit îl întrebă de îndată dacă în casa regelui Alcinous[94] nu l-a văzut pe Ulise, regele Itacăi.

Cel căruia îi vorbise din întâmplare nu era feac: era un străin necunoscut, care avea un aer măreţ, dar trist şi abătut; părea visător şi, la început, abia ascultă întrebarea lui Telemah; dar în cele din urmă îi răspunse:

— Ulise, nu te înşeli, a fost primit la regele Alcinous ca într-un loc unde oamenii se tem de Iupiter şi unde ospitalitatea e lucru obişnuit, dar nu se mai află acolo şi în zadar l-ai căuta acolo; a plecat să revadă Itaca, dacă zeii domoliţi îi vor îngădui în cele din urmă să-şi salute vreodată penaţii.

De îndată ce rosti cu tristeţe în glas aceste cuvinte, străinul se mistui într-o pădurice deasă de pe înălţimea unei stânci, de unde privea abătut marea, fugind de

---

[94] Fiul lui Nausithous, rege al Feaciei, care l-a găzduit pe Ulise, când acesta a naufragiat pe insula lui.

oamenii pe care-i vedea şi părând mâhnit că nu poate pleca. Telemah îl privea stăruitor; şi cu cât îl privea mai mult, cu atât era mai mişcat şi mai uimit.

— Acest necunoscut, îi spunea el lui Mentor, mi-a răspuns ca un om care abia ascultă ce i se vorbeşte şi este copleşit de o mare amărăciune. Îi plâng pe cei nefericiţi, de când sunt şi eu astfel, şi simt că inima mea poartă interes acestui om, fără să ştiu de ce. M-a primit destul de prost; de-abia s-a îndurat să mă asculte şi să-mi răspundă totuşi nu mă pot împiedica să nu-i doresc ca suferinţele lui să ia sfârşit.

Zâmbind, Mentor îi răspunse:

— Iată la ce slujesc nenorocirile încercate în viaţă; ele îi fac pe domnitori cumpătaţi şi simţitori la necazurile altora. Când n-au gustat niciodată decât dulcea otravă a bunăstării, se cred zei. Ar vrea ca munţii să se facă una cu pământul pentru mulţumirea lor; pe oameni nu pun niciun preţ; ar vrea ca întreaga fire să fie o jucărie în mâinile lor. Când aud vorbindu-se de suferinţă nu ştiu ce înseamnă; pentru ei e un vis; n-au văzut niciodată deosebirea dintre bine şi rău. Numai nefericirea le poate da omenie, le poate preschimba inima de piatră într-o inimă de om: atunci simt că sunt oameni şi că trebuie să-i cruţe pe ceilalţi oameni, care sunt semenii lor. Dacă ţi-e atât de milă de un necunoscut, fiindcă este, ca şi tine, rătăcitor pe acest

ţărm, câtă milă va trebui să-ţi fie de poporul Itacăi dacă-l vei vedea într-o zi suferind, de acest popor pe care zeii ţi l-au încredinţat, aşa cum o turmă este încredinţată unui păstor, şi cât de nefericit va fi poate acest popor din pricina ambiţiei, sau a fastului, sau a nesăbuinţei tale! Căci oamenii nu pătimesc decât din pricina greşelilor săvârşite de regi, care s-ar cuveni să vegheze pentru a-i împiedica să pătimească.

În timp ce Mentor grăia astfel, Telemah era cufundat în tristeţe şi amărăciune. Îi răspunse, în cele din urmă, oarecum mişcat:

— Dacă toate lucrurile acestea sunt adevărate, starea unui rege este foarte nefericită. Este robul tuturor celor cărora s-ar părea că le porunceşte: e făcut pentru ei: trebuie să li se dăruie cu trup şi suflet; duce povara nevoilor lor; este omul întregului popor şi al fiecărui om în parte. Trebuie să se obişnuiască cu slăbiciunile lor, să-i îndrepte ca un părinte, să-i facă înţelepţi şi fericiţi. Puterea pe care s-ar părea c-o are nu este a lui; nu poate face nimic, nici pentru slava, nici pentru plăcerea lui: autoritatea lui este cea a legilor; trebuie să li se supună. La drept vorbind, nu este decât apărătorul legilor, pentru a le face să domnească; trebuie să vegheze şi să muncească pentru a le păstra: este omul cel mai puţin liber şi cel mai puţin liniştit din regatul său: un rob care-şi jertfeşte tihna şi libertatea pentru

libertatea şi fericirea obştească.

— E adevărat, răspunse Mentor, că regele nu este rege decât pentru a avea grijă de poporul său, ca un păstor de turma sa, sau ca un părinte de familia sa; dar găseşti, scumpul meu Telemah, că e nenorocit fiindcă trebuie să facă bine atâtor oameni? îi îndreaptă pe cei răi prin pedepse; îi încurajează pe cei buni prin răsplăţi; îi reprezintă pe zei, îndrumând astfel spre virtute întregul neam omenesc. Nu este o glorie îndeajuns de mare pentru el aceea de a se îngriji ca legile să fie păzite? Gloria de a se pune mai presus de legi este o glorie amăgitoare, ce nu merită decât silă şi dispreţ. Dacă regele este rău, nu poate fi decât nefericit, căci nu poate găsi niciun fel de tihnă în patimile şi în vanitatea sa: dacă este bun, cea mai curată şi mai trainică dintre toate plăcerile trebuie să fie aceea de a munci pentru virtute şi de a aştepta de la zei o răsplată veşnică.

Telemah, tulburat în sinea lui de o suferinţă tainică, părea a nu fi înţeles niciodată aceste precepte, cu toate că era pătruns de ele şi ar fi putut să le propovăduiască şi altora. O stare sufletească proastă îl împingea, în pofida simţămintelor sale, să fie la toate împotrivă şi să găsească fel de fel de chiţibuşuri pentru a respinge adevărurile pe care i le lămurea Mentor. Telemah ridica împotriva tuturor acestor judecăţi nerecunoştinţa oamenilor.

— Ce! spunea el, să-ţi dai atâta osteneală pentru a te face iubit de nişte oameni care nu te vor iubi, poate, niciodată şi pentru a face bine celor răi, care se vor sluji de binefacerile tale ca să-ţi pricinuiască un rău!

Mentor îi răspunse cu răbdare:

— Trebuie să te aşteptţi la nerecunoştinţa oamenilor şi să nu încetezi a le face bine; să-i slujeşti nu atât din dragoste pentru ei, cât din dragoste pentru zei, căci aceasta e porunca lor. Binele pe care îl faci nu este niciodată pierdut: dacă oamenii îl uită, zeii îl ţin minte şi-l răsplătesc. Şi apoi, dacă cei mulţi sunt nerecunoscători, există întotdeauna oameni virtuoşi care sunt mişcaţi de virtutea ta. Chiar mulţimea, deşi e schimbătoare şi cu toane, mai< devreme sau mai târziu recunoaşte întrucâtva adevărata virtute.

Dar vrei să împiedici nerecunoştinţa oamenilor? Să nu cauţi numai să-i faci puternici, bogaţi, temuţi prin arme, fericiţi prin plăceri. Această glorie, acest belşug şi aceste desfătări îi smintesc; vor fi mai răi şi, prin urmare, mai nerecunoscători: înseamnă să le faci un dar funest; înseamnă să le dăruieşti o otravă nespus de plăcută. Dar străduieşte-te să le îndrepţi moravurile, să le inspiri simţul dreptăţii, sinceritatea, teama de zei, omenia, buna-credinţă, cumpătarea, mărinimia: făcându-i buni, îi împiedici să fie nerecunoscători: le vei dărui un adevărat bun, şi acesta este virtutea, iar

virtutea, dacă este temeinică, îi va lega întotdeauna de cel care le-a inspirat-o. Astfel, dăruindu-le adevăratele bunuri, îţi vei face un bine ţie însuţi şi nu vei mai avea a te teme de nerecunoştinţa lor. Este oare de mirare că oamenii sunt nerecunoscători faţă de domnitorii ce nu i-au deprins niciodată decât cu nedreptatea, cu ambiţia fără margini îndreptată împotriva vecinilor lor, cu lipsa de omenie, cu trufia, cu reaua-credinţă? Domnitorul nu trebuie să se aştepte din partea lor decât la ceea ce i-a învăţat să facă. Dacă, dimpotrivă, se va strădui, prin pilda şi autoritatea sa, să-i facă buni, el îşi va găsi rodul muncii în virtutea lor, sau, cel puţin va găsi în virtutea sa şi în prietenia zeilor o mângâiere pentru toate dezamăgirile.

Nici nu isprăvi de rostit aceste cuvinte, că Telemah porni în mare grabă spre feacii de pe corabia oprită la ţărm. Se adresă unui bătrân dintre ei, pentru a-l întreba de unde veneau, unde se duceau şi dacă nu l-au văzut cumva pe Ulise. Bătrânul răspunse:

— Venim din insula noastră, care este insula feacilor; ne ducem după mărfuri spre Epir. Ulise, aşa cum ţi s-a mai spus, a trecut prin patria noastră; dar a plecat.

— Cine este, adăugă de îndată Telemah, omul acela atât de trist, care caută locurile cele mai pustii, aşteptând plecarea corabiei voastre?

— Este un străin, răspunse bătrânul, pe care nu-l

cunoaştem, dar se spune că îl cheamă Cleomene, că s-a născut în Phrygia, că un oracol i-a prezis mamei lui, înainte de a-l naşte, că va fi rege dacă nu va rămâne în patria sa şi că, dacă va rămâne, mânia zeilor se va abate asupra phrygienilor, trimiţându-le o ciumă cumplită. De cum s-a născut, părinţii săi l-au dat unor corăbieri care l-au dus în insula Lesbos. Acolo a fost crescut în taină, pe socoteala patriei sale, care avea un atât de mare interes să-l ţină departe. Curând s-a făcut mare, voinic, plăcut la înfăţişare şi dibaci la toate exerciţiile trupului; se îndeletnicea chiar, cu mult gust şi talent, cu ştiinţele şi cu artele frumoase. Dar nu era răbdat în nicio ţară: prezicerea făcută în legătură cu el se răspândise pretutindeni; pe unde trecea era recunoscut; regii se temeau că le-ar putea lua coroana. Astfel rătăceşte din tinereţe şi nu poate găsi niciun loc pe lume unde să-i fie îngăduit să se oprească. A trecut adeseori pe la popoare foarte depărtate de al său; dar, de cum ajungea într-un oraş, se şi afla despre locul unde se născuse şi despre prezicerea făcută. Degeaba se ascunde şi îşi alege pretutindeni un fel de trai cât mai retras; darurile sale, se spune, ies întotdeauna la iveală, fără voia lui, şi în privinţa războiului, şi în privinţa literelor, şi în privinţa treburilor celor mai de seamă: în fiecare ţară se iveşte mereu câte un prilej neprevăzut care-l atrage după sine şi-l face cunoscut obştei.

De la meritul său i se trage nefericirea; îl face de temut şi-l goneşte din toate ţările unde vrea să se aşeze. Destinul său este de a fi preţuit, îndrăgit, admirat pretutindeni, dar îndepărtat din toate ţările ştiute. Nu mai e tânăr şi totuşi n-a putut încă să găsească un ţărm, nici în Asia, nici în Grecia, unde să fie lăsat să trăiască cât de cât liniştit. Nu pare să aibă vreo ambiţie, şi nu caută niciun fel de avuţie; ar fi foarte fericit dacă oracolul nu i-ar fi făgăduit niciodată domnia; nu-i mai rămâne nicio nădejde să-şi revadă vreodată patria; căci ştie că n-ar putea aduce decât jale şi lacrimi în toate familiile. Nici chiar domnia, pentru care pătimeşte, nu i se pare vrednică de dorit; totuşi, fără voia lui, împins de o tristă fatalitate, aleargă după ea din regat în regat; şi ea pare să fugă din faţa lui, pentru a-şi bate joc de acest nefericit până la bătrâneţe. Funest dar al zeilor, care-i tulbură cele mai frumoase zile şi nu-i va aduce decât necazuri la vârsta la care omul schilodit nu mai are nevoie decât de odihnă! Pleacă, spune el, să caute înspre Tracia vreun popor sălbatic şi fără legi pe care să-l poată aduna laolaltă, administra şi cârmui timp de câţiva ani; după care, prezicerea fiind împlinită, oamenii din regatele cele mai înfloritoare nu se vor mai teme de el: se gândeşte să se re tragă atunci de bună-voie într-un sat din Caria, unde să se îndeletnicească cu agricultura, pe care o iubeşte cu

patimă. Este un om înţelept şi cumpătat, care se teme de zei, îi cunoaşte bine pe oameni şi ştie să trăiască în pace cu ei, fără să-i preţuiască. Iată ce se povesteşte despre acest străin, despre care îmi ceri veşti.

În timp ce vorbeau, Telemah îşi întorcea adeseori privirile spre mare, care începea să se zbuciume. Vântul ridica valuri ce veneau să se lovească de stânci, înălbindu-le cu spuma lor. În această clipă, bătrânul îi spuse lui Telemah:

— Trebuie să plec; soţii mei nu pot să mă aştepte.

Rostind aceste cuvinte, o luă la fugă spre ţărm: se urcară în corabie; pe ţărm nu se auzeau decât strigăte nedesluşite, văzând zelul corăbierilor, nerăbdători să pornească.

Necunoscutul, căruia i se spunea Cleomene, rătăcise o vreme prin mijlocul insulei, urcând pe vârful tuturor stâncilor şi privind de acolo cu tristeţe adâncă întinderea necuprinsă a mărilor. Telemah nu-l scăpă din ochi nicio clipă şi nu încetă să urmărească tot ce făcea. Inima lui era înduioşată de acest om virtuos, rătăcitor, nefericit, hărăzit celor mai măreţe lucruri şi nevoit să fie o jucărie în mâinile soartei nemiloase, departe de patria sa. „Cel puţin, îşi spunea în sinea lui, eu voi vedea Itaca; dar acest Cleomene nu poate revedea niciodată Phrygia”. Pilda unui om şi mai nefericit decât el îl făcea pe Telemah să-şi îndure mai

uşor durerea.

În sfârşit, acest om, văzându-şi corabia gata de plecare, coborî de pe stâncile colţuroase cu iuţeala şi îndemânarea cu care, în pădurile din Lycia[95], Apolo, cu pletele bălaie înnodate, trecea peste prăpăstii pentru a se duce să străpungă cu săgeţile sale cerbii şi mistreţii. Necunoscutul se afla acum pe corabie, care despica unda amară şi se îndepărta de uscat. Atunci un simţământ tainic de durere îi strânse lui Telemah inima; îl cuprinse mâhnirea, fără să ştie de ce; lacrimile îi curgeau din ochi şi nimic nu i se părea mai alinător decât să plângă.

În acelaşi timp, îi zări pe ţărm pe toţi corăbierii din Salento, culcaţi în iarbă şi cufundaţi într-un somn adânc. Erau doborâţi de oboseală: somnul dulce li se strecurase în mădulare şi, prin puterea Minervei, toţi macii înrouraţi ai nopţii fuseseră presăraţi peste ei în miez de zi. Telemah se miră când îi văzu pe salentini adormiţi, în timp ce feacii, grijulii şi sârguitori, trăseseră folos de pe urma vântului prielnic. Dar mai mult îl atrăgea să se uite după corabia feacă, gata să dispară în mijlocul valurilor, decât să se ducă spre salentini şi să-i trezească; o uimire şi o tulburare tainică îl făcea să nu-şi poată dezlipi ochii de la acea corabie,

---

[95] Ţinut din sudul Asiei Mici.

care se îndepărta şi din care nu se mai vedeau decât pânzele, ce puneau o mică pată albă pe unda albăstruie. Nu-l mai asculta nici chiar pe Mentor, care-i vorbea, şi, ieşindu-şi cu totul din fire, simţea o pornire nestăpânită. Ca a menadelor[96] când ţin tirsul[97] în mână şi, cu strigătele lor nesăbuite, fac să răsune malurile Hebrului[98], munţii Rodope[99] şi Ismare[100].

În cele din urmă, îşi reveni puţin din acest soi de vrajă şi lacrimile începură din nou să-i curgă din ochi. Atunci Mentor îi spuse:

— Nu mă mir, scumpul meu Telemah, că. Te văd plângând; pricina durerii tale, care ţie îţi este necunoscută, nu-i este necunoscută şi lui Mentor: e firea care vorbeşte şi se face simţită; ea e cea care-ţi umple inima de înduioşare. Necunoscutul ce ţi-a stârnit o tulburare atât de puternică este marele Ulise. Ceea ce ţi-a povestit bătrânul feac despre el, numindu-l Cleomene, nu este decât o născocire sortită să ascundă, pentru a fi mai sigură, întoarcerea tatălui tău în regatul lui. A pornit pe drum neocolit spre Itaca; a şi ajuns

---

96 Nimfe care l-au crescut pe Dionysos şi au devenit mai târziu însoţitoarele zeului.

97 Acest toiag, atributul lui Dionysos şi al menadelor, era înconjurat cu iederă şi viţă de vie şi simboliza fecunditatea.

98 Fluviu din Tracia.

99 Munte din Tracia.

100 Munte din Tracia.

aproape de port şi revede, în sfârşit, acele locuri după care a tânjit atâta vreme. Ochii tăi l-au văzut, aşa cum ţi s-a prezis cândva, dar fără să-l recunoască; curând îl vei vedea şi-l vei recunoaşte, şi el te va recunoaşte, dar acum zeii nu puteau îngădui să vă recunoaşteţi în afara pământului Itacăi. Inima lui n-a fost mai puţin mişcată decât a ta; e prea înţelept pentru a se descoperi vreunui muritor într-un loc unde ar putea avea de înfruntat primejdia unor trădări şi unor jigniri din partea cruzilor peţitori ai Penelopei. Ulise, tatăl tău, este cel mai înţelept dintre toţi oamenii; inima lui este ca o fântână adâncă: nimeni nu-i poate smulge taina. Îi este drag adevărul şi nu spune niciodată ceva spre pagubirea adevărului; dar nu-l spune decât când e nevoie; şi înţelepciunea, ca o pecete, îi ţine întotdeauna gura închisă la orice cuvânt de prisos. Cât era de tulburat când ţi-a vorbit! Cât de greu i-a venit să se stăpânească pentru a nu se da în vileag! Cât a suferit văzându-te! Iată ce-l făcea să fie trist şi abătut.

În timp ce vorbea astfel, Telemah, înduioşat şi tulburat, nu-şi putea opri lacrimile ce-i curgeau şiroaie. Hohotele îl împiedicară multă vreme să răspundă; în sfârşit, strigă:

— Vai! scumpul meu Mentor, simţeam eu bine în acest necunoscut ceva care mă atrăgea spre el şi îmi răscolea fiinţa. Dar de ce nu mi-ai spus, înainte de

plecarea lui, că este Ulise, de vreme ce l-ai cunoscut? De ce l-ai lăsat să plece fără să-i vorbeşti şi fără să-i arăţi că-l cunoşti? De ce această taină? Voi fi, oare, întotdeauna nenorocit? Zeii furioşi vor să rămân însetat ca Tantal, pe care o undă înşelătoare de apă îl amăgeşte, fugind de buzele lui? Ulise, Ulise, te-am scăpat pentru totdeauna? Poate că n-am să-l mai văd niciodată; poate că peţitorii Penelopei îl vor prinde în capcanele pe care mi le-au întins mie. Cel puţin, dacă-l urmam, muream împreună cu el. O, Ulise, Ulise! dacă furtuna nu te azvârle din nou pe vreo stâncă (căci mă pot aştepta la orice din partea unei soarte vrăjmaşe), tremur de frică să nu ai parte în Itaca de o soartă tot atât de funestă ca Agamemnon la Micene. Dar de ce, dragă Mentor, m-ai lipsit de fericire? Acum l-aş fi putut îmbrăţişa; aş fi fost cu el în portul Itacăi; am fi luptat pentru a-i învinge pe toţi vrăjmaşii noştri.

Mentor îi răspunse zâmbind:

— Iată, scumpul meu Telemah, cum sunt oamenii: iată-te cu desăvârşire nemângâiat, pentru că l-ai văzut pe tatăl tău fără a-l recunoaşte. Ce n-ai fi dat ieri ca cineva să te încredinţeze că nu este mort? Astăzi te-ai putut încredinţa cu ochii tăi, şi această siguranţă, care ar fi trebuit să te umple de bucurie, te umple de amărăciune! Astfel, inima bolnavă a muritorilor nu pune niciodată preţ pe lucrul pe care l-a dorit cel mai

mult, de îndată ce-i are îşi născoceşte tot felul de frământări în legătură cu ceea ce nu are încă. Pentru a-ţi căli răbdarea te ţin zeii în această stare de încordare. Tu socoţi acest timp ca un timp pierdut: află că este cel mai de folos din viaţa ta; căci aceste greutăţi îţi slujesc pentru a te căli în virtutea cea mai de trebuinţă celor ce sunt chemaţi să poruncească. Trebuie să fii răbdător pentru a fi stăpân pe tine şi pe ceilalţi oameni; nerăbdarea, care pare a vădi o forţă şi o vigoare a sufletului, nu este decât slăbiciunea şi neputinţa de a îndura suferinţele. Cel ce nu ştie să aştepte şi să îndure este ca şi cel ce nu ştie să păstreze o taină; niciunul, nici celălalt nu au tăria de a se înfrâna, ca un om care aleargă cu un car şi n-are destulă putere în mână pentru a opri, atunci când trebuie, iuţii bidivii: ei nu mai sunt ţinuţi în frâu, se năpustesc înainte şi omul slab, căruia îi scapă caii, este zdrobit în căderea sa; tot aşa, omul nerăbdător este târât de dorinţele lui nepotolite şi sălbatice într-o prăpastie de nenorociri. Cu cât puterea sa este mai mare, cu atât nerăbdarea îi este mai funestă; nu aşteaptă nimic, nu-şi lasă răgazul de a cumpăni deloc; sileşte toate lucrurile pentru a-şi împlini dorinţa; rupe crengile pentru a culege fructul înainte de a fi copt; sparge uşile mai degrabă decât să aştepte să i se deschidă vrea să culeagă atunci când plugarul cel înţelept seamănă; tot ceea ce face în grabă

şi la timp nepotrivit este prost făcut şi lipsit de trăinicie, aşa cum sunt şi dorinţele lui nestatornice. Acestea sunt planurile nesăbuite ale unui om care crede că poate totul şi se lasă în voia dorinţelor lui nerăbdătoare, folosindu-şi prost puterea. Tocmai pentru a te învăţa să fii răbdător, scumpul meu Telemah, îţi pun zeii atâta răbdarea la încercare şi par că-şi bat joc de tine, ţinându-te mereu în nesiguranţă în viaţa-ţi rătăcitoare. Bunurile la care nădăjduieşti ţi se arată şi apoi fug dinaintea ta, ca un vis uşor pe care deşteptarea îl face să dispară, pentru a te învăţa că până şi lucrurile pe care crezi că le ai în mână îţi scapă într-o clipă. Cele mai înţelepte învăţături ale lui Ulise nu-ţi vor fi mai de folos decât lipsa lui îndelungată şi suferinţele pe care le înduri căutându-l.

Mentor vru să pună la o ultimă încercare, şi mai grea, răbdarea lui Telemah. În clipa în care tânărul îi îndemna din răsputeri pe corăbieri să zorească plecarea, Mentor îl opri deodată şi îi ceru să aducă pe ţărm o mare jertfă Minervei. Telemah împlini supus dorinţa lui Mentor. Fură înălţate două altare de iarbă. Tămâia începu să fumege şi sângele jertfelor să curgă. Telemah scoase suspine pline de înduioşare spre cer. El recunoscu puternica ocrotire de care se bucurase din partea zeiţei.

De îndată ce sacrificiul luă sfârşit, îl urmă pe Mentor

pe cărările întunecoase ale unui crâng din vecinătate. Acolo văzu deodată cum chipul prietenului său se schimbă: cutele de pe frunte i se şterseră, aşa cum dispar umbrele când Aurora, cu degetele ei trandafirii, deschide porţile răsăritului şi învăpăiază întreaga zare; ochii lui, adânciţi în orbite şi aspri, deveniră albaştri, de o dulceaţă cerească, plini de o flacără divină; barba-i cenuşie, crescută în neorânduială, dispăru; trăsături nobile şi mândre, în care blândeţea se îmbina cu farmecul, se arătară ochilor uluiţi ai lui Telemah. Recunoscu un chip de femeie, cu o faţă mai catifelată decât o floare gingaşă ce şi-ar fi deschis chiar atunci petalele la soare: albeaţa crinilor era amestecată cu gingaşa culoare a trandafirilor îmbobociţi; pe acest chip înflorea o tinereţe veşnică, de o măreţie simplă şi firească. O mireasmă de ambrozie era răspândită de veşmintele-i unduioase, ce străluceau asemenea culorilor vii cu care soarele, răsărind, zugrăveşte bolţile întunecate ale cerului şi norii pe care-i aiureşte. Această zeitate nici n-atingea pământul cu piciorul; plutea uşor prin văzduh, ca o pasăre ce-l spintecă cu aripile ei: în mâna-i puternică ţinea o lance strălucitoare, care putea face să tremure oraşele şi neamurile cele mai războinice; chiar şi Marte ar fi fost înfricoşat. Glasul îi era blând şi potolit, dar puternic şi pătrunzător; vorbele îi erau ca nişte săgeţi de foc care-i străpungeau lui

Telemah inima şi-l făceau să simtă un fel de dulceaţă mângâietoare. Pe casca ei apăru pasărea tristă a Atenei[101] şi pe piept îi strălucea temutul scut. După aceste însemne, Telemah o recunoscu pe Minerva.

— O, zeiţă, spuse el, aşadar tu însăţi ai avut bunăvoinţa să-l călăuzeşti pe fiul lui Ulise, din dragoste pentru tatăl lui!

Ar fi vrut să spună mai mult, dar glasul i se stinse: buzele se străduiau zadarnic să exprime gândurile care-i năvăleau din adâncul inimii; văzând-o pe zeiţă în faţa lui, se simţea copleşit: era ca un om care, în vis, este apăsat până când îşi pierde răsuflarea şi care, mişcându-şi cu greu buzele, nu poate scoate niciun sunet.

În cele din urmă Minerva rosti aceste cuvinte:

— Fiu al lui Ulise, ascultă-mă pentru ultima oară. Pe niciun muritor nu i-am îndrumat cu atâta grijă ca pe tine. Te-am dus de mână prin naufragii, ţări necunoscute, războaie sângeroase şi prin toate suferinţele pe care le poate îndura inima unui om. Ţi-am arătat, prin încercări trăite chiar de tine, preceptele adevărate şi cele amăgitoare prin care poţi domni. Greşelile săvârşite nu ţi-au fost de mai puţin folos decât nenorocirile tale: căci ce om poate cârmui cu

---

[101] Bufniţa.

înţelepciune dacă n-a pătimit niciodată şi dacă n-a învăţat niciodată din suferinţele în care l-au împins greşelile lui?

Ca şi tatăl tău, ai umplut ţările şi mările cu tristele tale peripeţii. Du-te, acum eşti vrednic să păşeşti pe urmele lui. Nu-ţi mai rămâne decât un drum scurt şi uşor până în Itaca, unde a ajuns el în această clipă: luptă alături de el; să i te supui ca cel mai mărunt dintre supuşii lui; să fii o pildă pentru ceilalţi. El ţi-o va da de soţie pe Antiope şi vei fi fericit împreună cu ea, fiindcă ai căutat nu atât frumuseţea, cât înţelepciunea şi virtutea.

Când vei domni, străduieşte-te din răsputeri să readuci vârsta de aur; să-i asculţi pe toţi; să dai crezare la puţini; să te fereşti de a te încrede prea mult în tine: teme-te să nu te înşeli, dar nu te teme niciodată să-i laşi pe ceilalţi să vadă că ai fost înşelat.

iubeşte-i pe oameni: şi nu uita nimic pentru a te face iubit de ei. Teama e de trebuinţă atunci când nu există iubire; dar s-o foloseşti întotdeauna cu părere de rău, ca pe un leac dintre cele mai puternice şi mai primejdioase.

Nu pierde niciodată din vedere toate urmările, oricât de îndepărtate, ale treburilor la care vrei să porneşti; să prevezi cele mai cumplite neajunsuri şi să ştii că adevăratul curaj stă în a ţine seama de toate primejdiile

şi în a le dispreţui atunci când nu le poţi ocoli. Cel ce nu vrea să le vadă nu are destul curaj pentru a le privi liniştit în faţă; numai cel care le vede pe toate, dar le ocoleşte pe toate cele ce pot fi ocolite şi le înfruntă pe celelalte fără să se tulbure este înţelept şi mărinimos.

Să fugi de uşurătate, de fast, de risipă; să-ţi faci o glorie din simplitate; virtuţile şi faptele bune să fie podoabele făpturii tale şi ale palatului tău; ele să fie straja care să te înconjoare şi toată lumea să înveţe de la tine în ce stă adevărata cinste. Să nu uiţi niciodată că regii nu domnesc pentru propria lor glorie, ci pentru binele supuşilor. Faptele bune pe care le săvârşesc sporesc din tată în fiu, până la urmaşii cei mai îndepărtaţi. Relele pe care le săvârşesc dăinuie tot atâta. O domnie rea e uneori o năpastă pentru veacuri de-a rândul.

Mai ales, fii cu luare-aminte la stările tale schimbăcioase: sunt un vrăjmaş pe care-l vei duce pretutindeni cu tine, până la moarte: el va intra în sfaturile tale şi te va trăda, dacă-i vei da ascultare. Stările schimbăcioase te fac să pierzi cele mai însemnate prilejuri; îţi dau porniri şi înverşunări de copil, în dauna celor mai de seamă interese; te împing să iei hotărâri în treburile cele mai serioase, călăuzit fiind de motivele cele mai mărunte; pun în umbră toate talentele, micşorează curajul, îl fac pe om plin de toane,

slab, josnic şi nesuferit. Fereşte-te de acest vrăjmaş.

Teme-te de zei, o, Telemah; această teamă e cea mai de preţ comoară a inimii omului: având-o, vei dobândi înţelepciunea, spiritul de dreptate, pace, voioşie, plăceri nevinovate, adevărata libertate, dulcele belşug, o glorie fără pată.

Te părăsesc, o, fiu al lui Ulise; dar înţelepciunea mea nu te va părăsi nicicând, numai să-ţi dai întotdeauna seama că nu poţi nimic fără ea. E timpul să înveţi să mergi pe picioarele tale. Nu m-am despărţit de tine în Fenicia şi la Salento, decât pentru a te deprinde cu lipsa acestei proteguiri, aşa cum înţărci un copil când a venit vremea să-i înlocuieşti laptele printr-o hrană mai sătioasă.

De îndată ce sfârşi de rostit aceste cuvinte, zeiţa se înălţă în văzduh şi se învălui într-un nor de aur şi de azur, făcându-se nevăzută. Telemah, suspinând, uluit şi descumpănit, se prosternă la pământ, ridicând mâinile spre cer; apoi se duse să-şi trezească tovarăşii de drum, plecă degrabă, ajunse în Itaca şi-l recunoscu pe tatăl său la credinciosul Eumeu.

fénelon

«Calipso, pătrunsă de supărare pentru ducerea lui Ulise de la dînsa, nu se putea mîngăia. Întru această a sa durere se ţinea a fi nefericită, căci este nemuritoare. Peştera sa nu mai răsuna de dulcuţa sa cîntare. Nimfele, care îi slujea, nu cuteza să-i grăiască nice un cuvînt. Nu arare ori se preumbla singură pre cărări de erbuţe înflorite, cu de care o vecinică primăveară împrejura ostrovul său. Ci acele locuri desfătate în loc de a-i alina durerea sa mai vărtos o amărea aducîndu-i aminte pre Ulise cel de atîtea ori aci lîngă dînsa văzut. Adeseori sta neclentită pre ţermurii mărei care le uda cu lacrămile sale; şi pururea într-acolo căuta, unde corabia lui Ulise înotînd încetase de a se mai vedea.»

editura minerva

Vol. I—II, lei 9